Бл. Видов
бул. „Черни връх" 84,
бл. 44, ап. 8
тел. 62-14-63

VIII част

Някои моменти от „македонските" борби в България след 9. IX. 1944 година

Производство
на
ПП „Успех" при ССБ
Пловдив
БДС 1104 72 цена 0.11 лв

(8)

Македонският въпрос след Девети септември

В седмата част на моето изложение – "Македонските борби в България" – аз обхванах в по-едри линии периода от 1934 до 1944 година.

В осмата част аз ще разгледам македонския въпрос така, както той се постави и разви в първите години след бележитата дата в нашата най-нова история – Девети септември.

За да се изяснят обаче известни страни от така сложния македонски проблем, който след Девети септември навлезе в една нова и крайно деликатна форма, нужно ми е да припомня някои от събитията станали в годините между 1935 и 1941 год.

След 19-томайския преврат, както е известно, и трите македонски групировки – михайловисти, протогеровисти и ВМРО /обединена/ бяха зашеметени от нанесения им удар. Всички те изведнаж прекратиха своята терористическа дейност. Нашата общественост беше изненадана от твърде лекия начин, с който бяха ликвидирани организациите на михайловисти и протогеровисти, които преди това, подкрепяни от власта, с действията си създаваха смут и страх в нашето общество. Разбра се от всички колко нищожна е била тяхната шумно оповестявана бойна сила на революционни организации.

Но през периода между 1935 и 1941 година беше започнало да се сгъстява вече политическото положение в света и над Европа да се надвисват черни облаци, предвещаващи военни сблъкновения между Великите сили и държавите на Балканския полуостров.

Тази световна политическа обстановка, разбира се, за михайловистите бе особено благоприятна, тъй като по външната политика те бяха на една линия с фашистките правителства, а това им осигуряваше привилегировано положение пред властта. В същото време това им помагаше да поддържат сцепление и дисциплина в редовете си и да чакат "по-благоприятни дни".

Друго беше положението на протогеровистите. След разтурването им, лишени от предишните финансови ресурси, получавани отвън чрез посредничеството на Лазо Поповски и "пладнарите", те останаха съвсем дезорганизирани. Те не можаха да задържат хората си, болшинството от които след като бяха най-грубо изоставени от водачите, станаха техни заклети врагове. Имам предвид Сандо Турчето, Спиро Василев, Трайчо Гюптино и др. Водачите им, останали генерали без армия, за да просъществуват, се ориентираха към Гемето и Борис Бумбаров. За заблуждение на обществото някои от тях, като Пецо Трайков, Никола Гърнев и др. станаха "застрахователни деятели".

Третата македонска групировка - ВМРО /обединена/ наистина в началото се опита да живее организационен живот, но след като бе разкрито ръководството на Областния комитет и след като членовете му бяха съдени и освободени, те прекратиха всякаква македонска дейност.

Христо Калайджиев, като човек винаги колеблив в македонското революционно движение, сметна за най-разумно да се приюти под сянката на директора на в. "Зора" Данаил Крапчев. Йордан Анастасов най-верния човек на Стойчо Мошанов, след затвора зае началническо място в обществените осигуровки и заживя мирен живот. Борис Михов, като добър техник, запретна ръкави и си отвори дюкянче за препитание. Александър Мартулков - Бисмарк, който винаги е бил прикачен към някого като ремарке, веднага след разкритията съумя да си намери място при водачите на протегеровистите и злощастния Ангел Динев и под тяхно влияние се обяви против покойния Мишо Шкартов, на когото приживе също бе ремарке.

За бившите членове на Областния комитет може да се каже, че те не само прекъснаха връзката помежду си, но започнаха да се взаимно обвиняват за провала на организацията. А Васил Хаджикимов излезе и с брошура, в която нарече бившите членове на Областния

комитет чужди агенти и червени върховисти. Общо със своите действия и писания Васил Хаджикимов вършеше разложителна дейност вред редовете на македонската прогресивна общественост и в същото време обслужваше на черната реакция. Затова неговите противници, засегнати от писанията му, смятаха, че се е продал на Иван Михайлов и станал негов агент.

За двамата бивши членове на Областния комитет на ВМРО /обединена/ обаче могат да се кажат твърде положителни неща. Това са Методи Шатаров и Асен Чаракчиев. Особено подчертана дейност има Методи Шатаров. Асен Чаракчиев, разбира се, не може да се мери с Методи Шатаров. Единствената негова заслуга е, че той, след като беше се прибрал в печатницата на брата си, се опита да организира македонската младеж, но особени резултати нямаше, защото му липсваше авторитета на Симеон Кавракиров, Методи Шатаров и Димитър Сурлев.

Съвсем друг бе Методи Шатаров. Той не само не прекъсна борбата, но замина за Македония и там се отдаде на организационна работа и създаде здрава комунистическа партия и македонска революционна организация, като я масовизира до степен на Гоце Делчев. В кратко време той успя да привлече в македонската революционна организация цялата македонска младеж. В Покраинския комитет той привлече интелигентни младежи-учители и студенти. За организационен секретар той бе поставил Страшо Пенджурев, син на виден македонски революционер, а за секретари - Мирче Ацев и Кузман Йосифов и двамата от Прилеп.

За революционната дейност на Методи Шатаров в Македония и за Покрайнския комитет, ръководен от него, ще предам по-обширни сведения в идните страници на това ми изложение.

Второто и последно бягство на Иван Михайлов от България

След като бе разгромена по всички фронтове, хитлеристката армия през 1944 година и след като Съветската армия стигна до Дунава, всички хитлеристки агенти на Балканите, големи и малки стегнаха куфарите си за път към запада.

Един от тези агенти не малък е Иван Михайлов. Но преди да напусне Загреб, той решава да си види своите приятели и сътрудници в Скопие и София.

В Скопие той пристига в средата на месец Август 1944 год.

В Скопие Иван Михайлов е свикал своите сътрудници и приятели на конференция. Както що отбелязах по-горе, на конференцията е било предложено да се състави "македонско" правителство, което да мине зад граница и в последствие да действува против новите управници на Македония.

Известни са думите на Иван Михайлов:- "Късно е, много е късно"! - казал Иван Михайлов.

От Скопие в края на месец Август 1944 год. Иван Михайлов идва в София и отсяда в дома на видния столичен адвокат и общественик Д-р Петър Джидров, живущ на ул."Лавеле" №11 до бул. Стамболийски.

В дома на Д-р Джидров Иван Михайлов е имал среща с много политически дейци и с видни бивши партийни ръководители от Либералната, Социалдемократическата, БЗНС, Радикалната, Цанковото движение и с представители от средите на македонските прокуденици.

На 6.IX.1944 година Иван Михайлов с жена си Манча Карничева и Асен Аврамов напуска София и България, изпратен от синът на Д-р П.Джидров адвоката Богдан Джидров.[x]

---

[x] Сведенията ми са дадени лично от Богдан Джидров.

Синът на Д-р Джидров, Богдан Джидров за случая ми е разказвал: Когато Иван Михайлов пристигна у нас в София, аз бях мобилизиран във военно съдебен състав и бях извън София. И когато баща ми ми съобщи по телефона, че у нас е пристигнал Брезов /Иван Михайлов/ аз веднага се завърнах в къщи. "Срещата ми с Иван Михайлов бе мила и трагична. Трагична казвам, защото Иван Михайлов трябваше да сеп спасява, а и ние самите бяхме в една неизвестност при положение, че болшевиките ни обявиха война и с един бърз марш настъпваха към София, а надеждата ни, че англо-американците ще се настанят в България бе окончателно изгубена. Схванал тревогата ми Иван Михайлов с една блага усмивка ми каза: "Богдане - виждам, че ти се безпокоиш от моето присъствие в София. Нямаш основание да се безпокоиш за мен. Аз сега ще замина и то временно зад граница. Повярвай ми болшевиките няма да се задържат на власт в България".

Последните думи на Иван Михайлов не само успокоили неговия приятел и последовател Богдан Джидров, но са го насърдчили и са му вдъхнали вяра, че американците ще наложат на съветите да се произведе плебисцит в България с единствения лозунг: "За съветската система ли си или за американската". И Богдан Джидров е бил напълно уверен, че българския народ ще гласува за американския начин на живот.

Плебисцита против монархията, гласувайки за републиката грамадното болшинство от българския народ, Богдан Джидров оправдава с това, че поначало българския народ е бил против монархията и е бил за републиканско управление. Тези схващания на българския народ е подкрепял надеждата, че рано или късно американците ще се наложат и власта от комунистите ще бъде отнета и в България ще се установи власт на коалиционно правителство от прогресивните буржоазни партии, като се дадат две министерски места и на

комунистическата партия.

Първите разочарования на Богдан Джидров и тези с подобни разбирания идват с национализирането на частната индустрия в България и след това на частното земеделие.

Но най-голямото разочарование у него и с тези лекомислящи като него настъпва след унгарските събития. По признанията на Богдан Джидров, всички тези който са мислили като него, изгубили всякаква вяра у американците и са посъветвали децата си и другите близки да се включват в редиците на народната власт и да правят кариера за лично благоденствие и да не вярват на евтини и голи американски обещания.

Но въпреки всичко това Богдан Джидров не отрича водачеството на Иван Михайлов по отношение на македонските прокудениции в България, напада САЩ и Австралия, но той смята Иван Михайлов единствения който стои на здрави български национални позиции...

За съжеление това мнение не е изолирано само в средите на Иван Михайловите приятели в София и страната. То е залегнало в съзнанието и в много партийни функционери - историци и др.

Иван Михайлов издаде спомени в четири тома. Интересът към тях е голям в нашата общественост. В тези четири обемисти тома спомените на Иван Михайлов са малко, а документацията от наши и чужди автори помествани в миналото във вестници и списания е преобладаващ материал, именно този материал може да ползува историци и мемоаристи. А, що се отнася до неговите "лични" спомени не може да се намери нищо ново, освен писаното преди четиридесет години във вестниците "Свобода или смърт", в. "Македония", "Родина", също така и списания издавани от Михайловата ВМРО.

Иван Михайлов, който е вече на 78-79 години и далеч от родината си, още не е намерил сили в себе си да изнесе истината, да заяви на кого служеше лично той и "неговата" ВМРО. Тъй като

всички негови престъпления /а те не са малко/минаха в историята, време е да ги изнесе за да узнае нашата и чужда общественост. В противен случай цялата му дейност в българската общественост ще я занесе в гроба, както стана това с Перо Шанданов, д-р Станишев, Тодор Попаданов, Пецо Трайков и други дейци из македонските среди.

Революционер или палач.

Ние съвременниците знаем престъпленията на Иван Михайлов и другите дейци на тъй наречената ВМРО и тези им престъпления изнасяме такива каквито бяха, каквито ги знаем и затова обвинявахме и обвиняваме, а те бяха длъжни да изнесат, кое ги бе накарало да се наредят на страната на реакцията, против прогресивните борци и трудовия народ. Тези признания щяха да бъдат приети от нашата общественост като тяхна доблест и оправдание... Уви голямата част от бившите деятели на ВМРО са покойници и не оставиха писмени документи или ако са оставили стоят под възглавниците на тяхните наследници, чакайки, "благоприятни" моменти, за да ги покажат на бял свят...

Но, въпроса с Иван Михайлов не стои така. Той зад граница в Европа и Америка възглавява огромна емигрантска маса организирана в негови идеи и име, длъжен е да изнесе поне пред тях защо се издигаха бесилки в Петрички окръг от 1923 година до 19 май 1934 година. В името на кой идеал са общите гробища в с.с. Грамада, Градево, Крупник, Селище, Покровник и другаде в Горно Джумайско. А пъклените пещи и кървавата гилотина в село Дъбница Неврокопско през 1925 година чие дело е?... Та нали бе всевластен разпоредител в Петрички окръг, сега Благоевградски Иван Михайлов ?!... Защо в спомените си които стигат до 3500 страници, не е отбелязал нито ред? Този въпрос задавам на онези симпатизатори на Иван Михайлов, наричайки го велик българин. Та един убиец на невинни хора или вината им била, че не споделят

неговите разбирания, може ли да се нарича велик българин ?

Убеден съм, че обективния историк ще постави самозвания "водител" на ВМРО на място което заслужава, а мястото негово е на садист и убиец...

Може ли да носи човек свещеното звание революционер, когато избива вързани хора, обезвредени и капитулирали противници. Името на революционера е синоним на честност, хуманност и човещина. Ревалюционера може и да убие, само при схватка с противника и във вихара на революцията, а щом отмине тя и противника е обезвреден, революционера проявява само великодушие, а онези революционери които убиват и след схватката престават да носят свещенното звание на революционер, тяхното звание автоматически се покрива със званието на палачи...

Един от най-големите палачи от Деветоюнския преврат в 1923 година до Деветнайсетмайския 1934 година у нас бе Иван Михайлов. За Иван Михайлов има неизброими материали за изнасяне, за които ще се завърна и изнеса в изложението си, но сега да дам думата отново на неговия приятел Богдан Джидров по напускането за втори и последен път на Иван Михайлов на България...

"Преди да напусне домът ни и София, Иван Михайлов ми предаде голяма архива изключително състояща се от много важни и ценни документи. Предавайки ми я, Михайлов ми каза:

- Богдане - пази това ценно съкровище като зеницата на очите си. Тези архивни материали на ВМРО ще бъдат необходими не само за нас, но и за идните поколения."

След като вечерта на 6.IX.1944 година изпратих Иван Михайлов и придружаващите го, първа моя грижа бе да направя такова скривалище, където да не се намери. Лично се заех и направих скривалището...

Скривалището направих в една от къщите ни, намираща се на бул. "Стамболийски" и "Лавеле". Тя бе на "Лавеле" №6 до "Стамболийски поправи се Богдан Джиров. Мазето на къщата бе сухо, основите до

първия етаж бяха широки повече от метър, в една от тези стени направих скривалище, поставих архивата и непознаваемо бях я замаскирал. Но в последствие къщата ни бе конфискувана, в нея бяха се настанили държавни и обществени организации, през това време баща ми почина, а аз бях интерниран и изселен от София. През периода когато аз не бях в София, в къщата се правил ремонт, прекарвало се парно отопление, точно за парното отопление е била разрушена стената където бе архивата на Иван Михайлов - каза Богдан Джиров, дори без да въздъхне. Продължавайки Богдан Джиров каза: "Ако са видяли архивата хора разбиращи са я прибрали, а ако са били неграмотни работници са я изхвърлили с другия буклук и по тоя начин нашето архивно дело, губи ценна документация за нашата общественост завърши разказа си софийския адвокат Богдан Джиров [x]

Разказа на Богдан Джиров е интересен за нашата общественост, особено за историците. Той ни съобщава точната дата кога е пристигнал Иван Михайлов в София и кога е напуснал. Проверката, която направих при хора бивши сътрудници на Иван Михайлов потвърдиха, че Иван Михайлов е бил в София горепосоченото време.

Но за архивата му, че така е пропаднала дава ми основание да се съмнявам. Дори да са били и неграмотни работници, които са разрушили скривалището, не могло да не им направи впечатление за разкритието на архивата и не биха постъпили без всякаква незаинтересованост и с една лекота и небрежност да я захвърлят на боклука, да не подозират неоценимата важност. Най-малко те са щели да съобщет на своите ръководители или на ръководителите на учреждението или предприятието, което по време на ремонта е било настанено в къщата на д-р Петър Джидров. Има вероятност архивата да е изваде-
на и по тайни пътища да е стигнала до собственика й Иван Михайлов, от която архива ни поднесе вече четири тома, пълни с документи

---

x/Разказа- Изповед, Богдан Джидров направи през юли 1972 г. пред мен и Никола Гаврилов.

"доказващи" неговата праволинейност, по отношение на македонския въпрос, изразено по-правилно; български национален въпрос. И ако второто предположение е вярно, българската кауза не губи нищо, само трябва да се съжалява, защо националните ни интереси да се защищават от един реакционен агент и неповторим убиец на трудовия народ, какъвто е Иван Михайлов ?!...

Македонски групировки и "окупацията" на Македония

Германското нахлуване в Югославия и Гърция през 1941 година отвори една нова страница в историята на Македония. По договор с Хитлер частта от Македония под югославска власт бе предоставена на българското правителство за администриране. Слепи и наивни политици повярваха, че с това се решава македонския въпрос. Не проявиха никаква далновидност и македонските групировки в България. Трябваше да се помисли за нови лозунги и нови методи за работа, за да се отговори на новосъздаденото положение. Вместо това тръгна се по общия поток. Мнозина от македонските "борци" в България, предимно михайловистите, веднага се поставиха на услуга на българската фашистка власт и станаха кметове, околийски началници, чиновници и пр. Но имаше и протогеровисти, както и хора от ВМРО /обединена/, някои от които днес носят името активни борци против фашизма.

Македонското съпротивително движение и изпратените от България чиновници

В Македония много скоро след установяване на българската власт, както казах и по-горе, бе създадено съпротивително движение от Методи Шатаров. Но факт е, като изключим единици, някои от прогресивните служители, изпратени там, не се приобщиха към борбата ръководена от Методи Шатаров и не го подкрепиха в издигната от него идея за целокупна, автономна Македония в рамките на Балканска-

X Стоян Лазаров в Струмица бе чиновник по държавните имоти и голям сътрудник на фашистката власт.

та федерация. Всички те, опиянени от временното разрешение на македонския въпрос, забравиха урока от трите предишни катастрофи и не само не се заеха да се включат в борбата за освобождението на целокупна Македония, но тръгнаха да мислят за личното си забогатяване, не избирайки средства, предлагайки се дори и като сътрудници на Гестапо. На служба към Гестапо постъпиха и голям брой протогеровисти, начело с Матей Гърданов, Лев Главинчев и др. И наистина какво можеше да се очаква друго от тези македонски "дейци", които в България играеха жалката роля на платени агенти.

Протогеровистите и Отечествения фронт

Като хора с гъвкав гръбнак, протогеровистките водачи веднага след разгрома на хитлеристките пълчища в Съветския съюз помислиха за нова ориентация и се насочиха към създадения в България Отечествен фронт. Винаги предвидливият Георги Кулишев бе там един от първите и неговото участие в Отечествения фронт стана удобна база за влизането на Пецо Трайков, Перо Шанданов, Лев Главинчев и др. Съзнавайки своите минали грехове срещу комунисти, земеделци и др. прогресивни хора, те сметнаха за удобен момент да се преосигурят. Но както Перо, така и Пецо не допускаха, че след смъкването на фашистката власт в България ще имаме комунистическо управление. Те смятаха и го заявяваха на открито, че властта на българската реакция ще бъде заместена от правителство, възглавявано от "Пладне", звенарите и подпомагано от Комунистическата партия. Такова едно правителство, според тях, неминуемо щяло да бъде под влиянието на англоамериканците и французите, тоест точно на страните, на които те служиха след убийството на Протогеров.

Апетитите на протогеровистите към Македонския дом

При очакване на такова правителство завари 9 септември протогеровистките водачи. И неориентирани от събитията неможаха

да направят правилна преценка. Те намислиха да превземат Македонския дом в столицата и си поставят там своя управа. Обаче когато се явиха там, с огорчение констатираха, че Македонския дом е вече превзет и е съставено ръководство начело с Васил Ивановски, бивш член на ВМРО /обединена/. Но това не ги отчая, тъй като бе оповестено че се провъзгласява македонска държава в рамките на югославската федерация, с отделна македонска нация. Веднага двамата протогеровистки водачи се провъзгласиха за сътрудници на македонската нация.

Спомням си, в кино Македония бе свикано голямо македонско събрание, на което се разглеждаше въпроса за възстановяване на администрацията в НР Македония. Някои оратори предлагаха да се изпратят в Македония надеждни и опитни специалисти из средата на македонската емиграция. На това историческо събрание присъствуваше и Лазар Колишевски, който току що беше се завърнал в София от Плевенския затвор, където излижаваше присъда от българския фашистки съд в Скопие. Той беше седнал до Перо Шанданов и когато някои оратори предлагаха да се изпратят чиновници из средата на македонската емиграция в България, видях как Лазо Колишевски шепна нещо на ухото на Перо и той тутакси взе думата. Между другото Перо каза: "Тук се изказаха мнения да изпратим от България чиновници в Македония. Ако това се приеме, това ще значи, че няма да има разлика от миналото. Трябва да се разбере един път за винаги, каза натъртено Перо - Белград и София не бива да се месят в работите на Македония. Македонският народ сам ще реди своята държава".

Изказването на Перо бе посрещнато с бурни ръкопляскания, а Лазо Колишевски, доволен от тая декларация, го прегърна братски.

Учредяването на македонската бригада

Една от мерките, която се взе в първите дни след 9 семтември бе решението да се уреди македонска военна бригада, която да

се изпрати в помощ на македонските партизани. За тази цел бе свикана конференция в дома на Министъра на благоустройството Борис Бумбаров. След като се реши учредяването на бригада, трябваше да се избере командир на бригадата. Министър Бумбаров предложи кандидатурата на Перо Шанданов, като човек, който е завършил военното училище. Противопостави се Ангел Динев, който по това време бе на мода поради идеологията му за македонска нация. Той предложи за командир на бригадата да бъде избран Пецо Трайков и предложението му се прие с акламация.

На това събрание Пецо Трайков бе произведен в чин полковник. Веднага той пристъпи към организирането на бригадата и щаба си установи във Военния клуб, където заедно с Петър Мангов, представител на македонската народна армия и Ангел Динев се заеха да комплектуват офицерския и войнишки кадър. Те изискаха да се изпратят в София всички македонски младежи, мобилизирани от фашистката власт и числящи се към различни гарнизони в България. От страна на войнишкия кадър бригадата се попълни. Оставаше офицерския кадър но този въпрос полковник Пецо Трайков разреши с голяма леснина. Написа един лист с имената на негови приятели и приближени и на всеки определи офицерския му чин - от подпоручик до подполковник. На Шанданов бе позволено да носи полковнически пагони.

Така бе попълнена македонската бригада, готова да се изпрати на бойното поле. При тръгването бригадата бе събрана на хиподрума. Тук полковник Пецо Трайков предавайки знамето на знаменосеца произнесе реч, в която между другото каза: "Предавам ти това свещенно знаме с поръка да го забиеш в центъра на македонската столица - Солун".

След свършването на церемонията целият щаб се отправи за града, начело с командира на бригадата, като близък, с когото сме работили против Иван Михайлов, аз си позволих да го закача за

произнесеното слово и главно за поръката – знамето да се забие в Солун... Смисълът на моята иронична бележка по повод думите на Пецо Трайков за забиване знамето в Солун скоро се оправда. Още същата вечер се получи протест от гръцкото правителство и Пецо Трайков бе принуден да даде опровержение, като сведе работата до грешка на езика: Искал да Каже Скопие, а казал Солун. Всъщност изказването на Пецо Трайков не беше случайно. Македонските офицери от македоно-освободителната армия бяха издигнали лозунга: "На юг към Солун, а не на север." От този лозунг Белград беше се засегнал и считайки това за открита провокация нареди инициаторите да бъдат съдени по бързата процедура и скоро осъдените бяха екзекутирани.

Пецо Трайков и приносът на България във войната против Германия

Комплектуването на Македонската бригада може би беше добре замислена, за да се даде възможност на офицерите и войниците от македонски произход, събрани в една войскова част под знамето на Македония, да подпомогнат своите братя – македонските партизани в борбата им против изтласкването на немците. Но за сърбите това не бе удобно и затова още с встъпването на македонската бригада на македонска земя тя бе разформирована и командирът й назначен за комендант на Скопие. Така командирът на македонската бригада трябваше да се обличе с югославянска униформа и като такъв той често бе пращан в България, за да агитира в полза на македонската нация.

За да угоди на скопските си господари той застъпваше тезата, че македонското население нямало нищо общо с българите, че то било подлагано на асимилация от страна на българите и пр. пр.

Но това не бе нищо в сравнение с това, което при изказването, което той направи в една официална конференция, състояла се

на 27 ноември 1944 г. в Скопие, на която са присъствували македонски, български и сръбски военни. На тази конференция се разисквал въпроса за приноса на отделните държави във войната против немците. След като се изказал българският представител, изтъквайки приноса на България, станал Пецо Трайков и отрекъл всичко, нахвърляйки се най-грубо против българския представител, че българската войска нищо не направила, че немците били изгонени от неговата македонската бригада, подпомогнати от македонските партизани - българите дошли в Македония на готово.

От тия изказвания на полковник Пецо Трайков останали учудени не само българските представители, но и мнозина от присъствуващите. Да се стигне до такава низост, никой не можеше да очаква. Знаеше се от всички за ожесточените боеве на българската войска при Страцин, Куманово, Скопие, Косово-Прищина и Струмица, за храбрите действия на II армия, която разгроми немците. Изглежда само за полковник Трайков не е било известно това.

Но така мислеше и приказваше Пецо Трайков, когато плуваше във водите на скопските ръководители. Когато стана нежелан гост и бе изгонен от Скопие, той взе да говори друго. През 1949 година в София той издаде брошура, озаглавена "Национализмът на скопските ръководители". В нея той се отказа от всичко, което беше говорил по-рано. На страница 18 четем: "В освобождението на Югославия взеха живо участие и оказаха сериозна помощ и трите български армии за изтласкването на немците, които настъпиха към Сърбия и Македония. Действията на I; II и IV българска армия за изтласкването на немците от Сърбия и Македония започнаха на 8 октомври 1944 година. Тези три армии преминаха едновременно с общо настъпление към запад, като още преди тази дата отделни български части бяха започнали в самата Македония действия срещу германците. Такава беше 15 българска пехотна дивизия, която води ожесточени боеве

при Битоля и Прилеп на 9 септември 1944 г. с превъзхождащи противникови части. Същата предаде цялото оръжие и амуниции на македонската народоосвободителна войска, за което има заслуги войнишкия състав на тази дивизия и артилерийският полковник Младенов на когото бях натоварен от генерал Апостоловски да изкажа благодарност."

На друго място в брошурата, стр. 15, Пецо Трайков изнася и следния интересен факт: "При създаването на бригадата бе въоръжен и Лазо Колишевски и още 60 политзатворници, излязли от фашистките тюрми. Самият Лазо Колишевски бе облечен в български офицерски дрехи и му бе даден чин поручик. Проверих неговото мнение като секретар на МКП, дали одобрява формирането на бригадата от страна на българското отечественофронтовско правителство. Той не само одобри това, но изказа и голямото си задоволство особено от ЦК на БКП. Но на този изменник по-късно, когато стана министър-председател на Македония, нищо не му попречи да почне по внушение на Джилас, Темпо и компания да ругае да прегракване българското ОФ правителство и БКП".

Всъщност Пецо Трайков няма моралното право да ругае Колишевски, защото и той лично постъпи по същия начин. Едно приказваше когато отиде в Македония, а друго - когато се върна от там изгонен..

Пецо Трайков ругае скопяни, но в брошурата си на няколко места се вижда, че той не се е отърсил от това, което по-рано го свързваше със скопяни. На стр. 33 четем: "На връх Кадиево, на позициите над Пехчево, с генерал Койчев устроихме съвместно нападение от неговите и моите части за превземането на една немска укрепена позиция - височината Буковица над Пехчево. Там се прояви братството между македонци и българи, което ги свързва неразривно от векове."

Пецо Трайков говори за братство между българи и македонци. Та те в миналото никога не са се делили. Ясно в цитирания по-горе пасаж, личи нотката, че Пецо Трайков и след изгонването му от Скопие продължава да носи идеята за македонска нация.

Пак в брошурата си Пецо Трайков говори, че Джилас се осведомил от него за борбите на македонците в България. Явно е, че му казал много неща за тия борби но едно не му е казал, че при избиването на комунисти и прогресивни хора от бандата на Иван Михайлов е вземал и той лично участие...

Преди да изчерпя всичко, което ни предлага брошурата на полковник Пецо Трайков, аз направих едно малко отклонение, но го направих съзнателно, за да се види как някои наши държавници и политици възприемат въпросите на македонската нация и с каква лекота се отнасят към тях.

Сега продължавам с брошурата. Всеки, който я прочете, добива впечатление, че изнесените материали са твърде много разбъркани и несистематизирани. Обвиненията срещу скопските ръководители са много, но липсва линия. Пецо Трайков ни поднася един доклад, отправен от него до маршал Тито. Докладът му бил от 16 страници, а поднася само 4 страници от него. Но макар и четири страници, те са достатъчни, за да разберем, какво са съдържали другите 12 страници.

За илюстрация давам ги текстуално:

"Споделих мисли с други другари по този въпрос и специално с Димитър Влахов и решихме да направим доклад до Тито. В доклада, който се състоеше от 16 страници, и в който се описваха борбите на македонския народ и на прогресивната македонска интелигенция в България и особено приносът на българските комунисти към тази борба, беше изложено и следното: "Нова ОФ България направи горното даром /става дума за въоръжението и екипировката на бри-

гадата/. ОФ правителство на България доказа, че има братски сърдечни отношения към нова Титова Югославия. Би трябвало за този голям жест, който направи ОФ правителство на братска България, трябва горещо да му се благодари. За голямо съжаление това във федерална Македония не стана. Напротив там се насажда хладнина и недружелюбно отношение към всички, които идваха от България - офицери, обществеици, интелектуалци и др.

Хладното и недружелюбно отношение накара да се учудят всички македонски емигранти, идващи от България. Знайно е, че в България има шестотинхилядна емиграция. По-голямата част от нея е от Егейска Македония. Тя е живо свързана и с Вардарска Македония. Живата роднинска връзка ги свързва. Тази емиграция в България даде кървави жертви, загинаха големи македонски дейци, жертва на бесния царски режим и българската реакция. Има всред нея честномислящи и прогресивни интелектуалци - лекари, инженери и др. специалисти. Голяма би била ползата на федерална Македония да привлече и приобщи на полето на строителството такива хора. Има също и способни офицери.

А онова недоверие, което се изказа към братска ОФ България, е вредно за бъдещия развой за създаване на братски и вечни отношения - обединение на южното славянство. А знаят се и Вашите декларации в духа на това единство и братско разбирателство, и Вие сте горещо обичан от цяла България и легендарно популярен там.

Също така е известно вече, че нова, възродена демократична ОФ България бързо, смело и решително се справя с фашистите. Великобългарската опасност сега е нищожна, може да се каже, че не съществува вече, защото ОФ правителство и Компартията водят безпощадна борба срещу този шовенизъм и фашистките остатъци. Ясна е декларацията на ОФ правителство и по правилното разрешение на македонския проблем в нова Титова Югославия.

Създаването на такова хладно отношение към всички, които идваха от България, се дължи на другарите Любчо Арсов и Вера Ацева, членове на призидиума на АСНОМ и членове на ЦК на МКП, които в първата фаза на военните действия бяха в Пехчево, дето беше щаба на корпуса. Те станаха причина, като ми продиктуваха да подпиша един ултиматум по указания на Темпо, да се изтеглят Четвърта и Първа българска армия. Този ултиматум създаде хладно отношение, огорчи много ОФ правителство и особено компартията. За този ненавременен и неполитически ултиматум в София представителят на СССР Лаврищев ми направи остра забележка, че не бива към нова ОФ България да се създават хладни и враждебни отношения, тъй като те се отърсиха от фашизма. Трябва с нея да бъдете в тясно сътрудничество за създаване предпоставки за обединение на южните славяни. Научих, че и Вие сте правили в този дух бележка на другарите от федерална Македония.

По-горе упоменах и за онова хладно отношение към мен. Може би с това ме подканваха да се върна в България както направиха мнозина. Аз обаче не се върнах и напуснах югославската армия. Това време използвах да организирам македонската емиграция в България. По указания на др. Димитър Влахов, председател на народния фронт на Македония, чиито член съм в Главния отбор, заминах за България, да подготвя емиграцията за конгреса, да я приобщя към свободната и равноправна федерална Македония и демократична Югославия.

Обиколих големите градове - Варна, Бургас, Поморие, Сливен, Пловдив и Лом, населени с компактна македонска емиграция, особено от Егейска Македония"

" Когато се споменаваше Вашето име, виновника за създаването на нова федеративна и демократична Югославия, името Ви на прославен и легендарен балкански герой се посрещаше с бурни ръко-

плескания и ставане на крака. Македонската емиграция и българският народ горещо ги обичат. Телеграмите са изпратени чрез генерал Владо Поповић, шеф на военната мисия в София. Тук прилагам вестници, в които се предават речите от тия събрания.

На 4 февруари 1945 г. се състоя първия свободен конгрес на македонската емиграция в България. С моите събрания подготвих този конгрес. Говорих и на този конгрес, като поздравих емиграцията от името на македонските единици на югославската армия. За съжаление в. Нова Македония не отбеляза нищо за тия събрания и за този конгрес. Даже и специалните листове, издадени по случай годишнината от смъртта на първоапостолите Гоце Делчев и Яне Сандански не са допуснати в Македония, защото са писани на български език. Изпращането на бригадата "Гоце Делчев" от София беше снето на филм. Този филм бе донесен в Скопие. Цензурата на Главния щаб за Македония и специално политкомисарят Борко Темелковски - Лиляк не разреши да се прожектира в кината, защото бил българофилски.

Конкретно по въпроса за приобщаване на македонската емиграция към федерална Македония. Необходима е здрава спойка между трите части на Македония. Такова едно особено, да се изразя, хладно отношение към емиграцията я отчуждава от федерална Македония. Това не е в интерес на голямата югославянска идея.

Особено внимание трябва към Пиринска Македония. Тя има свой манталитет и психика. Тя е рожба на Яне Сандански, дала е поради федералистичните и прогресивни разбирания най-добрите си синове. Яне Сандански, убит от върховистите по нареждане на Фердинанд, Чудомир Кантарджиев, Александър Буйнов, Тодор Паница, Стойо Хаджиев, Георги Пенков и др. десетки хиляди души. Тя беше бариерата срещу нахлуващия във вътрешността на Македония великобългаризма на кобургите.

" Въобще привличането и приобщаването на македонската емиграция е от голямо значение и необходимост за каузата на новата

федерална Югославия. Тя е живата връзка с федерална Македония. Тя не бива да се отблъсва, сред нея има много честни и прогресивни дейци. Да се запази традицията на приемственост от миналата величава Илинденска епопея - чутовна епопея на първоапостолите на македонската революция и на целия македонски народ. Те са другарите на Гоце Делчев, Яне Сандански, Димо Хаджидимов и Гьорче Петров. Там са ветераните на Илинденската епопея и техните последователи - борци срещу великобългаризма на продажния немски цар Борис.

Няма защо да се скрива следователно, че всички тия борци са намирали прием в България и там живее голямата част от тях.

Да се премахне бариерата, която дели емиграцията от България с федерална Македония. При такива настроения неволно се услужва на реакцията. Да не се създава повече подозрение срещу отечествено фронтовска България. Свободно и безпрепятствено да отиват в България, Югославия - респективно в Македония, тъй като половината от тях имат роднински и семейни връзки и не бива семействата да се откъсват от общуване. Това най-много боли. А това е, което най-много използват реакционерите, за да се раздвоява и създава настроение против федерацията.

Драги маршале,

За да Ви напиша настоящето доста дълго изложение, ми дадоха повод известни грешки, които станаха във федерална Македония и хладното отношение към всички, които дойдоха с мен от България. Аз много се извинявам, че трябва да Ви отнемам време, за да Ви занимавам с гореписаното. Времето Ви е толкова нужно в този момент за изграждането и закрепването на придобивките от гигантската борба срещу окупатора и вътрешните издайници, закрепването и благоденствието на общата ни татковина - федерална демократична Югославия.

Исках обаче обективно и честно като родолюбец да изпълня

своя дълг към Родината, като Ви осветля по известни неща, които не могат да бъдат достъпни до Вашето внимание.

Изложението-доклад носи следния подпис: Смърт на фашизма-свобода на народа. С другарски почит и борчески привет: Полковник Пецо Трайков - от Егейска Македония. Белград, 5 юни 1945 год."

Читателят, уверен съм, че сам ще прецени предателския спрямо българската нация и общност, доклад, на Пецо Трайков до маршал Тито. Той нарича братски български народ, а Югославия негова родина. На всеки българин, където и да е той, родина е една България. А родните места на прокудените българи, са останали под чужда асимилационна власт, каквато е сръбската и гръцката.

От доклада, който цитирах текстуално, личи, пълната обърканост на автора. Но за всички ония, които знаят какви политически концепции е имал Пецо Трайков през 1930 година, това е съвсем ясно. Както и да разглежда въпросите Пецо Трайков не може да се освободи от ангажимента, който е имал към Белград през годините когато той водеше борба против Иван Михайлов. Макар да изказва на някои места в брошурата своето възхищение от някои ръководители на МКП и БКП, основните позиции на сръбската интелигенция ревниво запазва. Навсякъде той говори за македонски народ, за братска дружба между българския и македонски народи и пр. А да се дели македонския народ от българския, значи да се услужва на Белград.

Той прави и едно доста важно признание: че доклада си до Тито написал по указание на Димитър Влахов и че по препоръка на същия Влахов дошел в България да организира македонските прокуденици и да ги приобщава към македонската република. Има много фарисейщина в доклада на Пецо Трайков, но върхната си точка достига, когато се опитва да лее крокодилски сълзи за убийството на Яне Сандански от Фердинанд и върховистите. А знае се, когато Пецо влезе в организацията, бе горещ поклоник на върховистите. Пецо не

е искрен и когато плаче за избитите прогресивни дейци – Чудомир Кантарджиев, Александър Буйнов, Методи Алексиев, Димо Хаджидимов, Георги Пенков, Стоьо Хаджиев и др., защото при избиването им взимаше и той най-активно участие. Има положителни сведения, черпени от негови близки – Мицо Черганski и Мишо Шкартов – че убийството на Георги Пенков в Коцев чифлик, както и това на Стоьо Хаджиев е лично дело на Пецо. Това твърди и Ангел Атанасов – Агото, известен спортист от клуб "Славия", който предава с подробности как по нареждане на Пецо през време на Горноджумайските събития е взел от ул. Денкоглу, където е бил щаба на следователите на ВМРО, Георги Пенков и го е завел в Коцев чифлик, където е бил убит.

На страница 63 от брошурата Пецо Трайков пише: "Един от комисарите, изпратен от скопските ръководители, за да разлага македонската емиграция, бе Митко Зафировски, който преди това бе в Скопската държавна сигурност, после дойде в София като секретар на югославската легация. Главната задача на тоя емисар – родоотстъпник да разсажда разкол вред македонската емиграция, като обявяваше за предатели, всички ония, които симпатизираха на БКП и същото време провеждаше пропаганда срещу някои отговорни хора, вместо да работи за все по-голямото сближение на двата народа".

Пецо Трайков нарича Зафировски родоотстъпник и разложител на македонската емиграция в България, а в същото време сам дели българското население в Македония от българския народ.

Непоследователността на Пецо се проявява на много места в брошурата. Той се явява като пълномощник на БКП и поставя партията по македонския въпрос на позициите на протогеровистките разбирания и на разбиранията на Ангел Динев. На стр. 74 Пецо си служи с изказванията на Петия конгрес на партията: "Какво становище е имала и има БКП по македонския въпрос, по въпроса за южно-славян-

ската федерация, дали тя признава македонската нация и пр. На това ние намираме блестящ отговор в доклада на Георги Димитров пред Петия конгрес. В него той казва:

"Нашата партия е стояла винаги и днес стои твърдо на позицията, че Македония принадлежи на македонците. Верни на традициите на македонските революционери, заедно с всички честни македонски патриоти, ние сме непоколебимо убедени, че македонският народ ще осъществи своето национално единство и ще осигури своето бъдеще, като свободна и равноправна нация само в рамките на федерацията на южните славяни."

Очевидно това изказване на Георги Димитров много се е харесало на Пецо. Та това се хареса най-много на белградските ръководители на ЮКП. Пецо Трайков обаче едно е пропуснал, че не мина много време от това изказване и за допускането на македонски учители и книжари в Благоевградски окръг, Георги Димитров бе разкритикуван на събрание на партийни ръководители от Владо Поптомов и Георги Димитров е признал грешката. За тази критика, направена на Георги Димитров, лично ми е разправял Владо Поптомов в дома на Георги Лажев, негов баджанак, съпругата на Георги Лажев и Миланка съпругата на Поптомов.

Всеки случай независимо от едни или други изявления, всеизвестно е становището на БКП по македонския въпрос: от 1922 год. до 1944 год. то изразено в редица резолюции бе : автономна Македония в рамките на Балканската федерация.

Но интересен е края на брошурата на Пецо Трайков. Той пише: "Колишевци искат да изкопаят пропаст между македонския и български народ. Но тази коварна игра няма да успее, защото любовта на македонския народ към българския е нерушима. Братството между двата братски народа е историческа традиция, изградено през вековете. Македонския народ ще остане верен на завета ни завещан от неговите първоапостоли Гоце Делчев, Яне Сандански, Димо Хаджи-

димов и плеада други за изграждането на южнославянската федерация, за братството между всички балкански народи, неща, за които в комунистическия конгрес /разбирам скопския конгрес/ никъде не стана дума и за които в революцията не се намери място."

Последният пасаж, който цитирах по-горе, свидетелствува не само за объркаността на автора, но е и кощунство за нашите македонски апостоли и революционери, които никога и никъде не са се изказвали за някаква югославянска федерация. Гоце Делчев, Даме Груев, Пере Тошев, Димо Хаджидимов, Гьорче и др. никога не са били на становището за южнославянска федерация, даже са били против нея. Те бяха за автономна независима Македония в рамките на Отоманската държава, а по-късно, когато се промени положението на Балканския полуостров, останалите живи другари на Гоце провъзгласиха лозунга Автономна Македония в рамките на Балканската федерация, който лозунг по-късно легна и в програмата на БКП.

Пецо Трайков умишлено не споменава и създателя на ВМРО Дамян Груев. Това име не се споменава и във фалшификациите на скопските ръководители. В македонското революционно движение Дамян Груев има същото място, което имаше Раковски в българското революционно движение, а Гоце Делчев – това, което заемаше Васил Левски. Следователно, когато се пише за Гоце, не трябва да се отминава Дамян Груев, защото вървят заедно, те се покриват, а не един след друг. А що се отнася до Яне Сандански, той ще мери мегдан за петото място с Кръстьо Асенов и Христо Чернопеев, а не може да се поставя втори след Гоце Делчев.

Понеже доста много занимах читателя с Пецо Трайков, респективно с неговата брошура, а освен това по времето след убийството на Протогерова играеше някаква ръководна роля редно е да дам кратка биография и за него.

Пецо Трайков е роден в Леринско. През време на Първата

световна война е офицер в българската армия. След катастрофата през 1919 година, когато по решение на съглашението българската армия бе разформирована, Пецо Трайков бе уволнен. Както мнозина други офицери тъй и Пецо бе сляп поклонник на двореца и българската реакция. И като такъв влиза в революционната организеция, възглавявана от Ал. Протогеров и Тодор Александров, като техен съмишленик, Пецо влиза в борба срещу Временното представителство на бившите членове на ВМРО, начело на което застанаха Гьорче Петров, Атанас Лозанчев, Димо Хаджидимов, Мишо Герджиков, Туше Деливанski и серските ръководители.

Пецо Трайков се отличи в тази борба като заклет враг на всичко левичарско, с което спечели обичта и доверието на господарите си Ал. Протогеров и Тодор Александров. Получил кръщението си на борец против всичко прогресивно, Пецо бе назначен за помощник Преспански войвода, а по-късно и титуляр и изпратен чрез Италия и Албания в Западна Македония, в Преспанско. Пецо Трайков взема участие във всички събития, станали в България от девети юни до месец юли 1928 година, когато бе убит Ал. Протогеров.

Особено яростни прояви Пецо Трайков имаше в тъй наречените Горноджумайски клането през 1924 година - месец септември. След атентата в църквата Св. Неделя 1925 година Пецо Трайков като Мелнишки войвода си послужи с нечувана подлост, като примами старите другари на Яне Сандански, Стоьо Хаджиев, Говедарчето и др. Извика ги в Св. Врач, сега град Сандански, за да не се завърнат завинаги в семействата си. През 1925 година заедно с Кръстан Поптодоров е начело на една банда от шпицкоманда и вилнееше в София, създавайки страх и трепет между македонските прогресивни прокуденици. Той с групата си обкръжава квартирата на члена на ЦК на БКП Коста Янков и лично хвърля бомба.

От 1926 година до 1928 г. Пецо често бе изпращан от орга-

низацията с мисия в Италия да поддържа връзка с фашистите на Мусолини.. Негово дело е организираното убийство на Петър Чаулев през 1925 година в Милано, който бе член на ЦК на ВМРО. Заедно с Протогеров и Тодор Александров, от които бе упълномощен да подпише Виенския манифест.

Лицемерието на Пецо блесва, като се съпостави факта, че лично той организира убийството на Чаулев, а в брошурата си упреква скопските ръководители, че са приели физическия убиец Димчо Стефанов с особена толерантност. Независимо от това той като комендант на Скопие търпеше михайловските агитатори и даже ги посочваше като прогресивни, какъвто е случая с Борис Пеев от Пирава, Христо Йотов и др. за да ги запази от възмездието на народната власт в България.

Кариерата на Пецо Трайков непрекъснато растеше. През 1931 година, когато протогеровистите свикаха свой конгрес, Пецо бе избран за член на ЦК на тяхната ВМРО и най-важно да ръководи ресора за финансовите въпроси. И "нашият" Пецо взе да бърка в каса и то в богата каса.

Като член на ръководството на протогеровистите Пецо взимаше активно участие в борбата между михайловисти и протогеровисти през периода от 1931 до 1933 г. Обаче имаше винаги малък шанс. Колкото е предприемал акции срещу михайловисти винаги те са се проваляли. А при смяна на квартира Пецо винаги е бил откриван, нападан и даже раняван.

Финансовите средства Пецо черпеше от пладнарите и от Лазо Поповски. След идването на блока на власт през 1931 г. протогеровистите свикаха конгрес в дома на ул. Ивайло 17 на Христо Лилов - Мигеца. На този конгрес Пецо бе избран заедно с Перо Шанданов за член на ЦК. По това време се завърна от емигрантство известният Лазо Поповски. Пецо веднага влезе във връзка с него. Лазо Поповски бе упълномощен да урежда всички въпроси между тях, протогеровистите и Белград. А Лазо имаше големи връзки в Белград, особено

след като дойде на власт неговият приятел Богомил Ефтич като външен министър на Югославия. Като голям хитрец, Лазо Поповски сключил с Пецо Трайков като финансов отговорник договор от сумите, които ще получава от Белград, какви проценти ще задържа за себе си. Перо Шанданов сметнал, че този договор между Поповски и Пецо съвсем не е износен и поради това често е имало спорове между Шанданов и Пецо. Въобще Перо не беше доволен от финансовите отчети, които е давал Пецо, за което Перо лично ми е признавал.

Въпреки че Перо нямаше доверие у Пецо, той като завеждащ финансовата част продължаваше да се разпорежда в организацията. Имаше случаи, когато изпратени от Шанданов хора като разузнавачи, отказваше да им плаща.

Но това привилегировано положение на Пецо Трайков като финансов отговорник трая до 19 май 1934 г., когато правителството на Кимон Георгиев разтури македонските организации. Защото след разтурянето на организациите всички суми, получавани отвън чрез Лазо Поповски, вече бяха спряни. Това накара Пецо Трайков да разпусне платените кадри терористи, агенти и ятаци. Това създаде голямо недоволство между хората, които се въртеха около Пецо. Но от друга страна това положение наложи двамата спорещи членове на ЦК Пецо и Перо да се сближат, тъй като трябваше да делят помежду си ограничена сума. Те станаха особено силни, след като Кръстан Поптодоров и Лев Главинчев бяха хвърлени в затвора.

За да увеличат ресурсите си, Перо Шанданов и Пецо Трайков откриха кафене-кръчма на ул. Раковска, до ул. Иван Вазов. Като келнери и бюфетчици те прибраха най-доверените си лица, а това създаде още по-голямо недоволство между тия, които останаха пренебрегнати. Между тия, които бяха облагодетелствувани с работа в кафенето, бяха Кузо Йорданов, Христо Миладинов, Христо Гонов и шурея на Пецо - Ташо. Но кръчмата не можеше да издържа толкова

много хора. По онова време такива кафенета-кръчми можеха да дават приходи за едно или две семейства най-много.

Добре обрисува биографията на Пецо неговият сподвижник Лев Главинчев, който ми е разказал следното: "Като се завърнах от Варненския затвор през 1940 г. аз отидох при Пецо Трайков и поисках обяснение защо докато бях в затвора, не ми беше пратена и най-малката сума, макар че нееднократно настоявах с писма за това. Също поисках обяснения защо не бяха пращани пари и на помощника ми Анци Наумов и неговите хора, които толкова жертви са понесли в борбата срещу Иван Михайлов. Също Пецо не бе платил и наемите на квартирите, които аз бях ангажирал за всеки случай, ако се наложи да се води нелегален живот. Също не бе платен и наемът за канцеларията на организацията на ул. Цар Асен, ъгъла Алабинска, както и телефона. На всички тези мои въпроси Пецо ми отговори - каза Пецо: от къде да намеря пари, всички средства отвън вече са спряни. След като напуснахме дома на Пецо Трайков, Анци, който беше с мене, предложи да отидем при д-р Георги Димитров - Гемето от когото да поискаме пари. Аз се съгласих и отидохме в кабинета на Гемето, който се намираше на бул. Клементина - сега Стамболийски № 15. При Гемето намерих политическия му помощник Борис Бумбаров. И двамата искрено се зарадваха, като ме видяха и най-важно, че веднага след освобождението ми им се обаждам. Започнахме разговори за политическа дейност, каквато се налага в момента. Използвах разположението им и веднага поисках да ме подкрепят с пари. Обясних им, че дори и телефона в кантората не е изплатен. Когато Гемето ми броеше парите, обръщайки се към Анци Наумов, направи забележка, казвайки му: защо сте забатачили така г. Наумов ? А той му отговори от къде да намеря пари? И тази хубава - каза озадачено Гемето. Та на Пецо и Перо даваме ежемесично по двеста хиляди. Тези пари не ги даваме за техните очи - добави ядосано Гемето. Тия думи на Гемето-

продължи разказа си Главинчев - ме крайно много огорчиха, защото виждах шарлатанията на Пецо и Перо. И аз потърсих третия член на ЦК Кръстан Поптодоров, за да потърси той лични обяснения от двамата. Но след трагедията, която постигна Кръстан Поптодоров, аз разбрах че нищо не можеше да направи той и поради това аз скъсах окончателно връзките си с Перо и Пецо."

Този искрен разказ на Лев Главинчев потвърди и помощника му Анци Наумов. Аз използвах случая и запитах Анци къде са отивали тези немалко двестахиляди лева, които Пецо и Перо са получавали от Гемето. Той ми отговори, че плащали на свои най-близки, а така също плащали са и на двамата бивши пунктови началници Никола Гърнев от Пловдив и на Христо Малинов във Варна. А после Анци добави: за мен остана неясно как след тая разправия с Пецо и Перо Лев изведнаж се прости с тях, напустна ги и стана партиен член. Пецо и Перо обаче не мръднаха от старите си позиции: Белград, Париж и Лондон. Но ето че изненадата дойде: след девети септември отново на лице старата тройка, отново се сближиха и изработиха план за взимане пари от Манол Чальовски и други михайловистки богаташи. И пари взеха доста. Главинчев се показа честен, инкасираната сума веднага предаде на Пецо Трайков и Перо Шанданов, като си задържа само сто хиляди лева... Аз няколко пъти - продължи разказа си Анци питах Лев Главинчев как стана това чудо, че се сближи отново с Пецо и Педро, обаче той не пожела да ми отговори.

Но Пецо Трайков имаше един факт в досието си, че е съден от фашистки съд. Това е истина. През 1943 година той бе заловен от фашистката полиция като сътрудник на Емил Марков и съдът произнесе смъртна присъда. Но ето, че чудото стана. Нещо необичайно за фашистките съдилища: прокурорът поиска смекчаване на присъдата, като изтъкна някой"заслуги" на Пецо, че е бивш офицер, от царската армия, по-късно член на ВМРО /Тодор Александров/, участвувал е при

деветоюнския преврат, Септемврийското въстание същата година, Джумайската касапница през 1924 г. и накрая за личното му участие при убийството на члена на ЦК на БКП Коста Янков. Тия "заслуги" за времето бяха ценни и се котираха успешно, затова и прокурорът поиска смекчение на присъдата. Но .. за след девети септември те никак не вървяха. Но Пецо пак изплува на повърхността, нещо повече дадоха му дори и народна пенсия ...

Да прибавя още едно нещо, с което ще се закръгли биографията на Пецо Трайков. Къде се е въвирал, как е успял да се докопа, но Пецо Трайков е получавал пари даже и от Дража Михайлович. Това нещо се разбра на процеса в Белград срещу Дража Михайлович, за който процес ми разказваше административния директор на БТА Георги Лажев. Той беше мой личен приятел и като прочел бюлетина, извика ме в къщи и ми разправи всичко."А бе твоят приятел Пецо Трайков - каза Лажев - успял да се добере и до касата на Дража Михайлович, как е възможно това? За Пецо-отговорих му аз - всичко е възможно и всичко може да се очаква.

За биографията на Пецо Трайков аз дадох наистина не много данни, но смятам, че са достатъчни, за да очертаят неговия лик. Бъдещият историк все пак ще може да си състави правилно мнение и го постави на местото, което заслужава. Данните, които съм дал, са автентични и без преувеличение. Ние известно време действувахме заедно в борбата против бандата на Иван Михайлов и можах да го упозная с всичките му подробности и добри качества и слабости. Ние действувахме известно време заедно, но идейно бяхме на два полюса.

Перо Шанданов

На много пъти се наложи да занимавам читателя с личността на Перо Шанданов, но ще трябва да кажа още няколко неща за него. В предните страници отбелязах, че веднага след девети септември 1944 г. в дома на министъра на благоустройството Борис Бумбаров

се е състояло съвещание, на което е трябвало да се определи лицето, което ще бъде назначено за командир на македонската бригада "Гоце Делчев", току що формирана в София. На това съвещание Борис Бумбаров изказал мнение да се предложи на правителството на Отечественя фронт да назначи Перо Шанданов. Това предложение е било обаче осуетено от злощастния Ангел Динев и за бъдещ командир на македонската бригада е бил назначен Пецо Трайков, за когото ОФ правителство издава указ.

Но това не отчая Перо Шанданов. Той облече военните дрехи и си постави пагон на полковник. Но това, което бе важно, указ за неговото назначение никъде не излезе и това на времето много се коментираше. Някой предполагаха, че Перо е бил удостоен с чин полковник лично от Дамян Велчев, тогавашен военен министър - личен негов приятел.

Като български офицер Перо замина за Македония заедно с македонската бригада, придружен от цял щаб свои хора, Шанданов обиколи много градове на Македония и навсякъде държа речи против българските окупатори. Първата си реч Перо произнесе в град Кавадарци, родното място на Мишо Шкартов. На многобройните слушатели направило впечетление грубо изказаната мисъл:"сърби и българи чрез своите пропаганди искаха да ви асимилират, обаче не успяха. Вие сега си имате своя държава и новата македонска нация ще се развива свободно наред с другите нации. на Балканския полуостров". Речи със същата мисъл Шанданов е държал и в други градове на Македония, в това число и в Охрид, неговия роден град. Неговите съграждани се чудили на тия негови изказвания, а някой изпитали и срам, че слушат такива мисли.

За тия, които познават отблизо Перо, взетото от страна на Перо отношение по македонския въпрос, съвсем не ги учудва, защото те познават неговите амбиции и стремежа му към големство. Но трябва

да се прибави и друг един факт. Шанданов не случайно бе обзет от амбицията да стане големец. Амбицията му бе подсилена от обещанието на Лазо Колишевски да го направи министър на търговията в Македония. Това обещание било му е дадено от Лазо Колишевски в София, след като е излязъл от Плевенския затвор, но при едно условие, че Перо в Македония ще говори за македонската нация.

Но за съжаление Лазо си остана само с обещанието. За министър на търговията бе назначен, по нареждане на Белград, Прилепският търговец на дървен материал Тодор Ношпалов - сърбоманин. Перо вместо министър получи длъжността представител на македонската република в София. Но и тази малка длъжност не бе за дълго време. В София се откри югославско посолство и македонската мисия в София бе прекратена.

След тези дипломатически неуспехи Перо Шанданов образува ОО дружество "Винарска изба Щърково". За целта Перо използува сумата, която Лев Главинчев му даде, взета с насилие от индустриалеца Манол Чальовски. Разбира се, Перо не се яви на лице пред хората, а за управител на избата сложи свой доверен приятел Кузо Йорданов. Но и това предприятие на Перо не успя. Избата неизвестно по кои причини бързо ликвидира и то с големи загуби.

Значи Перо след офицерската си длъжност, след дипломатическото представителство и след ликвидацията на винарската изба остана да се издържа със "спестените" си пари.

Оставаше му да направи още един опит: да се присламчи към Партията и Правителството. И подава молба до правителството да бъде назначен член-делегат на правителството при журналистическото дружество за разпространение на вестници "Стрела". Но и там не бе удостоен. Принуди се най-после да постъпи на работа във френското автомобилно представителство Рено в София. Каква е била там неговата длъжност, никой не знаеше, обаче сам той се хвалеше, че получавал

заплата, равна на министерска.

Службата му в Рено го свързала с американския журналист Етридж и както на времето се приказваше Етридж му поискал да напише едно добро изложение по македонския въпрос. Перо се отзовал на поканата и предал на американския журнолист исканото изложение, в което Перо застъпвал гледището, че Македония трябва да се обедини в цялостните си граници и така обединена да влезе в югославската федерация.

Гледището на Перо не е ново. Може да се каже, че той е и последователен. Така мислеше Перо още през 1931 година и разбира се, на времето това бе и лозунг на Белград, целта на който бе да създаде смут всред българските политически партии и в същото време да постави клин всред привържениците на идеята за автономна Македония в рамките на Балканската федерация.

През времето когато Шанданов бе на служба в френското автомобилно дружество Рено, той си възобнови връзките с пладнарите, докато беше тук Ремето. След неговото заминаване за Америка Перо продължи връзките си с пладнарите чрез посредничеството на помощника на Ремето – Борис Бумбаров. В това положение го завари задържането му от държавна сигурност и пращането му на лагер в Белене.

След излизането си от лагера Перо не намери добър прием и в семейството си. Всичко, което беше оставил – пари и къща – бе ликвидирано, понеже съпругата му с двете си деца не са имали заплата или пенсия. Перо през целия си живот не е работил и не е имал трудов стаж. Изпаднал в това положение, не приет благосклонно и от семейството си, Перо тръгна от порта на порта да чука и, без преувеличение, да проси.. защото не беше свикнал да се заеме с физически труд. Грохнал физически, тъй като и годините не бяха малко, той се опита да се обърне към Партията и Правителството. Намериха се състрадателни хора и му отпуснаха пенсия, и то народна.

Кой можеше да си помисли, че след всичко това, което е правил Перо, ще му се отпусне народна пенсия... И един от тия, които се възмутиха, беше Христо Калайджиев, председател на ЦР на македонските културно-просветни дружества, който направи писменно възражение, в което между другото писа:"Щом няма от какво да се препитава Перо Шанданов и щом не е способен за физическа и умствена работа, да му се помогне, но в никакъв случай - народна пенсия. И за да му бъде полезен, Христо Калайджиев във възражението си, като даваше характеристика за Перо, подчерта, че той през последните години преди 9 септември е бил противник на дворцовата камарила."

В Белене на Перо е било предложено от властите на лагера да напише за режимите на бившите буржоазни и фашистки лагери в България и да направи сравнение с лагерите съществуващи при култа на личността.

Перо е сметнал, че след като напише за миналите фашистки лагери и ги постави в светлината, каквито бяха в Съветския съюз, Полша, Чехословакия, Югославия и другаде и като постави Беленския лагер като крайно демократичен, с човешки отношения на управниците на лагера, бил уверен и убеден, че веднага ще бъде освободен.

Но случва се така, че за доклада му научават двамата лагеристи негови приятели, троцкиста Наум Златарев и анархиста Д-р Иван Балев. Те отиват при Перо и го упрекват, че се е съгласил да напише доклад, с който да хвали режима на Беленския лагер, а да клейми бившите лагери, където е бил задържан и през което време на интернирване, плащало му се е от полицията като интелектуалец по 40 лева дневно и свободни посещения през всяко време на денонощието!...

XX Писмо отправено до секретариата на ЦК на БКП от Христо Калайджиев. Той лично го чете на мен. Писмото не бе злостно.

След напомняне на тези факти от Златарев и Балев, Перо отказва да напише и да прочете пред концлагеристите в Белене искания му от управата доклад, но пък за това бива поставен в още по-тежък режим.

Въпреки тия възражения на Христо Калайджиев, на Перо бе отпусната народна пенсия, от която той се почувствува твърде горд, особено след като него и други 25 души негови другари, протогеровисти, бяха признати за активни борци против фашизма.

Признаването им за антифашисти направи силно впечетление в македонските среди. Аз, Йоле Милев и Денишев запитахме Христо Калайджиев как да си обясним това решение, като се знае и е ноторно известно, че мнозина от признатите антифашисти са вземали активно участие в избиването на наши другари, в това число и Димо Хаджидимов, а Христо само повдигна рамене и каза:"на този въпрос не мога да ви отговоря".

Същия въпрос аз зададох и на Веселин Георгиев, зам. председател на ЦК на БПФК, който беше доста откровен и обясни така: "Приехме ги като борци против фашизма, защото всеки един от тях е убил поне един михайловист и защото след 9 септември те се поставиха на разположение на народната милиция."

На Перо Шанданов твърде много му провървя. След народната пенсия ето че нова награда, което още повече очуди македонските среди. По случай двадесет годишнината на Девети септември Перо бе награден с орден 9 септември първа степен. Къде е могъл да очаква Перо такава награда и за какво? Затова, че е убивал прогресивни хора и комунисти ли? Мнозина се чудеха за тази благосклонност на нашето правителство, но аз като добър познайник на Перо, с когото съм работил известно време в борбата против Иван Михайлов, съвсем ми беше ясно. Зная всичките негови методи и подходи, зная, че е готов на всичко, за да постигне целта, която си е поставил.

Към всичко, което казах за Перо, искам да прибавя и следното: През есента на 1963 година в сладкарница"България" бяхме на маса аз, професор Александър Пешев, д-р Иван Балев и Перо Шанданов. И заведен разговор засегнахме всички събития, станали между 1921 и 1928 г. и участието на македонската революционна организация. На Перо бе му зададен следния въпрос от професор Ал.Пешев: "Защо вие, вашата организация взе участие в преврата на девети юни и защо обяви война на комунисти, анархисти, земеделци и други прогресивни хора? Перо Шанданов се смути малко, но като хитрец измисли отговор, за да се покаже чист и невинен ангел. Каза, че той не одобрявал участието на македонската организация във вътрешните работи на България и най-важно, през този смътен период не е бил в България, а в странство, отдето само слушал какво се върши в нашата страна.

Професор Пешев постави втори въпрос: Защо убихте големия анархистически водач Георги Шейтанов, след като той бе заловен и предаден на военните в Стара Загора?? На този въпрос Перо пак отговори със заобикалки. Каза, че той лично запитал за това Иван Михайлов и той му отговорил следното: Шейтанов бил заловен от военните в Нова Загора и закаран в Пловдив първо при началника на държавна сигурност Лико Монов, а след това при пунктовия началник на ВМРО Анго Попов. От там бе препратен в Белово в къщата на Ташко Янакиев, а след това доведен при мене в Горна Джумая. Шейтанов бе разпитан, но не даде никакви показания". Толкова е казал Иван Михайлов, другото се знае: ядосан, че Шейтанов нищо не говори, Иван Михайлов дал нареждане да бъде ликвидиран. А знае ли се - запита професор Пешев - къде е гроба на Георги Шейтанов? Перо отговори малко смутено - в с. Грамада. Аз не можах да изтрая и се намесих: с. Грамада тежи много, защото за там са били изпратени мнозина осъдени от самия тебе през годините, когато ти беше председател

на следователите на вашата ВМРО. Перо не можа да се въздържи и викна: "това е ужасно обвинение от твоя страна, аз уважавам безкрайно революционния гений на Георги Шейтанов и затова исках обяснения от Иван Михайлов за неговото убийство". Аз му отговорих: Перо, време е да направиш една писмена изповед за участието ти в клането извършени в България над прогресивни македонски дейци, защото от 1923 до 1928 г. ти вземаше голямо участие в тези издевателства, тъй като заемаше отговорен пост, а до 1925 година службата на Иван Михайлов в организацията беше много малка в сравнение с твоята, той ти беше нещо като подчинен. Ето защо не хвърляй вината само на него. Делят ни вече близо 40 години, то е минало вече в историята и няма какво да се плашиш. Ако отчетеш старите си грешки, това ще бъде по-достойно за тебе. Ти, който даваш вид, че си преустроил идеологическите си разбирания - от националист си станал прогресивен борец, една честна изповед се налага. Така би доказал, че си честен македонски революционер.

Перо едва ме изслуша и каза:"ти искаш да призная неща, в които нямам никакво участие" А аз му отговорих: ти не признаваш твоите деяния, които са открити и историята няма да ги отмине с мълчание, те ще бъдат отбелязани и дебело подчертани."Ще ги пишат историци като тебе" - прекъсна ме Перо озлобено. Не, аз само ще помогна на историците - отговорих аз и прибавих: При процеса против генерал Вълков ти сам призна, че си ръководил акцията срещу Алеко паша, Георги Атанасов и др. в Горна Джумая. А по това време бяха убити Арсений Йовков, Димо Хаджидимов, Славчо Ковачев, Ал. Буйнов, Георги Ковачев, Георги Пенков, Методи Алексиев и мнозина други все видни македонски прогресивни революционери и ти искаш да се отървеш от отговорност, И разбери едно: С нищо не можеш да заличиш тези твои престъпления.

Перо не можа да слуша повече, стана и си отиде най-демон-

стративно. След всичко, което казах за Перо, редно е да му дам и кратка биография. Роден е в гр. Охрид през 1894 г. Произхожда от патриотично българско семейство. Учи се в Битолската българска гимназия и още ученик постъпва в редовете на ВМРО. След това свършва Военното училище в София и като офицер взима участие в Първата световна война. След катастроуата Перо бива уволнен от армията както мнозина други негови другари. Останал безработен, Перо намира своето място в организацията на Тодор Александров и Ал.Протогеров. Знаейки какво поведение трябва да се държи, Перо в скоро време спечелва доверието на двамата главорези, особено той е обикнат от Тодор Александров. За тази любов на Тодор Александров към Перо много му завиждаха неговите другари от така наречената група на поетите. За любовта на Тодор Перо не остана длъжен. Скоро му написа стихотворение-песен озаглавена "Войвода" и посветена на шефа му Тодор. Перо съчини не само текста, но и музиката и често пъти при настроение сам я изпълняваше.

Убийството на Тодор Александров изживя много тежко Перо. Той беше от тия, които искаха да се узнае от къде бе заповядано убийството на Тодор. За това той застана начело на следствената комисия, поемайки поста председател на следователите. И точно заемайки този отговорен пост, Перо постави под нож мнозина македонски прогресивни революционери, като се почне от Димо Хаджидимов и се свърши с Георги Скриковски.

Така вървяха работите до 1928 година, когато бе убит Ал.Протогеров. Перо изведнъж мина на другата страна. Не можа да се ориентира правилно, както се заблуди и при убийството на Тодор. Той сметна, че то е дело на комунистите и отправи кървавия си нож към тях. Така и при убийството на Протогеров Перо се обърка. Той сметна, че Иван Михайлов е действувал по нареждане отвън и смятайки, че дворецът и правителството ще бъде на страната на убития

Протогеров, побърза да се нареди на страната на задграничното представителство срещу Иван Михайлов. Неговата цел бе и друга: да застане начело на ВМРО и си разчисти сметките със приятелите си.

Изглежда Перо не е могъл да прозре от де идва убийството на Протогеров. А и за най-неосведомените бе ясно, че то идва от едно и също място, както за Тодора: от двореца и правителствената клика. Иван Михайлов побърза да излезе с декларация, обяснявайки защо е бил убит Протогеров. Но и след тази декларация Перо сметна, че правителството ще го облече с доверие и той ще стане начело на ВМРО. Наистина военните предлагаха Перо да заеме опразненото място в ЦК на ВМРО, но Шанданов постави условието Иван Михайлов не само да излезе от ЦК, но и да бъде съден от организационен съд за "самоволно издаване на смъртни присъди", респективно за убийството на Ал.Протогеров. Това условие на Перо Шанданов не бе прието от пратениците на военната лига в лицето на полковниците Кочо Стоянов и Порков.[xxx]

Но между някой висши военни и политици - реакционери Перо имаше приятели, които го подкрепяха и той с болните си амбиции се надяваше да овладее ръководството на ВМРО и по този начин да си разчисти сметките. И Перо застана начело на една група и поведе кървава борба. Отначало борбата му даде резултати.

Но за да се ръководи една организация, нужни са пари и той се почувствува много слаб в това отношение. Да се бори срещу Иван Михайлов, който беше оръдие на двореца, Перо можеше да получи финансова помощ само отвън. Обаче да се търсят пари направо отвън бе му неудобно и затова той прибегна към посредничеството на "Пладне". И можеше да се каже, Перо успя: Доби еднократна

xxx Из личните спомени на Перо Шанданов, стр. 64.

помощ, за да може да вербува терористи срещу бандата на Иван Михайлов.

В скоро време откри му се и втори източник – това бе политическият кръг "Звено". Но тези два източника изискваха идеологическо приобщаване. През 1931 година Перо свика конгрес на своите привърженици в София, на ул. "Ивайло – 17". Конгресът избра ЦК от трима члена: Перо Шанданов, Пенчо Трайков и Кръстан Поптодоров. Конгресът излезе и с декларация, в която се казваше, че ВМРО ще се бори за автономна Македония в рамките на Югославската федерация.

С такива лозунги тази декларация бе приета с одобрение отвън, а у нас от пладнарите и Звено. В Македония тя не можа да бъде пратена, защото Перо нямаше привърженици, които да я разпространяват. За Перо беше важно, че тя му откри голям кредит в Югославия и други, за да може да получава финансови ресурси.

В Македонските среди в България декларацията на Перо бе посрещната с едно озадачение, защото тя беше мъглява. В нея не се говореше за населението в Македония какво е – българско ли, сръбско ли или македонска нация. Тази неяснота се тълкуваше като възприета политика на изчакване, с оглед на евентуално преосигуряване. Макар декларацията да беше мъглява, за всички беше ясно, че Перо е напълно определен, ориентацията му е към Белград, Лондон, Париж. Изчакванията на Перо бяха по отношение разрешението на македонския въпрос т.е. дали западът ще признае македонската нация, която официално не съществуваше или македонския въпрос ще се разреши по лозунга на Гоце Делчев – "цялостно обединена Македония в рамките на Балканската федерация.

Понеже беше въпрос на изчакване, независимо от това кой каква политика възприемаше, събитията се развиха вътре в Македония след 1941 година и то съвсем в друга насока. След като бе изгонен Методи Шатаров от МКП борбата в Македония взе сръбски характер и

пълна неопределеност по отношение на македонския въпрос. Нещо повече. Още с първите изстрели на сърбоманските елементи в Куманово и Прилеп, хвърли се лозунга против българските и немски окупатори и за освобождението на окупирана Югославия. А що се отнасяше до македонския въпрос нищо не се говореше до конгреса в Яйце и Пчинския манастир, където се провъзгласи македонската част под бивше Югославия да влезе като отделна равноправна република в Югославия. Тази формулировка бе възприета и от образувания в България Отечествен фронт.

Така развилите се събития по македонския въпрос бяха една изненада за Перо Шанданов и той побърза да потърси връзка с отечественния фронт, като скоро влезе в него и то не чрез комунистическа, а чрез звенарска връзка, по скоро чрез връзките на Георги Кулишев и Иван Харизанов.

Но и като член на Отечественния фронт Перо не бе достатъчно далновиден, за да види как ще се развият събитията. Той повярва на думите на Борис Бумбаров и Никола Гърнев, че България ще остане в орбитата на Запада и че на него ще му бъде сигурно едно министерско кресло в бъдещото правителство, което ще бъде в коалиция с комунистите. За такова едно подобно правителство Перо ми е говорил лично още през времето, когато водихме заедно борба против Иван Михайлов.

Спомням си през 1941 година бяхме мобилизирани в Гюмюрджина. В един разговор с него аз му казах: Перо сега е момента да отидеш в Македония и застанеш начело на едно съпротивително движение за обединение на целокупна Македония, с лозунг за Балканска федерация. Казвах му - ти си офицер, ще намериш твои приятели офицери, ще образувате бойни групи, а аз ще ви помагам всред населението в Македония. Моите думи Перо посрещна с една ирония усмивка, казвайки така лесно ли мислиш, че могат да се образуват

групи за съпротивително движение, това не е същото както по-рано се образуваше съпротивително движение против Иван Михайлов в България, където организирахме съпротива срещу Иван Михайлов.

Някои смятат Перо Шанданов за голям масовик поради това, че след убийството на генерал Протогеров той събра около себе си група недоволни войводи и четници и се обяви за техен водач. Но след провала на организираната от него експедиция в Юндола, която имаше за задача да превземе Петричкия окръг, Перо остана генерал без армия и бе принуден да привлече крайно компрометирани личности взели участие във всички престъпления спрямо прогресивни дейци, като Кръстан Поптодоров, Пецо Трайков и завърналия се от Франция Лев Главинчев. А след като се снабди и с финансови средства, възложи на помощниците си да привлекат терористи и ги обучат добре. Понеже на времето кризата беше голяма, можаха да се съберат разни отчаяни хора без всякаква идеологическа подготовка. Но всички тези изпечени терористи бяха добре платени - средно от 2,500 до 5,000 лева месечно.

Та по този начин Перо устрои "масова" организация от платени революционери. Но Перовата организация за съжаление има много кратък живот, тя се изпари като дим още на 19 май 1934 г. През 1941 г. тя не даде никакво проявление, защото Перо нямаше никакви политически последователи. А в Македония никой не го познаваше. Там имаше българско партизанско движение, но за Перо беше невъзможно да възприеме тяхната комунистическа концепция и затова стана един обикновен член на Отечествения фронт. Ако Перо имаше последователи и го вдигнеше на въоръжена борба, вътре в Македония, той щеше да има неограничена подкрепа от англичани и американци. Наистина през 1947 година Перо се опита да поправи грешката си, като даде изложение на американския агент Етридж, но това му докара изпращане на лагер.

Но след освобождението му от лагера, щастието на Перо се усмихна: той получи, както вече казах, народна пенсия... Нашите хора сметнаха, че този жест на правителството като проявена милост, може да се възприеме, обаче всички се възмутиха от факта, че той и неговите хора бяха признати за борци против фашизма и капитализма. А награждаването му с орден девети септември първа степен бе посрещнато с още по-голяма изненада, особено в тия среди, които познават отблизо Перо Шандаров. За тях и досега не е ясно как може да получи орден, когато имаше истински антифашисти от ранга на Туше Деливанов, Чудомир Кантарджиев, Екатерина Паница, която носи фашистки куршум в телото си, Мария Буйнова и други стари борци, които не са признати и не са наградени. В нашите македонски среди обясненията по това са най-различни. Някои смятат, че тая награда той и други дължат на Георги Кулишев и Георги Трайков.

Това е накратце биографията на Перо Шандаров. Разбира се, смятам, че всичко не съм казал за него, макар че добре го познавам, тъй като сме работили заедно. Зная, че има доста много тъмни и хубави точки от неговия живот и дейност, за които никой друг освен лично той може да разкаже. И смятам, че е време Перо да си напише биография, като каже много неща, които никой досега не е казал.

След тия отклонения аз се връщам отново за събитията, които протекоха след девети септември. Понеже централен въпрос тогава беше въпроса за македонската нация, трябва да се спра за малко и за настроенията, които на времето бяха обхванали някои наши бивши дейци, между които бе и Павел Шатев, останал жив гемеджия, другар на Орцето и другите македонски революционери-индивидуалисти които със своята акция - атентата банка Отоман - през 1903 година обърнаха вниманието на тогавашната европейска общественост.

Останал жив след Солунския атентат, Павел Шатев, съден от

турската власт, доживя амнистия и след освобождението си продължи образованието си в чужбина. Впоследствие се завърна в България и продължи да работи като революционер и общественик. Като индивидуалист, Павел Шатев не се свърза с никоя от македонските групировки, които на времето водеха ожесточена борба помежду си.

Но след девети септември Павел Шатев, повлиян от социалистическата победа, напусна средната линия и се нареди с ония, които проповедваха македонската нация. Това положение изненада мнозина от нас, които не можехме да си обясним причините за възприетата линия. Аз не се стърпях и пожелах да се срещна с него. Потърсих го в дома му. Това беше към края на месец септември 1944 год.

На въпроса ми: как той, честният македонски революционер, да се подведе по лица известни като проводници на великосръбските идеали, Павел Шатев ми отговори: "Понеже има опасност от посърбяване на македонците, ние, революционерите, трябва да се завърнем в Македония и да отбиваме всички сръбски пристъпи."

Наистина Павел Шатев се завърна в Македония, но неговите надежди не се оправдаха. В Скопие той бе назначен в Призидиума. Скоро скопските ръководители инсцинираха процес срещу голяма група ученици от горните класове на скопските гимназии. В същото време Павле Шатев бе министър на правосъдието. Съдът осъди младежите като привърженици на Иван Михайлов.

След процеса в Скопие Павел Шатев дойде в България и неговите приятели противници на създалата се книжна нация, му направиха сериозни упреци. Може би след тези упреци Павел Шатев след завръщането си в Скопие застава на старото си становище, че македонското население в грамадното си мнозинство е българско и че за това население трябва да се държи сметка, като му се даде културна автономия.

От тази позиция на Шатев Белград не бе доволен и реагира

по същия начин както и за Методи Шатаров - Шарло. По нареждане на Белград Павел Шатев бе арестуван. За събирането на обвинителния материал бе натоварен главния прокурор на Македония Лазо Мойсов и помощника му Перо Корбар. Павел Шатев бе осъден за великобългарски прояви и хвърлен в затвор. Поради напредналата си възраст Шатев заболя в затвора и само да не умре в затвор, бе пуснат няколко дни преди смъртта му... Така било съдено да загине един революционер, който през 1903 г. участвува в атентата против Банка Отоман.

Венко Марковски

Венко е известен македонски писател - революционер. Не можейки да понася сръбскобуржоазната тирания, той емигрира в България. Като комунист, Венко бе приет много добре от българските комунисти. Той стана любимец на др. Тодор Павлов, а и Венко уважаваше бай Тодора. Изпаднал под влиянието на Тодор Павлов Венко започна да пише своята поезия на македонски диалект, което впоследствие скопските ръководители използваха за своите цели. За тези писания на Венко мнозина винят бай Тодор Павлов.

Като мой близък, Венко ми е разказвал, че след като бъдат бити фашистите и прогонени от Македония, ние всички трябва да отидем там, начело с бай Тодор и работим за обединението на цяла Македония, като автономна единица в рамките на Балканската федерация. Всъщност бай Тодор не криеше, че той е готов да замине за Македония и застане начело на едно македонско правителство, даже го манифестираше. Може би поставянето му за български регент, осуети това негово решение. Като регент бай Тодор насърчаваше Венко да работи за заздравяването на македонската автономия в рамките на Балканската федерация, който лозунг изповядвахме всички ние от левицата.

Венко замина за Македония и се включи в партизанското движение като политически командир на бригада. Но той още там, в Кожух,

почуствува домогванията на великосръбския шовенизъм, провеждан от членове на ЮКП. Но веднага не реагира, защото сметна, че това е временно и впоследствие, когато се освободи Македония, на македонците ще бъде предоставено да уреждат своята държава. Но и този път Венко се излъга. Още с формирането на македонската армия и издигането на лозунга от някои македонски офицери: Напред към столицата на Македония, Солун, Венко видя нареждането на Белград - всички тези офицери, които са си позволили да издигнат този лозунг, да бъдат съдени и ликвидирани. Този факт съвсем разочарова Венко. Рухна идеята му за единна обединена и свободна социалистическа Македония. Той още повече се отврати от чистката, проведена през 1945 г. в цяла Македония на "фашистките елементи". Особено го порази чистката във Велес, Тиквиш и Струмишко. Във Велес бяха избити 52 души, които нямаха нищо общо с фашизма. Те бяха видни представители на българското население. В Тиквеш се инсценира известната Дисанска афера. Там бяха арестувани повече от 300 души видни българи и помаци и жестоко инквизирани, като мнозина от тях починаха. В Стумишко също бяха заловени видни български представители и жестоко изтезавани, а някои избити.

Всички тези приоми на белградските ръководители потресоха честния Марковски и той издигна глас на протест против тази вандалщина, провеждана от оръдията на Белград - Лазо Мойсов и Перо Корбар. Венко писа и писма до маршал Тито. Но всичко това му донесе гонение. Обвинен бе, че за всичко това, което прави, е инстуктиран от София.

По-късно, когато в ~~София~~ Скопие се събраха филолози, историци и философи със задача да изработят новия македонски литературен език, Венко пак има смелостта да се противопостави против предлагания изкуствен език, основан само на два три говора - скопския, прилепския и велешки говор. Той препоръча да се има предвид всички говори

и диалекти в Македония. Не бива - казваше Венко - да възприемаме език, който ще разбират само 30-50 хиляди население, а на милион души да не е разбираем. И той предложи в азбуката да останат известните букви, характерни за българския език - ъ,ь,ю,я.

Всички тези предложения на Марковски му осигуриха пътя към затвора. Той бе осъден като великобългарски агент и същото време като провокатор, целящ да влоши отношенията на Югославия със съседите - Гърция и България.

Скопските ръководители осъдиха най-големия македонски поет, плашейки се лозунгите и идеите, които хвърли на македонското население, които идеи бяха издигнати от първоапостолите на Македония- Гоце Делчев, Дамян Груев, Перо Тошев и Яне Сандански.

Застанал на правилна македонска позиция, Венко заличи всички по-раншни увлечения. В сръбските затвори той се дооформи като истински (македонски) борец - революционер, чието име смятам да влезе в българската история наравно с първите наши революционери.

Македонския дом в София след девети септември

След смъкването на фашистката власт у нас бяха смъкнати и ония от македонците, които крепяха тази власт. Македонският национален комитет, управата на илинденската организация, младежките организации, на братста и се заеха от прогресивни хора. За съжаление мнозина от тези хора, които влязоха в управите, не бяха познати на македонските прокуденици, а някои от тях като Ангел Динев не се ползваха с доверие вред македонските маси. Те обаче изпълняваха отлично директивите: проповядваха македонската нация и заплашваха ония, които не я възприемат.

Новият Национален комитет образува вместо братства отделни секции, избраха си и централно ръководство на Македонския дом наречоха културно-просветни дружества в България, развяха Титовото знаме и сложиха неговият портрет и почнаха да го славят като освободи-

тел на македонското население.

Това беше увлечение явно противобългарско, но за съжаление то се толерираше от регента на България Тодор Павлов, защото и той бе изпаднал в същото увлечение. Начело на Централното ръководство на Македонския дом застанаха Васил Ивановски, Ангел Динев, Стефан Нанов, Киро Николов, Асен Чаракчиев, Пешо Хаджиделев и др. А в ръководството на Македонския научен институт като сменихa професор Силяновски, в него влязоха като членове и лица, чието място не беше там, като Ангел Динев и Стефан Нанов. Разбира се, новият председател Йордан Анастасов защищаваше своите помощници, като казваше, че Ангел Динев бил журналист и македонски писател, а Стефан Нанов - голям и крайно честен македонец и революционер. А през 1964 г., тъкмо след 16 години същият Анастасов, запитан от мен пак по въпроса за състава на тогавашния Македонски научен институт, в присъствието на Христо Ампов и Грашев, ми отговори: "а бе ти си чуден човек, забравяш какво подчинение на култа имаше тогава. На мен ми бе предаден списък на лицата за Научния институт и можех ли да ги отхвърля. Тогава аз бях само една кукла." Добре му отговори Ампов: "Йордане, за съжаление ти винаги си играл ролята на кукла"..

Всички членове на централното ръководство на Македонския дом прегърнаха македонската нация, а председателят на Научния институт Йордан Анастасов говори по радиото. Той твърдеше, че македонският въпрос най-сетне намерил правилното си решение със създаването на македонската нация и държава и включването й в Югославия.

През 1945 г. Йордан Анастасов и Христо Калайджиев бяха поканени в Скопие от Димитър Влахов да присъствуват на тържествата по случай освобождението на Македония от българските фашисти. След като се завърнаха от Скопие, Йордан Анастасов ми разказваше, че видял маршал Тито и на два пъти разговарях с него и да знаеш, какво обаяние излъчва този велик човек - ми казваше Йордан. Знай-казваше

той- Тито е крайно културен човек, познаващ до тънкости националния въпрос. Народите ще живеят щастливо под ръководството на този велик човек. Ние, македонците, живущи в братска България, сме длъжни да помогнем на този човек, който ни дари провидението. Йордан Анастасов като председател на Научния институт и на Тиквишката секция много често е говорил пред събрания за македонската нация и маршал Тито. Но дойде разрива между Югославия и Коминформа и Йордан Анастасов се обърна на 180 градуса. Той почна да говори съвсем друго. Изведнаж обаянието на Тито изчезна, почна да го нарича ограничен човек, даже неграмотен. За да бъде по-убедителен, Йордан казваше: "Имах случая да видя лично маршал Тито и да разговарям с него. През 1945 г. в Скопие чух какви глупости приказваше. В този дух Йордан като председател на Тиквишката секция ни говори на събрание, но като го слушахме, недоумявахме на неговото разноезичие. С право някои му задаваха въпроса: бай Йордане, кога говореше истината, на по-раншните беседи, когато отправяши хвалебствия за Тито, или сега, когато го ругаеш ? Разбира се, "бай" Йордан не се стеснняваше от тези въпроси и доста нахално отговаряше: "Тогава такова беше положението и така трябваше да се говори, а истина е това, което сега ви говоря."

Нашият съгражданин Тодор Габев, стар революционер, макар прост и обущарски работник, казваше на Йордана: "Вие не говорите с ума си. Ако говорехте с ума си нямаше веднаж да казвате веднаж вака, а друг път така." От тези прости думи на Габев Йордан изглежда много се е засегнал, защото Тодор Габев не бе признат след това за илинденец и не получи пенсия. От всички се разбра, че Йордан като председател на Тиквишката секция и зам. председател на ЦР на македонските културно просветни дружества е дал лоши сведения за Тодор.

За липсата на праволинейност у Йордан Анастасов по отноше-

ние на Тито, веднаж го хвали, друг път го ругае могат да се посочат редица още случаи. Но това само характеризира неговата личност. Като председател на Научния институт, член на ЦР на Македонския дом и председател на Тиквишката секция, Йордан Анастасов никога не бе праволинеен и поради това той изгуби доверие у своите съграждани. Неговите предложения в секцията никога не се приемаха и това той отдаваше на моя агитация. За това чрез Христо Калайджиев бе ми поискана оставката от длъжността секретар на Тиквишката секция. Но всичко това се отнасяше до личността на Йордан, което в случая малко е интересно. За мен беше важно обществената страна на всички негови действия, а това беше възприетото от него отношение по въпроса за македонската нация.

Но не само Йордан Анастасов, но всички лица, които застанаха в ръководството на Македонския дом, възприеха и агитираха за македонската нация, а това бе пакостно за нашите национални интереси. Те бяха се овълчили до такава степен, че заплашваха всички ония техни сънародници, които се смятаха за българи и ги таксуваха за великобългарски шовинисти.

Македонския дом под влиянието на скопяни

След като Светозар Вукманович - Темпо образува през 1945 г. македонското правителство в Скопие, той изпрати веднага в София емисари, които да привличат на тяхна страна живущите в България преселници от Македония. Добри пропагандисти за тази цел те намериха в лицето на някои от хората от бившите членове на ВМРО /обединена/. Добър сътрудник им се оказа и Христо Калайджиев, но най-усърдни агенти на Скопие се явиха Ангел Динев, Васил Ивановски, Стефан Нанов, Георги Абаджиев, Александър Мартулков, Киро Николов, Михаил Сматракалев, Петър Хаджиделев, Георги Деспотов, Асен Чаракчиев, Илия Бялцалиев, Димитър Христов и др.

Като агенти на скопяни се явиха и бившите протогеровисти

начело с Перо Шанданов и Пецо Трайков. Но заедно с тях имаше волни и неволни привърженици от групата, която държеше за югославската федерация, както и някои местни български общественици за съжаление привърженици на македонската нация имаше и в редовете на Партията, даже и по върховете, както беше случая с Вълко Червенков, Антон Югов, Георги Чанков и др. Склонен се оказа дори Георги Димитров, който допусна да дойдат скопяни в Пиринския край като учители и книжари и проповядват македонската нация. Разбира се, Партията скоро отчете грешката си и се тури край на пакостната пропаганда.

Казвам пакостна, защото чрез нея се вършеше денационализаторска роля, както вред населението в Македония, така и вред живущите в България македонци. За щастие намираха се в Македония хора, които даваха отпор на проповядваната им македонска нация. През 1945 и 1946 г. мнозина младежи в Македония, невъзприемайки натрапваната им македонска нация, потърсиха убежище в България. Но тук не само, че не получиха братски прием, но най-брутално бяха предавани на югославските власти. Не само това, някои български семейства, които след 1941 г. бяха се преселили от Македония в България, за да се угоди на Югославия, с една заповед на Антон Югов бяха насила върнати в Македония. Бях свидетел на една сърцераздирателна сцена през лятото на 1946 г. в град Петрич. Две семейства на сила бяхя натоварени на влака и закарани в Прилеп. Жените и децата плачеха и не искаха да се качат във вагона. За случая съобщих на др. Владимир Поптомов, но той повдигна рамене и ми отговори, че нищо не може да помогне, защото съществува спогодба между България и Югославия.

За дейността на Йордан Анастасов като един от първите ръководители на Македонския дом аз вече писах. Заедно с него от първите в Македонския дом бе и Христо Калайджиев. Той ходи в Скопие и има

възможност да седи на трапезата заедно с маршал Тито и да ръкоплеска на речите му против българските окупатори. Христо е говорил с Тито по македонския въпрос и специално по въпроса за Пиринския край. Той беше толкова въодушевен, че на няколко пъти ми е предавал разговора си с Тито, но думите му ще предам, когато ще разгледам дейността му в македонското революционно движение.

Заслужава да се спра по-подробно за друг един от първите ръководители на Македонския дом - Васил Ивановски.

Васил Ивановски бе член на ВМРО /обединена/ и през 1935 г. влезе като член на Областния комитет. При процеса против Областния комитет през 1936 г. Васил Ивановски като подсъдим отстояваше позициите на македонската нация, за което бе и осъден. Като ярък привърженик на македонската нация той се прояви, когато след 1945 година застана начело в ръководството на Македонския дом, заедно с другарите си той разтури братствата, таксува ги като фашистки организации и свърталища на великобългарски агенти.

Въпроса с разтурянето на македонските братства

Решението за разтурянето на македонските благотворителни братства бе една прибързана мярка, защото в годините преди девети септември в членската маса и ръководствата преобладаваше левицата. Но по-голяма от направеното вече бе доволно Скопие.

Като става дума за разтурянето на братствата, добре е да се знаят и следните неща: Първо, за тяхното разтуряне са проявили интерес и ръководни представители на Партията за онова време Вълко Червенков и Антон Югов.

Вълко Червенков извикал при себе си всички тогавашни ръководители на Македонския дом, между които Христо Калайджиев и Йордан Анастасов. Както ми е разказвал Милан Ангелов, другар на Димо Хаджидимов, някой от повиканите при Червенков не изказали друго

55

мнение. Специално Христо Калайджиев и Анастасов се изказали най-ласкателно за решението да се разтурят братствата.

По-интересно е това, което ми е признавал професор Туше Влахов по този въпрос. "Един ден - разказва Туше Влахов - бях повикан от Вълко Червенков в ЦК на Партията. Там заварих една другарка от Горна Джумая на име Клинчарова, съпруга на Кръстю Стойчев, тогавашен член на ЦК. Другарят Червенков се обърна към нас с въпроса: Смятате ли, че ролятата на македонските братства е изиграна, др. Клинчарова отговори, че не бива вече да се поставя въпрос за тяхното по-нататъшно съществуване. Те са вредни и за това трябва да се разтурят в цялата страна. Същото мнение каза др. Червенков - изказаха всички, които повиках до сега.

А аз продължи разказа си професор Влахов - казах следното, да, и аз поддържам, че трябва да се закрият досегашните братства, но организацията трябва да остане, като се реорганизира. Защото ако закрием всички македонски организации, ще налеем вода във воденицата на Иван Михайлов. Македонската емиграция трябва да има център, който да бъде в подкрепа на политиката на партията.

Но на това мое предложение - каза Влахов, реагира много остро др. Клинчарова, като каза: Вие искате да остане да се шири великобългарската пропаганда в тези змийски гнезда. Но др. Клинчарова - отговорих и аз - аз съм за съществуването на тези организации в друг вид и форма, отговаряща на новото време и в тези организации да превъзпитаме македонската емиграция в България, да бъдат в подкрепа на македонската нация и държава. Ако ги разтурим, как и къде ще ги събираме македонските емигранти и да им разясняваме за новото положение по македонския въпрос.

Македонски въпрос вече не съществува - отвърна Клинчарова-борбата, която водеше македонския народ е приключена с победа и македонския народ има своя автономна държава в рамките на Югослав-

ската федерация. Обръщайки се към мен, др. Клинчарова добави: "Вашето предложение мирише на Методи Шатаровско. А аз и отговорих продължи професор Влахов - разбиранията ни не са много различни, но аз пак настоявам, че е потребно да има един център, от който ще бъде направляване емиграцията.

След като ни изслуша, др. Червенков каза: "Прав е др.Влахов, не бива да се закриват македонските организации, а само да се преименуват".

След появата официално на изкуствено създалата се македонска нация, професор Туше Влахов, намери се в крайно неудобно положение. Ако приеме македонската нация, той се излага като историк, ако ли я отхвърли ще бъде сметнат като противник на "партийната линия". Така поне той се оправдаваше по-късно пред нас - неговите приятели, стоящи на принципа, че македонското население в грамадното болшинство е българско и че скопските ръководители, Белградски агенти именно от това население изграждаха и продължават да изграждат македонската нация....

Но да да приеме македонската нация Туше Влахов, голяма роля изигра и роднинската му връзка с Димитър Влахов, който бе един от първите ръководители на република Македония и един от създателите на македонската нация, още с пребиваването си в Съветския съюз.

Туше Влахов е братов син на Димитър Влахов и влиянието на последния над Туше Влахов бе голямо.

След Априлския пленум Туше Влахов като че ли направи три крачки назад, за да застане редом с ония които не нарушиха българското си съзнание. Издадената му книга Кукуш постави Туше Влахов на първо място на обективен български историк, от която обективност Скопските властници, люто му се заканиха. Но с Кукуш Т.Влахов си направи реална самокритика.

Как се преименуваха организациите

В София се създаде културно-просветно дружество "Гоце Делчев", като в него се включиха братствата вече преименувани на секции. Но трябва да отбележа, че при направената реорганизация много от братствата останаха, бяха изоставени като: Скопското, Щипското, Радовишкото, Виницкото, Кочанското, Пехчевското, Беровското, Кумановското, Кратовското, Кривопаланешкото, Демирхисарското, Ресенското, Воденското и др.

Освен това се направи и друга грешка: направи се сливане на братства, които по-рано съществуваха като отделни. Примерно Струмишкото и Дойренското бяха придадени към Солунската секция, там бяха включени Енидже вардарското и Воденското, а към Серската се включиха Демирхисарското, Ескиджумайското, Поройското, Драмското, Струмското се придаде към Охридската секция, а Ресенското остана никъде не придадено.

Създадените секции наистина започнаха дейност, но тя бе съвършенно слаба. Трябва да отбележа, че някой от членовете в разни секции реагираха по отношение възприетата македонска нация. На състоялите се събрания намираха се смели хора, които гласно заявяваха, че са българи, че такива са били и тяхните бащи и деди. Ще припомня събранието, свикано в кино "Македония" през 1945 г. Оратори бяха Христо Калайджиев, Пешо Хаджиделев, Йордан Анастасов и др. Ораторите изтъкнаха, че македонските славяни са отделно племе - нация, което е най-близо до българското. От тия изказвания възмущението беше голямо у мнозина, обаче не смееха да го изявяват гласно, само се подбутваха и шушукаха помежду си. Чувах един шепнеше: да станат Гоце, Даме, Пере, Гърче, Яне и Димо да видят какво са направили с тяхните идеали. Но в този момент чу се високо гласът на стария македонски революционер и комунист Милан Ангелов. Възмутен, той се обърна към ораторите: Кой ви опълномощи Вас да

58

менятe нацията. Цялата македонска емиграция Ви знае, че Вие винаги в македонското движение сте били разколници. Настъпи мълчание. Някой в това число и Христо Калайджиев се опитаха да го апострофират, но Милан не се уплаши и обръщайки се към Калайджиев язвително му отговори: "ти бе ликвидатор на комунистическите идеали, какво ти пречи да ликвидираш и с българския си произход". Да се правиш македонец, то е лично твое право, но с какво право наричаш мен и другите, които се чувствуват българи, че сме били заблудени. Тия думи на Милан Ангелов се изпратиха с бурни ръкоплескания.

А обръщайки се към Туше Елахов, Милан Ангелов му каза: "Вие господин Елахов сте историк, така опознахте историята, че идвате тук да ни доказвате, че българското население в Македония не било българско, а временно попаднало под българската пропаганда, та тази пропаганда ние знаем се разпространяваше от оръдията на Цвич и Пашич. Вие знаете, че за такава пропаганда Гоце Делчев режеше глави. Непростимо е твърдението Ви, че Гоце, Даме, и другите наши революционери не били българи, а се чувствували македонци и проповядвали против България. Аз не съм историк, а само народен учител и зная, че всички наши революционери покрай другото са се стараели да открият по селата и градовете на Македония български училища.

А обръщайки се към публиката, Милан Ангелов каза: Вие всички знаете, че ние в Македония освен кръщелно свидетелство имахме от турската власт нофузи и в него пишеше булгар милет. Никой не знаеше и не се пишеше привърженик на никаква македонска нация. Вие можете да се казвате каквито си щете, но не ангажирайте нас и нашите братя, живущи в Македония. Историята е против Вас. Думите на Милан Ангелов, за нерадост на ораторите бяха изпратени с бурни ръкоплескания. Всички погледи се обърнаха към него и мнозина шепнеха: ето един честен македонец комунист, който не може да търпи

фалшификации, както това правят някой, които са готови да се продадат срещу шепа сребърника.

През време на паузата обади се и друг глас, който в подкрепа на Милан Ангелов. Това бе Ангел Томов, стар и прогресивен македонски революционер, учител - историк, и другар на Гоце, Яне и Гирджиков. Като историк той подкрепи изказванията на Милан Ангелов с исторически документи и цитати от историята за националния характер на мнозинството от населението на Македония. Как може каза Томов на това население, което се й борило и е дало жертва за да запази българския си произход, да му се натрапва някаква измислена македонска нация. Толкова много чужди учени са кръстосвали през разни времена Македония и никой не е отбелязвал в записките си някаква македонска националност.

Йордан Анастасов видимо не можа да се стърпи от това, че Томов го настъпи и него, стана и направи следната бележка: "Ангел Томов, македонския народ си избра своята нация, като се вдигна на въоръжена борба срещу българските и немски окупатори и я извоюва, та не сме ние които ще му определяме националността. Наш дълг е да подпомогнем тези герои и борци, застанали начело на македодския народ за изграждане на македонската нация и държава, като отделна единица в рамките на Югославската федерация, начело на които стои един от най-великите революционери в наши дни маршал Тито. Думите на Анастасов за неудоволствие на хората от президиума и ораторите, бяха изпратени със слаби ръкоплескания, което крайно много ги огорчи.

Изказването на Анастасов бе схванато от пивърженицте на македонската нация като сигнал за реагиране и те почнаха да викат: "Ние няма да слушаме великобългарски шовинистически изказвания". Между тия, които най-много викаха (бяха) Асен Чаръкчиев, Стефан Нанов и др. При създадената нервна атмосфера председателствуващия Христо

Калайджиев използва положението и закри събранието.

Това събрание бе първото масово събрание, свикано в Македонския дом, след като беше се настанило новото ръководство, което не бе избрано нито от конгрес, нито от конференция. Целта на събранието бе ръководителите да напитат почвата дали македонската реакция ще намери сили да реагира срещу създадената изкуствена македонска нация. Изненада бе, че реакцията нъ дойде от средата на македонската реакция, но от средата на македонската левица и сигнала бе даден от стар, праволинеен комунист, какъвто бе Милан Ангелов.

Но за да няма за в бъдеще подобни неприятни за новите ръководители зрелища, решиха да повикат двамата противници на македонската нация.

За да бъдат сигурни, че друг път няма да се случват такива изказвания на публични събрания, ръководителите на Македонския дом повикаха другарите Милан Ангелов и Ангел Томов, за да ги обработят в полза на македонската нация. Но те не се отказаха от своите разбирания, не се огънаха, а продължиха борбата.

За тия, които работеха да се наложи и утвърди македонската нация, облагите бяха големи: настаниха се на големи ключови служби, получаваха тлъсти заплати и това имъ даваше възможност да използват постовете, които заемаха, за да вербуват неосведомените по македонския въпрос българи от Македония. И в организацията навлязоха хора повечето не от български произход, т.е. или дядото или бабата им са били власи, гърци, цинцари, сърбомани и пр.

За да привлекат емиграцията от провинцията, ръководителите изпратиха голям кадър свои агитатори и пропагандисти на идеята за македонска нация. Особено там, където имаше най-компактна маса емигранти от Македония. Обаче Пловдив, Бургас и Варна се оказаха костелив орех за агентите на Скопие. Най-непримирими противници

на македонската нация се оказа Пловдив. Емиграцията там в мнозинството си се показа твърда, не помогна дори въздействието на тогавашния министър на вътрешните работи Антон Югов. За Пловдив тогава замина и група протогеровисти, начело с Лев Главинчев, но и това не помогна. Тогава ръководителите на Македонския дом решиха да изпратят историка Туше Влахов.

Туше Влахов се заема за работа. Свиква стари прогресивни македонски деятели и им изнася тезата за македонската нация. На събранието обаче се явили и близките на Туше Влахов, които го упрекнали за това, че се заел да защищава една задача, която е противонационална. За случая братовчедът на Туше Влахов – Ванчев, който още е жив и е присъствувал на събранието ми разказа следното:Преди Туше идваха в Пловдив около двадесетина пропагандисти, но ние не се подадохме. Дойде след това Лев Главинчев, обаче и него изпратихме празен. Наши другари му казаха доста неблагоприятни за него неща. Казахме му, че нас от сатрапи не ни е страх. В миналото имахме един сатрап Анго Попов, но и той не ни уплаши. Когато ние се борехме и давахме жертви, ти др. Главинчев беше на другата страна и трепаше наши другари. А др. Мичо Дагнев на всеуслушание му каза: А бе Главинчев, не сте ли вие от онези, които простреляха Чудомир Кантарджиев и имат ли акъл тия от София, които са те пратили да ни заплашваш. Та вие много добре познавате борческия дух на Пловдивската емиграция.

От направените упреци, които за Лев дойдоха съвсем неочаквано, тъй като той смяташе, че всички ще се изплашат от него и ще прегърнат македонската нация, Главинчев цял побледня, просто едва удържа. Стана и най-демонстративно напусна хората, със заканите:"Пак ще се видим". Лев Главинчев бе полковник и заместник директор на милицията.

След Лев Главинчев дойде ни – продължи разказа си Георги

Ванчев – Туше Влахов. Ние го посрещнахме като роднина, нагостихме го, но в същото време и го добре наругахме. Че се е заел с такава тежка задача. Нашият Туше, не намирайки аргументи за защита само едно повтаряше: другари, ние сме членове на партията, трябва да бъдем дисциплинирани.

За същата тази мисия сам Туше Влахов ми е разказвал:"Аз бях сигурен в успеха си, защото хората, с които говорех, бяха известни прогресивни дейци и интернационалисти, при това повечето бяха членове на партията. И за мен беше много странно, че всички ми заявиха, че нямат намерение да си менят народността. Оказаха се като тебе дебели глави – завърши Туше Влахов."

Професор Туше Влахов е един от редките честни прогресивни македонски работници още от преди девети септември. Но като дисциплиниран член на партията, той не можеше да не спазва линията на партията. Не ще съмнение въздействие върху него оказа и чичо му Димитър Влахов и синът му Густав Влахов, който след като беше се завърнал от Съветския съюз, беше назначен за адютант на маршал Тито.

Но за да се види колко малко е било това влияние на чичото в следващите страници аз ще цитирам изказвания на професор Влахов против чичо си Димитър Влахов и срещу братовчеда си Густав Влахов. След като Югославия се откъсна от Коминформа. Туше Влахов е историк, но слуша само това, което казва партията. Партийна дисциплина трябва да има, но в същото време историкът трябва да държи и за историята. При всички случаи, когато сме спорили с професор Влахов, приятелски съм му казвал: ти Туше си историк, не можеш да се сравняваш с Христо Калайджиев, Йордан Анастасов и пр.

Както вече на друго място казах, новите ръководители на Македонския дом почнаха да се готвят и за свикването на конгрес. За тази цел бяха пратени агитатори в провинцията. Един от най-

усърдните агитатори бе и Пецо Трайков. Той сам в доклада си до маршал Тито се хвали с тази си заслуга.

Новите ръководители свикаха конгрес

За да се оформи направеното преустройство в македонските организации, новите ръководители решиха да свикат конгрес. Конгресът бе открит на 4 февруари 1945 г. в столицата. Делегатите бяха предварително подработени и мнозинството бяха привърженици на идеята за македонската нация. След като конгресът прие изработената програма, избра ново ръководство в следния състав: Васил Ивановски, Ангел Динев, Симо Касабов, Асен Чаръкчиев, Петър Хаджиделев, Михаил Сматракалев, Кирил Николов, Кирил Соколов, Христо Кляшев, Никола Пенерджиев, Тинка Кицева, Никола Брингов и Кръстьо Костов. Всички до един привърженици на македонската нация. Между тях главен бе Васил Ивановски.

Избраното ръководство започна една противобългарска дейност, от която скопяне бяха крайно много доволни. При създадената обсатовка започнаха да идват от Скопие емисари като Димитър Влахов Митьо и Киро Хадживасилеви, Димитър Митрев и др. А заедно с тях и удбовеца Митко Зафировски, който имаше задачата да наблюдава какво става в България и как се развива скопската теза за новата македонска нация.

Новото ръководство преустрои и македонския научен институт който бе единствен по рода си на Балканите - Научен институт, тъй като в него взимаха участие умът и мисълта на българската наука. Институтът издаваше свое списание „Македонски преглед". Начело на новия институт застана Йордан Анастасов, а за членове бяха приети всички членове в акционния комитет, начело с Васил Ивановски. В ръководството на института влизаха и Христо Калайджиев и Стефан Нанов. Новото ръководство започна да издава свое списание "Македонска мисъл", със задача да поддържа братските чувства между българ-

ския и македонския народ".

Посещението на Д. Влахов в София

През месец Март 1945 г. пристигна в София агентът на Белград Димитър Влахов. Той бе посрещнат от всички ръководители на македонския дом с роболепие. По този случай бе свикано нарочно събрание в салона на кино Македония. Председателствуващият събранието Васил Ивановски откри събранието със следните думи: "Драги съотечественици, историческото развитие пробуди към живот един нов народ, нова нация на Балканите - Македонската нация. Героичната борба на македонския народ заедно с всички останали героични народи на Югославия увенча с победа онова, към което се е стремял македонският народ в продължение на няколко десетилетия. На Балканите се роди още една държава - Народна република Македония в рамките на Титова Югославия.

За характера на борбата, която е водил нашият народ в миналото, много ярък показател е един исторически факт с идеолога на македонската свобода и независимост Гьорче Петров. По стар навик цар Фердинанд кани из задните врати тоя крупен македонски революционер, за да провери дали не би могъл да го спечели и използува неговия авторитет против делото на Македония. Гьорче Петров обаче му отговаря: "Ако аз ще трябва да дойда при Вас, ще дойда само като представител на една свободна демократична македонска република най официално , а не тайно през задните врата, както правят вашите агенти - върховистите."

Спирам се на думите, които цитира Васил Ивановски като отговор на Гьорче Петров до Фердинанд. Няма да споря дали Гьорче е бил канен от царя. Въпросът е за отговора на Гьорче. Преди всичко Васил Ивановски не ни съобщава кога е станало това, датата и времето. В случая важен е отговора. Той ще отиде като представител

на свободна демократична република Македония.

През целия си живот на конгреси, събрания и конференции Гьорче никога не е изразявал мисълта, която цитира Ивановски. До 1908 година той поддържаше позицията – автономна Македония в рамките на Отоманската империя, а след 1913 г. – автономна Македония в рамките на Балканската федерация, където ще се развиват всички националности и Гьорче ги изброяваше, без да спомене македонска нация, за която се застъпва Васил Ивановски.

Продължавайки словото си Васил Ивановски каза:"Днес между нас, драги граждани и съотечественици, в братската Отечествено фронтовска България дойде като представител на Народна република Македония и на цяла федеративна Югославия др. Димитър Влахов, един от съратниците на Гоце Делчев, за да уреди някой текущи въпроси във връзка със спогодбата между Титова Югославия и Димитровска България. Централният изпълнителен комитет и ръководствата на македонското културно просветно дружество "Гоце Делчев" в София се възползва от присъствието на този скъп многоуважаван от всички ни гост, гост на отечественофронтовска България, гост и на емиграцията и го покани да ни покаже героизма на Югославските народи, в това число и на нашия македонски народ, в борбата за освобождение, както и героизма в строителството на Титова Югославия.

Д.Влахов пред емиграцията в София

На 7 март 1945 година в столицата бе устроена събрание от ръководителите на Македонския дом, на което бе определен да говори Димитър Влахов, дошъл на посещение от Скопие. Речта му бе интересна и затова предавам по-важните мисли от нея.

"Драги съотечественици – обърна се той към слушателите – изпитвам голяма радост, че ми се отдава възможност да Ви предам най-искренни и топли поздрави от свободна Македония и демократична федеративна Югославия. Преди три дни тук в София, столицата на

66

ОФ България се състоя тържествено събрание по случай 67 годишнината от освобождението на България от турско робство. Затова освобождение руският народ проля кръвта на 200 хиляди свои синове. Македонският народ остана да пъшка под ярема на турските султани. Македонския народ останал под робство се вдигна четири пъти на въстание от 1878 до 1881 година. Това бяха Разложкото въстание, Кресненското, Прилепското и Охридското въстания. Тези въстания бяха потушени с най-голяма жестокост и десетки хиляди македонци избягаха в България.

През 1893 г. се поставиха основите на бележитата македонска революционна организация на Гоце Делчев, Гьорче Петров, Петър Попарсов, Татарчев и др." Дамян Груев влиза в другите!?....

Думите на оратора Д.Елахов се посрещнаха с голяма резерва от слушателите. Направи на всички впечетление, че ораторът не обясни защо именно след потушаването на въстанията десетки хиляди македонци избягали в България заедно със семействата си. Но се чуха вред публиката гласове: въстанията бяха повдигнати от българите в Македония и след потушаването им останалите живи участници потърсиха не другаде, а в България подслон.

Особено извика възмущение, когато Елахов, споменавайки за полагане основите на македонската революционна организация, не пожела да спомене имената на останалите основоположници на организацията Даме Груев и Пере Тошев, а също премълча името на образуваната революционна организация - МОРО - Македоно-одринска революционна организация. Премълча, защото името на Дамян Груев и названието Одринско са неприятни за Белград. И по този повод се чуха гласове от публиката: "Защо премълчавате името на Дамян Груев и Пере Тошев? Защо не казвате ВМОРО, а само македонска революционна организация.

На тези апострофи ораторът не отговаряше, но вместо него

агитката, ръководена от Ангел Динев и Асен Чаракчиев, обикаляше сред публиката и слухтеше, търсейки кои са тези, които си позволяват да правят апострофи. По този случай стана пререкание между федератиста Христо Ампов и Ангел Динев. Христо Ампов му каза: "Ние сте възприели полицейските приоми на задушаване свободното изказване. Не, оправдаваше се Ангел Динев, ние позволяваме на всекиго да се изказва, обаче държим да не се прекъсва оратора. А Ампов му отвърна: но когато ораторът не говори истината, как да не го прекъсваме.

Продължавайки речта си Влахов каза: когато македонският народ въстана през 1903 година в Битолския окръг помогнаха само власите. Тази мисъл на Влахов предизвика нови апострофи, защото явно беше, че ораторът взима страна, като потомък-влах, защищава власите. Христо Ампов не можа да се стърпи и станал прав, обърна се към оратора: Има ли връзка Преображенското въстание с Илинденското и каква? Ораторът не му отговори. Христо Калайджиев се приближи до Ампов, шепна му нещо на ухото и Ампов млъкна.

Димитър Влахов по-късно напечата своя доклад в отделна брошура, озаглавена "Речи и статии"от 1945-1947 г." На страница 13 бележи, че вестник "Балканска федерация" организирал анкета между видни представители на европейската общественост, като изброява и имената на някои от тия видни представители. Вестник "Балканска федерация", излизащ във Виена на няколко езика от националностите живущи в Македония, на македонски език не бе писано нито ред. Половината вестник се списваше на български език и защищаваше българската кауза в Македония.

В брошурата на Димитър Влахов има много неточности и фалшификации. Така той в нея говори, че през 1810 година във Велес било открито общинско училище, в което се предавало на македонски език. А чак в 1835 година се открило българско училище в Габрово.

но ако Димитър Влахов порови старите турски архиви, ще намери, че първото училище във Велес е било българско и е имало фирма: Велешко българско училище.

За възприетия от македонците нов македонски език Влахов в брошурата си казва: македонците имат свой език, който има свои особености и се различава и от българския и от сръбския език. Централният македонски говор, който ние възприехме – казва Влахов – като наш литературен език, като отделен югославянски език.

Димитър Влахов говори, че за новия македонски език бил възприет централния говор. Но защо си криви душата, когато се знае, че Прилепското, бродското и кичевското наречие не представляват централните говори на Македония. Централна Македония обхваща Тиквешката, част от Щипско, Радовишко, Струмишко, Дойранско и Гевгелийско. В същност има ли нещо, което да е влязло в новия македонски език от тия говори. Абсолютно не.

Че погрешно се изкалъпи новия македонски литературен език, като не се взеха в него слова от централните говори, разсъждаваха по това и някой от македонските езиковеди. Добре се е изказал по този въпрос на времето ректорът на Скопския университет Благой Попов, който заявил: как можем да вземем от речника на централните говори, когато тези наречия са чисто български. Ако е въпрос да правим български език – заявил той, има готов български литературен език. Въпросът е дали очистим ние нашия македонски език от всякакви български думи, за да се представим като отделен народ и нация... Това изказване на професор Попов е едно пряко признание на какъв език говори българското население в Македония.

През 1945 – 1948 година Македонската емиграция имаше възможност да посреща от Скопие мнозина новоизпечени емисари, защитници на сръбската теза. И трябва да се отбележи, че всички тези емисари се разхождаха много свободно из нашата страна, макар да я

клеймяха, а което е важно, ръководителите на Македонския дом бяха в тяхна помощ, бяха напълно в техните услуги. Устройваха им събрания не само в столицата, но и в провинцията, на които произнасяха речи, с които тровеха душите на македонските бежанци, като я обезверяваха.

Жалкото бе, че честните македонски патриоти по онова време нямаха възможност да реагират, защото можеше да им се стовари железния юмрук. Култа на личноста и тук беше се прострял и задушаваше всякаква свободна мисъл. Но македонската емиграция в голямото си мнозинство потърси начин да реагира, без да бъде засегната. Мнозина почнаха да напускат и бойкотират събранията, други да напускат секциите под различни предлози. Това направи да оредеят секциите. Възмущението от възприетата идея за македонска нация бе голямо.. Кукушани заявиха, че те са били българи и като такива са водили борбата против турци, гърци и сърби. Така Македонският дом в столицата остана само с генерали без армия.

Скопските емисари като Влахов и др. след събранията, които устройваха си заминаваха. Тук обаче ръководителите на Македонския дом продължаваха да изпълняват възложената им потивобългарска задача. Не беше само Васил Ивановски, Христо Калайджиев и Йордан Анастасов, които им помагаха. Имаше и други разпалени глави, които защищаваха идеята за македонската нация.

Между тях бе и Киро Николов. Той изнасяще често доклади в Македонския дом. Присътствувах на една негова беседа по случай годишнината от Илинденското въстание, на което той отрече българския характер. Според оратора въстанието било подбудено от чисти национални македонски чувства. Ораторът не пропусна случая да подчертае, че във въстанието взели участие и власите, живущи в Македония. Това даде повод за пререкания, които скоро се изразиха в инцидент и ораторът трябваше да прекъсне беседата си.

Старият революционер Спиро Василев от Костурско, който е участвувал активно във въстанието, стана и колкото му държи гласа обърна се към оратора:"Подли извращения, илинденското въстание е българско въстание." Наистина побългарени власи се присъединиха към въстанието, какъвто е случая с легендарния войвода Пито Гулев, който сам се подписваше с българското име Пито Гулев."

Този искрен протест на стария македонски революционер смути устроителя на събранието и самия оратор. Спиро Василев продължи изказването си. Аз съм участвувал във въстанието - каза той - от първия до последния ден. Всички борци при борбата и при отбиването на турските атаки на устата им бе само думата България. А заедно с нас във въстанието участвуваха и мнозина българи от България - офицери и подофицери - като инструктори. Та не знаете ли продължи Спиро с гърлестия си глас, че Борис Сарафов бе секретар на революционния щаб".

Изказването на Спиро Василев очевидно не се мареса на ръководителите и наредиха той да бъде изхвърлен от салона. Настъпи тягостно мълчание и униние. Тогава се изправиха пред събранието Христо Калайджиев и Йордан Анастасов и почнаха да злословят по адрес на стария революционер, наричайки го български шовинист.

Обвиненията, които се отправиха против Спиро Василев, ме крайно много възмутиха и станах да го защитя, въпреки, че знаех, че това може да ми донесе неприятности. Познавам Спиро Василев казах аз - като честен македонски революционер и българин. Той е един от най-близките другари на Гоце Делчев, Дамян Груев и Герджиков. Последният е още жив и на постеля. След Първата война Спиро Василев е емигрант в Цариград и е в прогресивната македонска емиграция начело на която стои Мишел Герджиков и Павел Шатев.

На тези мои думи полковник Лев Главинчев се обърна към мен "Значи ваш човек - гимиджия".

С това пререканията се свършиха, събранието продължи. Ораторът Киро Николов приключи беседата си, като председателстващият Йордан Анастасов му благодари от името на събранието.

За Киро Николов трябва да кажа, че той е автор на много доклади по македонския въпрос и на един проекто-устав на македонските дружества в България. Някой от неговите доклади скопските ръководители добре използваха за своята пропаганда между българското население в Македония. Освен това в много издания скопските историци даваха цитати от негови доклади.

Друг ярък привърженик на македонската нация бе и членът на акционния комитет Асен Чаръкчиев. На тази позиция той бе застанал още през 1935 г. като член на Областния комитет на ВМРО /обединена/. Своето становище, че българите в Македония са отделна нация, еднакво близо както до българите, така и до сърбите, Чаръкчиев поддържаше и през време на процеса 1936 г. против ВМРО /обединена/. В тия си разбирания Чаръкчиев нямаше успех до девети септември 1944 г. След девети септември, когато в България се установи народна власт Чаракчиев успя да се пласира и то доста високо. Застанал под крилото на Антон Югов, Чаракчиев тръгна по агитация из Пиринския край. На негова страна бе целия Областен комитет на БКП в Горна Джумая, начело с Кръстю Стойчев и Георги Мадолев. През 1945 г. аз се видях с него в родния му град Неврокоп и поведохме разговор по македонския въпрос. Чаракчиев искаше и мен да спечели за каузата си. Казах му Асене, нямам претенцията да познавам основно маркс-ленинизма и Сталиновата теория за белезите, определящи нацията, но като скромен македонски прогресивен работник, познаващ отблизо идеите на Каутски, смятам за правдиво мнението на Каутски по въпроса за формирането на нацията... Чаракчиев скочи като ожилен и отвърна: та ти Каутски ли ще препоръчваш. Та той е един ренегат. Само Сталин е дал най-правдивото и научно

обяснение за формирането на нациите.

Продължихме да спорим и аз му казах: вие сега в Македония под Югославска власт и тук между емиграцията и населението в Пиринския край вършите едно нечувано престъпление спрямо българската нация - създавате някаква книжна нация с оглед на облаги. Моята забележка го засегна и на раздяла успя да ми каже, че аз съм бил заблуден и че съм застанал на великобългарски позиции.

През 1945 година Асен Чаракчиев бе зам.областен секретар на Партията в Горна Джумая. Той завеждаше пропагандния отдел и много усърдно проповядваше и агитираше за македонската нация в ущърб на българската нация. По негово време в Пиринския край пристигнаха учители и книжари от Скопие. Те бяха посрещнати от населението най-недружелюбно, дори враждебно. Но от ръководителите и по-специално от Асен Чаракчиев - най-любезно. Той и другарите му се разтичаха да намерят помещения за училища, книжарници и жилища за персонала. "Гостите" обаче взеха да се разпореждат като в свой дом. Това породи естествено сблъсквания с нашите учители. Учителите от Скопие, това можаха да видят и децата, бяха съвсем неподготвени, лишени от знания и методическа подготовка, обаче твърде нахални и започнаха да се налагат. По този случай станаха нежелани конфликти, обвинявайки българските учители в Пиринския край, че са се подали на българската пропаганда. Това създаде една тягостна атмосфера между скопските учители и местното население, При всички тези случаи партията, респективно областния комитет произвеждаше анкета и предимна анкетите се извършваха от Асен Чаракчиев, който винаги приключваше анкетата в полза на скопските учители. И разбира се, той бе праволинеен, защото сам бе убеден и поддържаше идеята за македонска нация.

Асен Чаракчиев известно време бе и в Москва на служба. Много ме е интересувало дали и там е поддържал идеята за македон-

ската нация. След като се завърна той от Москва имал съм няколко случаи да разговарям с него по македонския въпрос и от изказванията му разбрах, че той не е променил позицията си, защото пак ми говореше, че македонската нация трябва да бъде затвърдена. А по отношение на Югославските ръководители на ЮКП разбрах, беше се преустроил. Казваше ми, че ние трябва да се борим, за да свалим тези американски агенти.

Македонското си становище той не е променил и сега. През м. Декември 1968 година имах случай да го срещна, когато беше пристигнал от Прага, дето бе на служба, разбрах, че стои на старото си становище по македонския въпрос. И на моята забележка, че греши, отговори ми: ако партията греши и аз греша.

Понеже толкова много държи на македонската нация, аз почнах да давам ухо на разпространените вред македонските среди слухове, че Асен Чаръкчиев в произхода на Чаръкчиев има нещо чуждо – гръцко или влашко. Тази проверка не съм правил, но може би има нещо подобно.

Голям привърженик на македонската нация бе и прословутият Ангел Динев, родом от Гевгели. Той държеше на тази идея още преди девети септември. Той е автор на брошурата "Македонските славяни", която служеше на сръбската пропаганда в България. Но по-рано Ангел Динев бе на позицията, на която стоеше и Тодор Александров. През 1910 и 1912 година той е четник при Тодор Александров и участвува в организираните от Тодор Александров магарешки атентати, в случая при атентата в Гевгели.

Под влиянието на Тодор – Ангел Динев през 1913 година става член на Либералната партия, радославист. Участвува във всички събрания и митинги, устройвани от Либералната партия и бе за приобщаването на България към Централните сили.

Но скоро Ангел Динев се преустройва, става член на БЗНС.

Като организиран член на земеделския съюз, за Ангел Динев бе неудобно да се намесва в създалите се две македонски групировки - едната левичарска, водена от Гьорче Петров и Димо Хаджидимов и другата десничарска, възглавявана от Тодор Александров.

Като нестабилна личност, през 1929 година Ангел Динев се приобщи към групата на Мишо Шкартов и по случай смъртта на Мишо Шкартов през 1936 година Ангел Динев посвети цял брой на издавания от него вестник "Македонски вести".

След девети септември Ангел Динев потърси убежище при БКП и бе приет за член. Като партиен член Динев стана председател на неразтуреното още македоно-одринско опълчение и редактор на в. "Доброволец". Макар; че бе посветил цял брой на вестник "Македонски вести" за своя някогашен покровител Мишо Шкартов, Ангел Динев през 1945 година, вече като редактор на "Доброволец", писа ругателни статии против вече покойния Мишо Шкартов, наричайки го Азев.

До 1948 година, когато стана разрива между Югославия и Коминформа Ангел Динев редовно посещаваше Югославската легация в София, от където му се даваха инструкции за дейност всред македонската емиграция в България. Много често бе в компания с Митко Зафировски. Те бяха стари приятели още от 1935 г., когато издаваха заедно периодически вестници, стоящи на една позиция и черпещи средства от едно и също място. Ангел Динев издаваше в. "Македонски вести", а Зафировски - "Македонска земя".

След девети септември Митко Зафировски се появи по софийските улици с униформа на югославски майор и Ангел Динев трябваше да му козирува. Но козируването не бе без полза. Ангел Динев получаваше големи сума от Митко Зафировски за засилване на пропагандата за македонската нация и за Федеративна Югославия. За да се отплати за получените суми, Ангел Динев писа куп мръсотии по честни

македонски революционери, които решително отхвърляха идеята за македонска нация. По нареждане на скопските си господари Ангел Динев застана начело на една група от привърженици на македонската нация и излезе с една декларация , с която оправдаваше становището на Тито против информбюро. В тази декларация Ангел Динев може да впише и подписа на стария революционер Лука Джеров.

След като завърши своето сатанинско дело Ангел Динев с помоща на тукашната Югославска легация се прехвърли в Скопие при своите господари, които му направиха тържествено посрещане. Скопските историци почнаха да славословят Ангел Динев и да го поставят редом с Мисирков, Димитър Влахов и пр. Благодарение на тия си заслуги, издадените в Скопие няколко тома по македонския въпрос Илинден, застъпващи тезата на Белград, държавните каси широко се отвориха за Ангел Динев и той вземаше колкото му трябваха. А нуждите му бяха големи, той трябваше да поддържа четвъртата си млада съпруга.

Но както обикновено щастието на такива изменници не е за дълго. Ангел Динев почина скоропостижно и господарите му се отплатиха с едно тържествено погребение...

Ще се спомена и още няколко души, които бяха привърженици на македонската нация. Те бяха от по-малък ръст, като Симо Касабов Петър Хаджиделев и Михайл Сматракалев.

Сима Касабов по македонска линия ползваше името на брат си Благой Касабов, виден комунист. Малко преди девети септември той се включва в съпротивата и във връзка с Антон Югов. След девети септември Симо Касабов влезе в централното ръководство на македонските дружества и зае голяма обществена служба, чрез която вършеше македонска пропаганда. Симо Касабов като признат борец против фашизма стои на позицията на македонска нация.

Петър Хаджиделев, стар прогресивен македонски деятел,

отначало и той бе разпален агитатор, но скоро се осъзнава, тъй като всички негови съграждани – Кукушани стояха на българското становище. Но за тази променена позиция той пострада: веднага бе уволнен като Директор на кино "Македония".

Михайл Сматракалев, добър юрист-магистратор. Но той смяташе и искаше да минава за писател, публицист и общественик. Той още от ученическата скамейска влиза в македонското прогресивно движение, а като студент участвува и сам ръководи революционни кръжоци. През 1938 г., Михаил Сматракалев влиза в кръга на ония, които проповядваха македонската нация. Възприема тази идея и сам почва да я проповядва.

През 1941 година, когато България стана велика, Сматракалев заминава за гр. Драма и там като адвокат се държи като сушински националист: става председател на българо-немското дружество и на обществената сила. Разбира се, предполагаме, че това той е направил, за да бъде защитен от власта и за да я заблуди. Това твърди и Камен Скрижовски – Сматракалев не е престанал да бъде комунист и македонски прогресивен деец.

След девети септември Михаил Сматракалев е вече в София и стана идеолог на македонската нация. Събра около себе си младежи и от колебаещи ги направи привърженици на македонската нация. Между тях бяха Камен Скрижовски и Петър Япов, първият в последствие се осъзна и смени паспорта си, но вторият остана на старото си становище.

По-късно той става председател на съд в Неврокоп и взима за прокурор големия привърженик на македонската нация Киро Николов член на ръководството на македонския дом в София. В Благоевград Кръстю Стойчев и Асен Чаракчиев, в град Гоце Делчев – Михайл Сматракалев и Киро Николов, една прекрасна четворка, която се запретна да чисти окръга от"Михайловистките" останки" и да върши

денационализаторско дело.

Агитацията на четворката стресна населението в Пиринския край, тъй като помисли, че може да бъде присъединен към Вардарска Македония. Така открито им приказваха на събрания и беседи Михаил Сматракалев и Киро Николов. Същото приказваха и Кръстьо Стойчев и Асен Чаракчиев в Благоевград. Следствие на тази агитация при първото преброяване след девети септември мнозина от Пиринския край се вписваха по народност македонци вместо българи. Мнозина граждани уплашени, че Пиринския край ще бъде придаден към Вардарска Македония, напускаха селищата си и търсеха прибежище в София и други градове на страната. Както е известно, агитацията на македонската нация се придружаваше и с насилие, побоища, затваряне, хвърляне от прозорците и пр.

Михаил Сматракалев като председател на съда в Гоце Делчево поддържаше тази противобългарска акция и се чувствуваше горд, че е успял в тази си акция, за което търсеше да получи и награди, че е успял да преустрои съзнанието на мнозина граждани.

Агитацията за македонската нация води открито до 1948 г. докато Югославия скъса с Коминформа. И след това той запази македонското си съзнание, но беше предпазлив и не се издаваше. Предпазваше се да ругае Тито, както другите правеха. Може да се каже, че сви знамената и мълчаливо следеше старата линия.

Но след 1956 година, когато отношенията между Югославия и Съветския съюз се нормализираха Сматракалев и другите пак се впуснаха в акция и повишиха тон. През есента на 1956 година заварих Сматракалев в службата при Туше Чопов, племеник на Гоце Делчев Винаги тактичен, както го познавам, този път Сматракалев беше арогантен и предизвикателен. Още с влизането ми той ме посрещна с думите: ето един великобългарин и великобългарски агент. Разбира се аз не му останах длъжен. Казах му: ако се говори за агент,

то повече приляга за тебе като агент на великосръбските домогвания в Македония, само не зная дали си платен. Поразменихме си още някой думи и накрая Сматракалев каза: Ето той и още десетина души като него шовинисти разтроиха подета правилна и хубава македонска идея за нацията и държавата. Ако не беше той и Милан Ангелов да дават тон на великобългарския шовинизъм, македонският въпрос в България щеше да вземе друго - правилно, а не днешното отношение. Ако е вярно това, което казваш - отговорих му аз - това може само да ме радва.

През 1960 година издателството "Български писател" издаде книжка "Антон Попов", с избрани творби. Подборът на тези творби на Антон Попов бе направен от Михаил Сматракалев. Предговорът от 22 страници също от него. Навсякъде Сматракалев вмъква умело мисълта, че големият комунистически борец се е чувствувал не българин, а македонец. Служи си с думите македонски народ. В предговора на стр. 9, Сматракалев цитира думите на Антон Попов: "Големите надежди, които ни се възлагат от македонския народ, който иска да създадем македонска национална литература, това е висока чест за нас - да ковем едно от най-сигурните идеологически оръжия на нашия народ в упоритата му борба за свобода и равноправие".

Този цитат ми изглежда малко съмнителен. Познавам добре тихия и винаги замислен Антон Попов. Той не бе нито Коля Недялковски, нито Венко Марковски. Но истина Антон се интересуваше от македонския въпрос, но той го разглеждаше като български комунист.

За дейността на научния институт

В унисон с ръководството на културно-просветните македонски дружества и македонският научен институт, с председател Йордан Анастасов се мъчеше да проявява дейност в полза на македонската нация. Институт започна да издава месечно списание "Македонска мисъл". Първите две книжки излязоха през месец юни 1945 год.

Животът на списанието беше много кратък, едва осем книжки и бе спряно. Списанието спря, защото скопските ръководители не бяха доволни от списването му, въпреки че в него се помещаваха статии, които имаха за цел да внасят разложение вред македонската емиграция.

Скопяни изказаха неодобрение и тукашните ръководители побързаха да спрат списанието. За да се види характера на списанието, ще предам неговата програма, поместена в първи брой."Задачата на списанието - казва се в програмата - е да обнародва материали относно историята, етнографията, географията и стопанския живот на Македония, както и материали по македонските освободителни борби. Такава задача - казва се по-нататък в програмата - имаше и бившето списание "Македонски преглед", но статиите, които се помещаваха в него, имаха за задача не да дават исторически вярна и научно издържана картина на посочените задачи, а да ги осветляват с оглед да се служи на великобългарската идеология. Другояче и не можеше да бъде казват новите редактори - защото мнозинството от членовете на бившето ръководство на Македонския научен институт бяха знаменосци на великобългарския фашизъм, шовинизъм и неговото оръдие - македонския фашизъм.

Новото ръководство на Македонския научен институт тури кръст на провежданата тенденция великобългарски тенденции, внушавани от една авантюристическа политика, отречена от историята. То си постави за цел да служи на ония идеи и принципи, които изразяват демократичната и прогресивна мисъл вред македонската емиграция и подпомага стремежите на федерална Македония в границите на Титова Югославия.

Да се ратува - продължава програмата -за пълно разбирателство и единство и за вечна дружба между ОФ България и нова Федеративна демократична Югославия и за братство между всички славянски

народи начело със славянския колос Съветска Русия. Да се води борба за изкореняването на великобългарския шовинизъм. Да се подкрепят усилията на македонския народ за затвърдяването на Федерална Македония в границите на Титова Югославия. Да се сътрудничи с демократичните и прогресивни сили във всички балкански страни върху основата на правото на народите на самоопределение.

В светлината на тези идеи и принципи новият орган на Македонския научен институт ще осветлява научно историята, етнографията, географията и стопанския живот на Македония и миналите македонски освободителни борби. Списанието "Македонска мисъл" освен това ще отдели особено място за изнасяне на революционната борба през последните години на славните македонски партизани и ще третира всички стопански, културни и политически въпроси, които днес движат живота и чертаят тежненията на целокупния македонски народ и на македонската емиграция".

Срещу тази програма група македонски прокуденици протестирамхме и на събрание на актива на Софийското македонско културно-просветно дружество „Гоце Делчев" я остро разкритикувахме, считайки, че тя е едно отстъпление от принципите на Гоце Делчевата ВМРО за автономна Македония и по отношение на принципите на БКП, които бяха за автономна Македония в рамките на Балканската федерация. В програмата се говори за укрепването на Федерална Македония под Титовска власт. В програмата българското население в Македония се признава за отделен народ, братски на българския.

Нашите протести вбесиха ръководителите на Македонския дом и не закъсняха да си разчистят сметките. Те бяха силни, защото зад гърба си имаха министъра на вътрешните работи Антон Югов. Някой бяха уволнени от служба, други задържани.

Тодор Павлов за сп. "Македонска мисъл"

На редакторите бе нужно да се изкаже за списанието един авторитет като бай Тодор Павлов. Във втория брой бе поместена негова статия, в която се казваше:"Идеята за издаването на списание "Македонска мисъл" трябва да бъде поздравена от цялата македонска емиграция в България, а също така и от всички македонци. След дълги революционни борби македонският народ най-сетне има своя свободна демократична държава в рамките на Титова Югославия и получава пълна възможност да разгърне докрай своите културни сили, като се създаде собствена македонска култура и развие у всички македонци македонско национално съзнание.

"Както създаването на новата македонска държава, така и изграждането на новата македонска култура безспорно сложи и много отговорни задачи, които могат да бъдат решени последователно, като нито за минута никой македонец и никой българин или сърбин не забравят, че борбата срещу великобългарският шовинизъм и срещу великосръбския шовинизъм в никой случай не трябва да означава, какъвто опит било да е, несъзнателен или съзнателен за всяване чувства на омраза към българския и югославския народ. Борбата срещу българския великобългарски шовинизъм трябва да се води така, че новата македонска държава и нация да станат действително обединяващо звено между българския, сръбския и останалите народи на Балкана.

"Списание Македнска мисъл ще изиграе безусловно полезна роля, ако неговите редактори и сътрудници никога не забравят, че македонското национално съзнание не падна готово от небето, а е резултат на цяла редица условия, борби и усилия, някой от които датират още от преди освобождението на България. Това са един сложен процес, който трябва да бъде изучен всестранно, както в теоретическа, така и в историческа форма и само по този начин списание-

то ще допринесе нещо положително за по-нататъшното укрепване и развитие, като на новата национална култура на Македония, така и на новата свободна федерална Македонска държава.

"Най-после доколкото списанието ще излиза като научен орган на Македонския институт, целесъобразно е във връзка с това да не забравим никога, че македонската емиграция живееща в България, има исторически дълг да помогне във всяко отношение новата македонска държава и култура, но в никой случай не бива да се допуща даже намек на аспирации от рода на върховистите в миналото.

"Македонската държава ще се ръководи от македонския народ в самата Македония, а не от емиграцията в България и Америка. Що се касае до научните сили и възможности на македонската емиграция, това трябва да става под знака на идеята за вечната и нерушима дружба между българския народ от една страна и от друга - съветските и югославските народи и на искрено разбирателство с всички свободолюбиви народи." Статията носи подписа на Тодор Павлов, като академик и регент на България.

Горното наставление на акедемика и регента на България Тодор Павлов по македонския въпрос е знаменито. Той намира, че най-сетне след дълги и кървави борби македонският въпрос бил намерил своето разрешение в рамките на Титова Югославия.

Това становище на Тодор Павлов дали ще сметнем за временно увлечение, не зная, но аз искам да подчертая каква голяма пакост се нанася на българските национални въжделения от подобни съвети и наставления и то от ранга на Тодор Павлов, като философ, комунист и регент на България. Такива изказвания Скопските управници използуват като документ за своите цели и които те преследваха.. И не беше само Тодор Павлов, а мнозина, заемащи големи служби в българската държава, за да се харесат на Тито, пишеха за македонската нация, без да помислят, че с това вършат предателство спрямо

българските интереси. Нещо повече. Всеки честномислещ българин, който им се потивопоставяще, обявяваха за враг. Понеже много време мина и работите коренно се промениха, смятам, че е време същите тези хора да си направят самокритика за своите пакостни писания.

Повтарям, статията, която печати Тодор Павлов в списание "Македонска мисъл" насърчи твърде много ръководителите на Македонския дом и те при агитация в провинцията разнасяха я между македонската емиграция.

Но въпреки тези писания в „Македонска мисъл" скопските ръководители не бяха доволни от списанието, особено след като там бяха се появили статии с неприятна за тях история, като тия на Владо Поптомов, Ангел Томов, Павел Делирадев и др. В тия свои статии авторите макар и много предпазливо припомниха някой исторически прояви на българското население в Македония по време на турското робство. От това много се дразнеха скопските ръководители и не мина време те забраниха да се получава списанието в Македония, а скоро и списанието бе спряно.

Освен за списанието "Македонска мисъл" трябва да спомена и за други печатни издания през 1945 г. Така издадоха се възпоменателни листа за Гоце Делчев и Яне Сандански. Възпоменателният лист за Яне Сандански бе издаден по случай 30 годишнината от неговото убийство. Листът бе издаден от комитет в състав: Павел Делирадев, Иван Харизанов, Ангел Томов, Йордан Анастасов, Стефан Аврамов и Ангел Динев. На първа страница на листа бе поместено стихотворение за Яне от Венко Марковски, а на втора страница статия, озаглавена Нашия предтеча от Никола Петков, тогавашен министър и статия от Павел Шатев, озаглавена Сандански и неговата група. Във възпоменателния лист бяха поместени още статии от Йордан Анастасов Сандански и великобългарската политика, от Георги Деспотов - Мястото на Сандански във вътрешната организация,

от Павел Делирадев - Делото на Яне Сандански, от Христо Калайджиев, Ангел Томов, Иван Харизанов, Стефан Аврамов и др.

Интересно беше, а това направи впечатление на мнозина мислещи като мен, че в листа не се споменаваше съзнателно за просветната дейност на Яне Сандански. Премълчаваше се нарочно, че Яне Сандански откриваше български училища и църкви. И друго, което направи впечетление: споменаваше се, че Яне Сандански е ръководител на ВМРО и умишлено се премълчаваше истинското име на организацията ВМОРО. А да не говорим, че никъде не се споменаваше думата българин и българско.

Запрещението да се изпраща Македонска мисъл във Вардарска Македония предизвика голямо възмущение у някой от членовете на Македонския научен комитет. Помня на едно събрание в Македонския дом свикано изключително за актива. Разискваще се въпроса за недопущането на българска книга и вестници в Македония. Ангел Томов остро разкритикува скопските ръководители заради тази тяхна постъпка. Между другото той каза: "Какво искат от нас скопските ръководители? Да станем техни агенти и да денационализираме българската македонска емиграция в България ли?, Не това те няма да получат. Ние, както виждате, не вдигаме глас на протест срещу тяхната денационализация, която вършат в Македония. В Македония всяка друга националност може свободно да се изявява, само българската няма това право.

Това изказване на Ангел Томов бе подкрепено от Павел Делирадев, Иван Харизанов и др. обаче остро бе критикувано от Васил Ивановски, Кръстьо Стойчев, Асен Чаракчиев, Киро Николов, Христо Калайджиев и др. Председателствуващият събранието Йордан Анастасов известен със своята хитрост, взе думата и направи изказване, което се покрива с народната поговорка - и агнето да бъде цяло и вълкът сит...

На събранието присъствуваше и професор Туше Блахов и погледите на всички бяха отправени към него – да се изкаже и той като историк. Той обаче предпочете да бъде предпазлив и да не се изказва. Дори Христо Ампов изрично го подкани да вземе думата, обаче той отвърна дословно следното: "В подобна създадена атмосфера, напоена с бензинови пари, не трябва да се хвърля нов огън. Всичко, което става тук, може да се оприличи и сравни с поговорката Орел, рак и щука...

Ние, другарите на Туше Блахов, лесно можехме да си обясним неговото поведение в случая. Не му беше удобно да застане на позицията на македонската нация, към която клонеше, т.е. да застане на противобългарска позиция, защото беше български професор.

За възпоменателния лист Илинден

В поредицата възпоменателни листове, които се издадоха през 1945 г., трябва да спомена и Възпоменателния лист за Илинден по случай 42 годишнина от въстанието. Листът се издаде от централния македонски инициативен комитет, с председател Васил Ивановски, известен привърженик на идеята за македонска нация.

В листа бяха поместени статии от Васил Ивановски, Г. Абаджиев, Ангел Динев, В.Молевски, Павлина Кузманова, Асен Чаракчиев, Радой Спасов, Петър Хаджиделев и Симо Касабов.

Уводната статия беше от Васил Ивановски. В нея обаче се отделя за Илинденското въстание само три реда и то, че не било дело на българското население в Македония, а македонският народ се вдигнал на въстание в Битолския окръг... Авторът забравя, че на времето целия европейски печат обясни, че въстанието е дело на българското население в Македония. Останалото от статията на Ивановски е посветено на 2 август 1944 год., когато в манастира Прохор Пчински в заседанието на АСНОМ се сложи основата на македонската държава. Дословно в статията е казано: "На Илинден,

2 август 1944 г. в разгара на борбата, народоосвободителната борба на югославските народи против фашистките окупатори, в Прохор Пчинския манастир се свика първото заседание на АСНОМ, на което се сложи основата на македонската държава." Авторът убеждава читателите си, че двете дати – 2 август 1903 г. и 2 август 1944 г. се покривали, като втората била продължение на първата... Какво заблуждение е да се твърди, че събитията от 1944 г. били продължение на борбата от 1903 година.

Но по-нататък в статията още по-голяма фалшификация, преминаваща в светотатство, авторът Ивановски казва: "С така разрешения национален въпрос в Югославия се сложи началото и основата на осъществяване идеалите на Светозар Маркович, Христо Ботев, Гоце Делчев и Димитър Благоев..за единство и обединение на южните славяни. Македонският народ е щастлив, че от векове потъпкан изведнаж излезе измежду първите народи, които осъществяват заветите на нашите първоборци...

За какво се е борил Ботев, това всички знаем. А Гоце Делчев и Д. Благоев бяха за една автономна Македония, в която да се развиват свободно всички народи, населяващи територията на Македония. В такъв случай осъществява ли се техния идеал и потехному ли е разрешен македонския въпрос в Титова Югославия?...

Възпоменателният лист на Яне Сандански

След девети септември бившият нелегален комитет Яне Сандански се легализира, като си постави задачата да разяснява чрез беседи и статии във вестниците делото на македонската организация и специално за серските революционери като част от нея. В ръководството на комитета влизаха Владимир Поптомов, Иван Харизанов, Иван Сандански, Туше Чопов, Мария Буйнова, Екатерина Паница, Любчо Казепов, Асен Хаджипетров, Олга Хаджиева, Кръстьо Делепазов, Камен Скрижовски и Благой Видов.

Единственото проявление на комитета беше, че издаде въз-

поменателен лист за Яне Сандански послучай 30 години от неговото убийство. Издаването на листа обаче разтревожи доста много ръководителите на Македонския дом. След като те бяха издали такъв лист, те не желаеха да се издаде втори и то от нашия комитет. И се разсипваха да осуетат излизането му. Повикаха ме да ме предупредят да не бъде издаван такъв лист. Аз им казах защо се обръщате към мене, починът не е мой личен, а на комитета. Като чуха думата комитет, скочиха като ожилени. Ангел Динев, Асен Чаракчиев и Киро Николов извикаха в един глас: "Има само един македонски комитет и то тоя, който представляваме ние." Аз им отвърнах: но защо се отнасяте към мене, питайте Владо Поптомов и Иван Харизанов. Това не ги задоволи, защото знаеха, че починът е мой.

Въпреки това те не се отказаха от намерението си да осуетят издаването на листа. Спомням си един ден бях с другари в кафе-сладкарница "България". По едно време в кафенето пристигна Христо Калайджиев и ме повика на съседната маса. Веднага започна със строго предупреждение да не печатим листа, или ако го печатим, материалите да се занесат при тях за преглед. Имало за това комисия, която щяла да се произнесе кои материали да се печатат и кои да се изхвърлят. Започнахме сериозен спор и си разменихме доста остри думи. Христо вместо да ме убеждава, отправи ми куп закани, като каза: "Няма да допуснем да проповедваш сепаратизъм. Македонския въпрос се разреши, има македонска нация и държава и всеки македонец в България ще го принудим да се подчинява на тази нация."

Понеже спорът водихме на доста висок глас, дойде при нас Туше Чопов и предложи да си вървим. Остави Христо- каза Чопов - той винаги се е криел и е бягал, когато усети, че е горещо, а когато всичко е готово, излиза на сцената."

На раздялата казах на Христо Калайджиев, че листът ще бъде издаден независимо от това дали вие позволявате или не. Вижте – казах аз – ние ще отделим място и за ваши статии, напишете ги и аз ще мина да ги взема. А колкото до заканите, знаете, че ние и другарите от комитета не се плашим. На това Калайджиев ми отговори доста троснато : От тебе по-голям български националшовинист няма.

След тия разменени любезности с Христо Калайджиев, Туше Чопов ме хвана за ръка и поехме пътя си към печатницата на Симо Чаракчиев, която се намираше на бул. Дондуков.

Нашият комитет бе решил да издаде листа, но остана да се разреши финансовия въпрос. Касата ни нямаше пукната пара и трябваше да се правят заеми. Туше Чопов даде заем 40 хиляди лева, а Асен Хаджипетров – 20 хиляди лева. И така сумата беше събрана, и назначихме и уредник – журналиста Петър Тасев. Набързо събрахме материалите, като взехме и от ръководителите на Македонския дом и вестникът се отпечати.

Между материалите поместихме и една статия на Мишел Герджиков, другар на Гоце, Даме и Яне. Поместените материали, особено тоя на Герджиков не се харесаха на ръководителите на Македонския дом и те веднага дали нареждане на настоятелите в Пиринския край да не го разпространяват. Вместо суми от продажбата на листа от всякъде от Петричкия окръг получихме един и същ отговор: листът не сме получавали. Бяхме изпратили две хиляди и петстотин бройки.

Като разбрахме за даденото нареждане, ние се опитахме сами да разпространяваме листа. Дружество "Стрела" не ни приемаше пратките, но ние в София и в по-големите градове на страната пуснахме ръчна продажба чрез наши момчета, които вместо на "Стрела" се отчетоха пред нас. И за неудоволствие на ръководителите, листът на всякъде се продаде, макар че цената му беше

20 лева тогавашни пари.

Понеже от Пиринския край не получихме никакви суми, дефицитът ни се оказа около 20 хиляди лева, обаче, Туше Чопов ги пое и така покрихме загубите. Помня, че Туше Чопов, поемайки загубата, каза: "Доволен съм, че свършихме едно добро дело и доказахме на тия тиквиници, че с нас не могат да си играят."

Около спора с ръководителите от Македонския дом, за възпоменателния лист за Яне Сандански, държахме в течение Владо Поптомов и Иван Харизанов. Те ни казаха: съберете материалите и ги дайте за печат. А що се отнася до статиите които получихме от ръководителите на Македонския дом в София, те минаха под нашата ножица.

Уредници на листа бяха : журналистите Благой Видов и Петър Тасев.

Най-ценния дар на скопските ръководители

За скопските ръководители, на които предстоеше да градят своя нова история, беше необходимо да се доберат до архива и библиотеката на бившия македонски научен институт. И нашите нови ръководители на македонския дом не се поколебаха да ги улеснят. През 1946 година предадоха на скопяни твърде богатия архив и библиотеката на македонския научен институт, съдържащи извънредно ценни съчинения и книги от наши видни и чужди учени. В архива и библиотеката бяха грижливо събрани от много години ценни изследвания по македонския въпрос и народо-освободителните борби. Там можеше да се намери всичко, което засяга историята на Македония, проявите от възрожденската епоха и изложения на чужденци, познаващи добре македонския въпрос, както и техни мнения и бележки за етническия произход на компактната маса, живуща в Македония

Заедно с архива и библиотеката на бившия македонски научен институт нашите нови ръководители на Македонския дом предадо-

ха и библиотеката на македонския национален комитет, на македонския младежки съюз, на Илинденската организация и македонския женски съюз. Какво голямо книжно богатство и за един миг да го харижеш на тия, които от него ще коват стрели против България, ще го използват така, както им изнася, без да държат за история и исторически факти.

Заедно с всички други книжа бе предаден и пълното течение на бюлетинът на Временното представителство на бившите членове на ВМРО, начело с Гьорче Петров и Димо Хаджидимов. А той съдържа твърде богат и интересен материал, от които не биваше в никакъв случай да се лишава нашият Македонски дом. Този бюлетин, издаван след националната катастрофа 1919 година, скопяни са искали никой друг да не го притежава. Този бюлетин поддържаше старите принципи на революционната организация и апелираше към Великите сили – победителки да се даде на Македония автономия, като се дадът равни права на всички националности, населяващи територията на Македония. Същия бюлетин се бореше за правата на българското население в Македония. Цената на бюлетина стана по-голяма, защото течения от него няма и в Народната библиотека и може би скопяни са доволни от това, смятайки, че само те го имат. Обаче все пак той може да се намери макар и в частна библиотека какъвто е случая с библиотеката на журналиста Стоян Найков. Тъй че при фалшификации от страна на скопяни ще може лесно да им се отговори и порицаят техните фалшификации. Дарът на скопяни не свърши с архива и библиотеката на македонския научен институт и останалите библиотеки на разните македонски съюзи. Новите ръководители на Македонския дом предадоха на скопяни и целият богат гардероб от македонските мъжки и женски носии. Гардеробът съдържаше носии от почти всички градове на Македония, а те бяха едно чудно богатство, събирано с такава голяма грижа от

редица години. Преди всичко за скопяни това бе лесно да го съберат от градовете на Македония. Но въпросът е, че Македонският дом в София се лишава от едно богатство, което в никакъв случай не могат да го възстановят. А те толкова лекомислено и безотговорно посегнаха на него и го предадоха в дар защо и срещу какво? Лекомислието се потвърждава и с това, че при всяка пратка от носии, изпращана за скопяни в столицата тук се устройвали гуляи, както казва Миле Йолев - член на Централното ръководство в Македонския дом...

Към всичко друго направи се и друго кощунство. Предадоха се по същото време и костите на апостола на македонската революция Гоце Делчев, за да бъдат съхранявани в Скопие. Всички знаем за какво се бореше Гоце Делчев и какви бяха неговите убеждения. За днешното разрешение на македонския въпрос Гоце Делчев никога не се е борил и в никакъв случай гробът му не биваше да бъде в Скопие. Всъщност това е едно незачитане на идеята, за която се е борил Гоце.

А като се помисли за словото, което държа при предаването на костите академикът Тодор Павлов, чувствам още по-силна болка. В словото си Тодор Павлов проследи целият живот на Гоце от ранното детство до неговата кончина. Той подчерта, че първата основна задача на Гоце била да се бори против Фердинанд и върховистите. Изтъквайки борбата му против турците, Тодор Павлов не спомена нито дума за борбата му против сръбската и гръцка пропаганда. Не спомена и нищо за дейността на Гоце като учител и грижата му да открива български училища през всички селища, където е минавал. Това направи силно впечатление на всички македонски емигранти, дошли в Народния театър да чуят словото на Тодор Павлов при предаването костите на Гоце Делчев. И особено, когато намекна като упрек на Гоце, че не се приобщил към социалистите

на Димитър Благоев и че повел борбата като истински революционер.

Костите на Гоце се приеха от една скопска делегация, начело на която стоеше министъра Кирил Петрушев, бивш анархист от град Гевгели. Имах случая да се срещна с него и на въпроса ми: може ли анархист да поеме министерски пост и да си сменява националния произход, той ми отговори: Аз съм постъпил и в единия и в другия случай правилно и добави: виждам, че си станал шовинист-българин."

За изпращането на книжният фонд, от Македонския дом в София, за Скопие, Иван Йосивчев, философ-преподавател, от Крива Паланка, ми е разказал следното: Един ден през пролетта на 1946 година бях извикан в Македонския дом на ул. Жданов № 5, тогава бе маршал Тито, при Христо Калайджиев, Йордан Анастасов, и Борис Михов. Каза ми се, че три четири дни ще има работа в дома и че ме викат да помагам. Работата започна и тя се състоеше в това да връзваме книги в големи и малки пакети.

Работата не се свърши в определените четири дни, тя продължи повече от седмица. След като бе всичко пакетирано дойдоха камиони и товарането извършихме аз, Стефан Нанов и Борис Михов, всички доверени на Христо Калайджиев и Йордан Анастасов, тъй като бяхме привърженици на македонската нация.

Смятам, че по отношение на годината и предаването на книжният фонд и гардеробът от национални носии, притежание на македонските прокуденици в София и цялата страна, не е станало през пролетта на 1946 година, както твърди Иван Йосивчев, а през лятото на 1947 година когато бяха предадени на скопяни и костите на Гоце Делчев.

Преустройство на ръководството на Македонския дом

Но най-после след много грешки, които вършеха членовете на Македонския инициативен комитет, възглавяван от Васил Иванов-

ски, главно тяхната противобългарска политика, дойде края. Стана разрив между Югославия и Коминформа. Ръководството на Македонския дом бе преустроено. За председател бе поставен Владо Поптомов, подпредседател Христо Калайджиев, секретар- Кръстьо Стойчевци членове: Асен Чаракчиев, Александра Хаджидимова, Григор Костов, Петър Хаджиделев, Михаил Сматракалев, Христо Кляшев, Кръстьо Костов, Никола Брингов, Никола Пенерджиев и Тинка Кицева. Преустроено бе и градското ръководство на културно-просветното дружество "Гоце Делчев" в следния състав: Г. Деспотов, Борис Михов, Стоян Лазаров, Кузо Караджов, Иван Траянов и Киро Сантов.

В новото ръководство на македонския дом всички членове, с изключение на Владо Поптомов и Александра Хаджидимова, бяха привърженици на идеята за македонската нация, а в Градското ръководство само Г. Деспотов клонеше към македонската нация.

Новото ръководство обаче не бе за дълго. Владо Поптомов стана министър на външните работи и напусна ръководството. Излизането на Поптомов даде повод за ново преустройство на цялото ръководство на Македонския дом, като мнозина от членовете на инициативния комитет отпаднаха и на тяхно място дойдоха нови хора, между които и младежът Г.Т. Мадолев.

Промени се и названието на ръководството - вместо Македонски акционен комитет новото ръководство бе наименовано Централно ръководство на македонските културно-просветни дружества в България. За председател бе избран Христо Калайджиев, секретар Борис Михов.

Тежка беше задачата на новото ръководство, с председател Христо Калайджиев, защото повечето от членовете бяха привърженици на идеята за македонска нация, обаче след разрива с Югославия, не знаеха какъв курс да водят. Но след смъртта на Георги Димитров и след като застана начело на Партията Вълко Червенков, продължи

линията на македонската нация. Новото ръководство изработи и нов устав, обаче то не излезе на бял свят. Не го съобщиха даже и на нас, активистите. Това че се криеше устава, даваше основание на нас да мислим, че в него има нещо нередно.

В заседание на актива аз често настоявах пред Христо Калайджиев да ни прочете устава, но той дори не отговаряше. Изглежда, че повдигането на този въпрос много ги дразнеше. Поради това аз често бивах предупреждаван да престана да повдигам този въпрос. Казваше ми се: когато му дойде време, уставът ще бъде прочетен. И добавяха:"Ние сега имаме друга задача - да свалим скопските и белградски ръководители - агенти на американците - а другото само по себе си ще дойде."

Понеже аз не престанах да задавам същия въпрос за устава, бях изгонен от актива и през 1951 г. бях пратен в централния затвор за "обработка". След като бях освободен, аз отново влязох в градския актив като секретар на Тиквишката секция. Поведението ми остана същото. Но това ми държание вбеси ръководството, особено Йордан Анастасов и Борис Михов и почнаха да се отправят към мене нови закани. Христо Калайджиев искаше да мине като доброжелател и често ми казваше: "Ти си най-големия шашкънин от всички наши приятели. Вместо да се наредиш на софрата, където сме и ние, риташ манджата."

Тази откровеност на Христо Калайджиев ме смайваше и аз открито го атакувах за така фигуративно наречената "софра", идеята за която се поставяше от него като най-висш принцип в живота на човека.

Софрата наистина беше богата: експлоатация на киното, под наем салони и етажи, приходи от вечеринки - членски внос и пр. а отчети отвреме на време и то само пред актива, но финансови въпроси и приятели могат да скарат. Свидетел съм бил на чести спречквания между Христо Калайджиев и Борис Михов по финансови въпроси. Христо Калайджиев упрекваше Борис Михов в разхищение и

не добро стопанисване на имуществата. Но един път чух Борис Михов отговори доста многозначително със следните думи: "Не ме карай да повдигам завесата." Борис Михов почина и не повдигна завесата, за да видим какво има на сцената...

За линията на новото ръководство на македонските културно просветни дружества в България, ще предам в следващите страници на изложението ми, а така също ще дам цитати от многобройни статии излезли под перото на самоназначилите се ръководители.

Като прочетат цитатите от предателските писания и речи на болшинството от ръководителите на Македонския дом, читателите сами ще си направят заключение и ще се убедят, доколко далеко е стигнало безнравствието на безлични лакеи назоваващи себе си ръководители на хилядните македонски прокуденици...

Христо Калайджиев и председателското място в Македонския дом

На времето мнозина се запитваха как Христо Калайджиев стигна до председателското място в Македонския дом. Всъщност Христо Калайджиев не е без заслуги. Той е стар македонски прогресивен деятел, дългогодишен член на Партията и се интересуваше от македонския въпрос. Като ученик в Солунската гимназия е бил бунтар и за което е бил изключен от гимназията.

Но покрай всичко това имаше и много слаби точки в неговата дейност. Като учител в Мелнишко, гдето бе района на Яне Сандански, Христо Калайджиев проповядваше теория, средна между анархизма и комунизма и се обявяваше против македонския тероризъм на Гоце Делчев и против четническия институт, за което Сандански го изгони от Мелнишко.

През 1919 година, когато се разразиха остри борби между македонската десница и левица, той не взе участие на страната на левицата, начело на която стоеше Димо Хаджидимов. Твърдението на

някои, че Христо е бил близък другар на Димо, не отговаря на истината. И друго. През 1928 година, когато се създаде ВМРО /обединена/ с областен комитет, в България ръководен от Симеон Кавракиров и Мишо Шкарпов, Калайджиев не вземаше участие. Нещо повече. Подиграваше се с членовете на комитета, наричайки ги "китараджии". Наричаше ги така, защото те се събираха в сладкарницата "Китев", където свиреха на китари и мандолини. Главен майстор на мандолината тогава бе Дончо Танев, сегашният Антон Югов. Много пъти, когато сме се срещали с Христо, той подигравателно е запитвал:"какво правят китараджиите?"

На македонската сцена Христо Калайджиев се появи едва през 1935 година, когато беше вече минала бурятя и когато бяха престанали македонските убийства. Преди това той не смееше да излиза напред, беше крайно много предпазлив, сакън да не пострада нещо. Но дейноста му като член в Областния комитет на ВМРО /обединена/ не трая дълго. Както е известно, стана провал и бяха арестувани и съдени всички членове на Областния комитет, в това число и Христо Калайджиев. След излизането си от затвора Христо Калайджиев престана да се занимава с македонски борби. Но като комунист Христо не бе гледан с добро око от тогавашната фашистка власт. Често бе арестуван и пращан на лагер. Но си имаше и закрилници - Тодор Попадамов и Данаил Крапчев, директор на "Зора" и затова всичко минаваше леко.

Всички тези положения на Христо Калайджиев бяха известни на Георги Димитров и след завръщането си в България той натовари своя стар другар Темко Темков да направи разследване на всички другари от бившия Областен комитет на ВМРО /обединена/. Темко Темков е мой съгражданин и ми е разправял за разговора който е имал с Христо Калайджиев през време на разследването. В началото той се опъвал да си напише автобиографията, даже потърсил защита

у Антон Югов, тогавашен министър на вътрешните работи. Но Югов му казал, щом Темко Темков ти иска, ще дадеш, като съобщил, че и сам той Югов, преди една седмица дал своята биография на Темков и че в момента Георги Димитров имал на ръка цялото дело по провала на Областния комитет и лично го проучвал.

Но освен автобиографията Темков задал и редица въпроси на Христо Калайджиев, които се видяли на Христо доста щекотливи и за това казал му, че с тези въпроси иска да го унищожи. Христо Калайджиев подчертал, че той не е правил никакъв провал. Вярно е казал - Темков - аз не те обвинявам в това, че си направил провал, обаче ще признаеш, направил си много пакости, както в македонското движение, така и в Партията, ето защо - казал Темков на Калайджиев - трябва да си направиш самокритика, която ще предам на Георги Димитров. И когато Темков му казал: Христо, ти и сега продължаваш да правиш пакости, Калайджиев отговорил: та пакост ли правя, като стоя на позицията на македонската нация? И за да бъде по-убедителен, добавил: та на тази позиция стои и Партията и лично Георги Димитров. С тези думи казваше ми Темков явно беше, че Христо желаеше да ме засегне, в смисъл, че аз не стоя на позициите на Партията, но - продължи моя приятел Темков - аз отново го атакувах, като между другото му казах: "Ние с тебе сме стари македонски и партийни деятели, а аз съм по-стар от тебе, както повъзраст, така и в борбите". Нито в македонското революционно движение, нито в комунистическото е било някога възприемано решение за някаква македонска нация. А що се отнася до ръководството на ВМРО, където всички бяха с висше и средно образование, повечето и учители и най-важно с подчертано българско съзнание. Те всички бяха се отдали за просвещение на българското население в Македония и Тракия и отваряха не македонски, а български училища. А вие с Ангел Динев - казал му Темков - и някол-

ко други самозвани македонски дейци, чужди на великото дело на нашите първи апостоли, искате да фалшифицирате всичко и поднесете на тепсия на скопяни и техните белградски господари. Ти знаеш, че интернационализъм не значи да унищожиш всичко свое национално и го поднесеш на тепсия на враговете на българския народ. Не може да се прави нова нация в Македония само от една националност в случая от българската. Всеки честен македонски прогресивен деец не може да си обясни как вие, нарекли сте се ръководители, да проповядвате между македонската емиграция в България тази идея, освен че го правите за лично благоденствие. Ти, Христо, като ученик в Солунската гимназия как се пишеше - българин или македонец. А като учител нали учеше децата на българско съзнание, тогава от кога почна да мислиш, че си македонец, а не българин. А това дето искаше да ме убедиш - казал Темко на Калайджиев - че Партията била на позицията на македонската нация, е далеч от истината, защото и аз съм между хората от ЦК на партията. Христо Калайджиев накрая казал: Добре, защо това проповядваш на мене. Кажи го на Георги Димитров, който те е упълномощил да правиш обследване на старите си другари.

След всичко, което припомних за Христо Калайджиев, всеки би запитал: как така той зае председателското място в Македонския дом. Отговарям: по едно щастливо за него стечение на обстоятелствата: Югославия скъса с Коминформа, първите ръководители; начело с Васил Ивановски, бяха отстранени, друг македонец, партиен член, който да се е занимавал с македонските работи, липсваше и така се осигури мястото на Христо Калайджиев. А неговият предшественик, който замести Васил Ивановски, Владо Поптомов, стана министър на външните работи и за Христо се освободи мястото.

Понеже казах, че др. Георги Димитров беше определил Темко Темков да прави обследване на хората от бившия областен

комитет на ВМРО /обединена/, искам да кажа няколко думи за него, да дам някои моменти от неговата биография.

Темко Темков е роден в град Кавадарци и произхожда от родолюбиво еснафско семейство. Завършил е шести клас на Солунската гимназия, първият й випуск. Като ученик той се включва в революционен кръжок. А знае се, че първата организация, която създава Дамян Груев преди Шипската, е организацията в Кавадалци. Като млад учител в Кавадарци Темко Темков е един от първите членове на Кавадарската организация и при масовизирането й той е бил определен за десетар. През 1900 година Темко Темков е арестуван и съден заедно с мнозина граждани от Тиквишията. Осъден е бил на сто и една година и пратен в Солунския затвор Еди куле.

Скоро обаче бива амнистиран и се връща в Кавадарци. Завръща се от затвора като оформен социалист и заедно с учителя Христо Михов стават помощници на първия социалист в Кавадарци Владо Митков и създават социалистическа група, без да напуснат редовете на ВМОРО. Поради недъг в ръката Темко Темков не можеше да се включи в състава на четите, но организацията го използваше като учител по селата и като ръководител на местни организации. Като акуратен работник, той често е бил похваляван от Гоце Делчев.

След като се прояви младотурския Хуриет и положението в Македония отново се влоши, тъй като почнаха да арестуват бивши функционери на организацията, Темко Темков става нелегален и прехвърля границата в България. В България Темков се включва активно в Комунистическата партия, като не изоставя борбата на прогресивната македонска организация. През всичкото време е бил в ръководството на Тиквишкото братство и Тиквишката секция. Като честен и прям, Темков бе уважаван от своите съграждани - тиквишани. Почина през 1960 година. Той обичаше да дружи с мене не само като роднина, но и защото се разбирахме. Често ми казваше:

"Харесвам твоята праволинейност." Преди да почине, Темко се шегуваше, като ми казваше, че би желал, ако на гроба му се произнасят речи, да бъда аз този, който да произнесе кратка реч. И изрично прибави: не бих искал да говорят за мене Христо Калайджиев и Йордан Анастасов.

Но получи се така, че на погребението му Ръководството на Македонския дом определи за оратор Йордан Анастасов. Въпреки, че Христо Калайджиев ме предупреди аз да не говоря, не го послушах и веднага след Йордан Анастасов говорих аз. Спомням си, като ме видя Христо Калайджиев, че се готвя да говоря, направи една заканителна физиономия. Но аз за да го успокоя казах, че ще говоря по поръчение на покойния и от негово име. Важното е, че след като завърших речта си, бях поздравен не само от близките на покойния, но и от Христо Калайджиев, който ми прошепна: "Шашкънино, страхувах се да не изтърсиш някои неуместности по мой адрес и другарите от централното ръководство."

След като се освободи от Темко Темков, а преди това и от Милан Ангелов и Александра Хаджидимова, Христо Калайджиев стана истински диктатор в Македонския дом, още повече че имаше за защита Вълко Червенков. За да осигури по-голяма подчиненост, Христо Калайджиев сложи-наложи в разните секции хора, бивши привърженици на Иван Михайлов. Така в Костурската секция наложи Кузо Караджов, а като свой сътрудник направи Васил Стумбов, бивш пунктов началник на михайловистите в Бургаз, така също Васил Сейзов, Коста Църношанов и други бивши сътрудници и привърженици на Иван Михайлов, направи свои доносчици и ги третираше като приятели...

Христо Калайджиев фаворизираше бившите михайловисти

Мнозина не можеха да си обяснят противоречивото отношение на Христо Калайджиев към хората от бившите михайловисти. От

една страна мразеше Иван Михайлов, това винаги ми е говорил и то с ярост, а от друга събираше около себе си или явно фаворизираше някои от хората на Иван Михайлов. Така Коста Църношанов, един от много доверените хора на Иван Михайлов, който замести Симеон Евтимов и когато Михайлов беше в Загреб при Анте Павелич редовно кореспондираше с него, освободи от лагер и по негово ходатайство същият бе назначен за преподавател по сърбо-хърватски език във Военната академия. Друг близък човек на Иван Михайлов, Васил Сеизов, който поддържаше връзка между Михайлов и в. Зора, който по ходатайство на Михайлов бе изпращан във Варшава и Загреб, който бе редактор на излизащия в Белград германски вестник Устрем, който бе съден и осъден от Народния съд, помогна му да бъде назначен и то не другаде, а в БТА...

Разбира се, протести се получиха от много места и двамата герои бяха уволнени от тези служби. Но Христо Калайджиев намери по друг начин да им помогне. Коста Църношанов получи място в една столична прогимназия, а Васил Сеизов по личното ходатайство на Христо Калайджиев, бе разрешено да дублира нашата БТА, да издава бюлетин с извадки от югославската преса и го разпространява вред редакциите на вестниците. Редакциите срещу заплащане и сега получават този частен бюлетин. Това само у нас може да става. Ако нашите вестници се интересуват от печатаните материали в югославската преса, нима в БТА няма хора, които знаят сърбохърватски език и не правят от там извадки, които могат да интересуват нашата общественост.

Но тези работи ставаха, защото Христо Калайджиев имаше зад гърба си Вълко Червенков и за това думата му минаваше навсякъде. И какво се получаваше. Хора като Църношанов и Сеизов стояха на топли места, а мнозина прогресивни хора стояха на страни и неможеха да получат място. И в същото време професорът по

история Туше Влахов беше руган от съпругата на Вълко Червенков, че е държал за защита на българската история...

Фаворизациите на Христо Калайджиев не стигаха до тука. Той се огради с такива хора и в ръководствата на секциите. Така на Кичевската секция бе поставен привърженика на Иван Михайлов - Борис Андреев, на Дебърската секция - Никола Соколов, организатор на родна защита, на Тиквишката секция - Тодор Камчев, върл михайловист, чиновник в Македонската народна банка, на Охридската секция - както и в други някои секции в ръководствата им преобладават хора, известни като реакционери и привърженици на идеята за македонска нация. А като техническо лице бе поставен Кръстьо Стоянов, бивш предприемач, завеждащ разузнавателната служба на Иван Михайлов, чиято къща бе някога база на Иван Михайлов. За главен счетоводител в Македонския дом Христо Камайджиев назначи известния михайловистки агитатор и пропагандист Толе Спасов, същият, който през годините от 1941 до 1944 година бе директор на Македонската народна банка в Скопие. За секретар на Солунската секция, която обхваща Солунска околия, Воденска, Ениджевардарска, Дойранска и Струмишка бе назначен бившия легионерски деятел и фашистки адвокат Борис Христовски. Все от тоя род хора, с които Христо Калайджиев се огради в Македонския дом, могат да се изброят още много. С тях Христо се чувстваше много удобно, бяха му приятни, а бившите си другари от преди девети септември, намираше различни начини, за да ги отстрани. Това положение обаче не бе в негова полза, защото мнозина наблюдавайки тия фаворизации, напускаха секциите и не мина много време Христо остана почти генерал без армия. Но това никак не му тежеше. Много пъти, като съм го закачал за това, че секциите редеят казваше ми: "Нищо страшно няма, с малко хора по-добре се работи"...

Но Христо Калайджиев макар да обсеби всичко в свои ръце, не бе спокоен. Страхуваше се за председателското място, да не би някой от сътрудниците му хвърли око на него. И до известна степен

бе прав, защото Борис Михов бе създал група, която беще се заела да го катурне от председателския пост. В групата влизаха Йордан Анастасов и Лев Главинчев. Лев Главинчев можа да мобилизира своя брат адвоката Наум Главинчев, който написа изложение против Христо Калайджиев и го изпрати в ЦК на БКП. В изложението си Наум Главинчев изложил факти, които потвърждавали, че Христо Калайджиев не е достоен за председателското място. Научавайки за това, Христо Калайджиев поискал от градския комитет на БКП да изключи Наум Главинчев от Партията. Двубоят между Христо Калайджиев и Наум Главинчев стигна до Върховния съд, който издаде присъда без да има пострадали. Но съдържанието и на двете изложения станаха достояние на актива.

Разбира се, за всички беше ясно, че дразгите между ръководителите бяха лични и се стимулираха за големство. След разрива между Югославия и Коминформа единствената промяна, която стана в Македонския дом, беше, че се свали портрета на Тито и че някога щедро възхваляван, сега вече се ругаеше и което е важно от същите хора. Не се срамуваха един път да го величаят, а след това да го ругаят.

Но въпросът за македонската нация си остана в същото положение, ръководителите държаха за нацията. Бяха уредени в дома седмични беседи, но когато някой от ораторите се противопоставяха на македонската нация, ръководителите го обявяваха за шовенист и великобългарин. Йордан Анастасов искаше да мине по-тактичен, като казваше: може би някога да не е имало македонска нация, но днес е исторически факт, признат и от Великия Съветски съюз.

Аз редовно следях тези седмични беседи, но най-много си спомням за беседата на професор Туше Влахов. Той бе много ясен и категоричен. Казваше на публиката, че Македония е българска земя, че там живее българско население и е най-компактната маса

в сравнение с другите националности. Говори и за главния град на Македония, който в търговията винаги си е служил с български език. Солунските евреи си служеха с български език, защото клиентелата им от разните градове на Македония беше българска.

Тия изказвания на Туше Влахов не се харесваха на ръководителите на Македонския дом, особено, когато засягаше скопяни и скопските историци, които извъртват историческите факти и си служат с единствен аргумент, че Екзархията направила населението в Македония българско. Разбира се, този аргумент беше чисто скопски и никой не вярваше в това. Слушателите - прокудениците от Македония - знаеха историческата истина, че никой не ги е правил българи. Населението на Македония в грамадното си болшинство от векове се чувствуваше българско и това си съзнание запази до идването на новите управници в Скопие, продали се на враговете на българщината - сръбските шовенисти.

Как скопяни преценяваха дейността на ръководителите на Македонския дом

Докато нашите ръководители на Македонския дом чудеха се как да угодят на Скопие, скопските ръководители открито говореха против България и всичко българско. В училище говореха на децата, че най-кръвожадните убийци, грабители и изпечени асимилатори били българите. А какво приказваше главатаря на скопяни Лазар Колишевски. Ще предам тук изватки от негови речи и статии.

Така на 17 април 1945 г. послучай образуването на първото правителство в Скопие, Колишевски произнеси реч, в която между другото каза :"Въпреки че в България съществува народна власт, все пак великобългарските тенденции, които имат дълбоки корени в някои слоеве в българския народ и в единици в нашата емиграция в България, още не са изживяни. Защото великобългарските агенти не са се отказали от завладяването на Македония и същите тези

днес с други условия действуват, по друг начин и с други средства. Показателен е примера с изпращането на няколко вагона жито и 1050 кг. захар от Охридското братство в България. С този "подарък" не се целеше да се помогне на нашия народ, но целта бе друга, да се въздействува за освобождението и да не се приложи заслуженото наказание на най-верния фашистки агент в Охрид - военнопрестъпника Коцарев. В София за случая е бил образуван комитет със задача да действува за освобождението на този престъпник. Спекулирайки за някакви услуги извършени от Коцаров за спасяването на 25 български войници от германците. Доколкото нашата емиграция в България или някой друг желаят да ни помогнат, това може да стане по пътя София-Белград-Скопие. Ние сме съставна част от демократическа федеративна Югославия и всички въпроси, които изникват между нас и която да е друга държава, могат да се решават единствено чрез правителството на маршал Тито."

Нещастният Колишевски изплашил се от изпратеното жито и захар, смятайки, че охридчани от София с изпращания дар имат някаква задна цел, а не да се помогне на гладуващото население. А що се отнася за Кацаров, единствения му грьх е, че е бил кмет на Охрид през годините от 1941 до 1944 г. и за тази му служба го нарича Колишевски военнопрестъпник...

Но по тези изказвания на Колишевски какво направиха ръководителите на Македонския дом. Нищо, замълчаха си, преглътнаха и нещо повече: одобриха изказването на Колишевски и по този начин отклониха готвените от други братства такива почини за изпращане подарък.

Но трябва да благодарим на Колишевски, че той откровено прави някой признания. Така на 23 септември 1945 г. по случай изборната борба в. "Борба" помести от Колишевски статия, препечатана в Нова Македония, бр. 224 от 26 септември 1945 г. Между другото той в статията си прави следното признание" Нашият народ

здраво стои на позицията на братството и единството с другите народи на Югославия, на първо място със сърбите, сръбския народ. Излишно е да се коментира. Откровенност до циничност.. Ако бяха у умни нашите ръководители от Македонския дом, трябваше да си вземат добра бележка от тези думи на Колишевски. Ние им правехме бележка, но те ни наричаха великобългари.

В друга статия печатана в Нова Македония - 11 октомври 1945 година Колишевски пише: "Шарловото ръководство в Македония отби да влезе в каквато и да е връзка и да приеме каквито и да било директиви от военно-политическото ръководство на Югославия. Практически - продължава Колищевски - това означаваше изолирането на нашия народ от общата борба на югославските народи против окупаторът, страх да се започне въоръжена борба и в края на краищата признаване на окупацията на Македония. С нищо не може да се оправдае и сега не може да се оправдае директивата директивата на тогавашното ръководство /Шарлово/ с помощниците му Страшо Пенджуров, Мирчо Ацев, Методи Чентов, Крум Вълнаров/, издадена веднага след окупацията: да се предаде оръжието на окупаторите, оръжието, което бе събрано от населението и комунистите в Македония и поставено в скривалища по времето на капитулацията на стара Югославия."

Разбира се по отношение на Шарло и другарите му това бе една клевета. Такава директива нито писмена, нито устна, не била издавана от Шарло. Ако имаше, Колишевски щеше да цитира текста й. Целта беше ясна - да маскира ролята си на проводник на великосръбската идея. В същата статия Колишевски продължава: "Омразата, която то питаеше нашият народ спрямо бивша Югославия, беше най-целесъобразно използувана от Иван Михайлов, Гюзелев, Чкатров и др. Разпалването на тази омраза попречи част от нашия народ след окупацията правилно да се ориентира".

И тук сръбският агент Лазо Колишевски изплюва камъчето, като призна, че "македонския народ" не се ориентирал правилно! Че българското население бе ориентирано правилно, доказателство бе, спонтанното и с голяма любов посрещане на българската войска навсякъде в Македония през Април 1941 година. Българските войскари бяха посрещани като еднокръвни братя освободители, от подтисничеството на сръбската буржоазия.

Многоречовитият Лазо Колишевски

Почувствувал се по благоволението на Белград господар на Македония, Лазо Колишевски почна често да държи речи и да изнася доклади, в които да разрешава въпросите за съдбата на Македония и да прави изказвания, каквито могат да се харесат на югославското правителство. Той се изказваше и със статии в печата, печатаха му ги белградските вестници и в. Нова Македония.

Така в статия, поместена в първия брой на списание "Нов ден" Лазо Колишевски пише: " В Македония военна подготовка за въоръжена борба против окупатора не бе организирана от Шарловото ръководство. Шарловото ръководство не беше в състояние да предвиди и правилно да оцени новосъздадената ситуация и покрай правилната линия на КПЮ. Така в тогавашното политическо ръководство някой от хората направиха фатални политически грешки, граничещо до предателство, както що бе дадената директива за предаване на окупатора скритото оръжие през време на войната.".

Тази бележка на Лазо против Шарло на времето всички разбираха, че всъщност се отнася за БКП и България.

На митинг в Битоля по случай насрочените избори през месец ноември 1945 година, състоял се на 14 Октомври същата година Колишевски произнесе голяма реч, в която между другото каза: "Създаването на федеративна Македония се осъществиха вековните стремежи и национални идеали на нашия народ". Но въпреки това -

продължава Колишевски - световната реакция все още продължава да дава инжекции на някой реакционери в България, а също и на такива у нас, с цел да разруши единството на нашия народ, да мини-ра демократическа федеративна Югославия, да разруши съюза между Югославия и България, па и единството на ОФ, подтиквайки го на фабрикуване меморандуми за някаква нова, изкуствена, не знам ка-ква "Обединена" Федеративна Македония, която трябвало да бъде под покровителството на Великите сили. Ние от тук заявяваме, че обединението на Македония е наш вековен стремеж, вековен идеал на нашия народ. Но такова обединение, за което реакцията демагог-ски се застъпва, опитвайки се да се вмъкне в отношенията на Балка ните и спъне новия процес на политическия развой на народите, населяващи Балкана, ние не искаме. В Мемурандома се казва, че подобна "Самостоятелна независима Македония", под протектората на Великите сили, трябвало да стане на федеретавни начала. Значи ние от Вардарска Македония ще представляваме една федерална еди-ница, Егейска Македония друга и Пиринска Македония - трета. Тъй като в обръщението на меморандума се казва, че ние, сме македон-ски българи, очевидно идва да потвърди, че чрез подобно обедине-ние ние трябва да станем жертва на едно ново заробване".

Горкият Колишевски много се разтревожил от такива едни предложения. И с право, защото в такъв случай неговата идея за македонска нация щеше да изчезне.

Предложението за обединена Македония много тревожи Лазо Колишевски и той в доклада си пред първия конгрес на Народния Фронт на Македония, изнесен на 24 август 1946 година, между дру-гото казва:"Днес нашата реакция взема позата на защитник за само-определение на народите, искайки да каже, че сега нашият маке-донскинарод не се е самоопределил и че няма тази възможност. Характерно е да се отбележи, че най-голям глашетай за подобно

самоопределение, за Автономна и независима Македония е фамозния Херстов печат".

Всъщност с това си изказване Лазо Колишевски прави едно признание, като говори за вътрешна реакция в самата Македония под негова власт. А тази реакция изхождаше от българското население, което бе поставено на нечувана денационализация. Но какво направиха нашите ръководители на Македонския дом срещу тази денационализация? Нищо. Нещо повече, те улесняваха скопските ръководители в техния поход. Двама от тези помагачи и днес стоят в ръководството на Македонския дом Йордан Анастасов и Дино Кьосев.

Лазо Колишевски за Пиринския край

Лазо Колишевски е загрижен и за Пиринския край и той в доклада си казва по този въпрос: "Що се отнася до присъединението на Пиринска Македония, ние не мислим, че този въпрос ще трябва да го разрешават някакви си"фактори". Това е въпрос преди всичко на самия македонски народ и на приятелското разбиране между ФНРЮ и ОФ България"

От тези думи на Колишевски разбираме, че по онова време са се водили преговори между двете правителства за присъединението на Пиринския край.

Колишевски по-нататък продължава:"Стремежът на нашия народ от Пиринска Македония за присъединяването към НРМ е очевиден факт и от ден на ден все повече се манифестира. Ние сме уверени, че меродавните фактори на ОФ виждат този факт и че нашия народ от Пиринския край ще му се даде възможност - условия за свободно национално развитие, каквито има българското национално малцинство в ФНРЮ.

Какъв цинизъм. За кое българско малцинство говори Колишевски. Сигурно за българите в Цариброд, сега Димитровград. Лесно е да говори за правата на такова малцинство, след като се денацио-

нализирал деветстотин хиляди българско население в Македония.

Да мисли и да приказва така Колишевски, оправдано е, като се има пред вид, че той изпълнява нареждания от Белград. Въпросът е какво правеха тук нашите ръководители от Македонския дом, за да му отговорят по някакъв начин и изкажат свое мнение, като защитят българските интереси. Разбира се нищо, пазеха топлите си места и с нищо не реагираха.

И като имаше предвид, че от София всякаква негова приказка се одобрява, Колишевски продължаваше да предявява искания. Така в доклада си той казва:"Ние се надяваме, че ОФ власт ще въведен изучаването на македонската история и македонски език и ще осигури да не се пречи за създаването на македонската национални антифашистки, демократически организации в рамките на ОФ. Тази възможност и реализирането правата на македонския народ от Пиринска Македония може само да заздрави ОФ и връзките между Югославия и ОФ България. Разните теории на някой наши "приятели" в ОФ България, че нашия народ в Пиринска Македония е асимилиран не търпят критика. Не могат да се заличат националните чувства на този не малък дял от македонците, нито борбите за национално освобождение и обединение на целия македонски народ, водени с десетилетия от македонския народ в Пиринска Македония, начело с великия син на нашия народ Яне Сандански и други видни македонски дейци".

Тези претенции на Лазо Колишевски бяха предявени на първия конгрес на народния фронт на Македония, състоял се на 2 и 3 август 1947 г. На конгреса, както е известно, присъстваха и делегати от Отечествения фронт от България - Добри Терпешев, Георги Чанков, членове на Политбюро на БКП и Иван Харизанов, като представител на звенарите. След като се завърнаха нашите делегати от Югославия, аз имах възможност да видя Иван Харизанов, който

като близък приятел ми разказа много неща и то с доста големи подробности. От предявените от Колишевски претенции - разказваше ми Харизанов - аз останах твърде много изненадан и мога да кажа - поразен. Но възмущението ми беше още по-голямо, когато чух изказванията на моите другари Добри Терпешев и Георги Чанков. Те одобриха предявените от Колишевски претенции за Пиринския край. Това поведение на моите другари ме накара да не изчакам приключването на конгреса и се върнах в София. Още с пристигането си - продължаваше разказа си Харизанов - аз потърсих среща с Георги Димитров. Среща беше ми дадена веднага. Аз изложих на др. Георги Димитров всичко, което стана на конгреса в Скопие - претенциите на Колишевски за Пиринския край и одобрителните изказвания на нашите другари. Другарят Георги Димитров ме изслуша най-внимателно и накрая ми каза:"Не се безпокой Иване, няма да се стигне до там".

По пътя за къщи аз си мислех, че отговорът на др. Георги Димитров не бе много задоволителен и затова веднага потърсих да видя др. Трайчо Костов. На Трайчо Костов повторих всичко, което казах на др. Георги Димитров. Той ме доста много успокои, като ми каза, това няма да стане никога. Пиринският край няма да бъде никому предаван. Вярно е - каза Трайчо Костов - че те вече правят намеци няколко пъти , но ние сме им дали да разберат, че това няма да стане. А що се отнася до тяхното искане за културно-просветна автономия в Пиринския край и между македонската емиграция в страната, ние имаме право да поискаме същото във Вардарска Македония".

Това, което ми разказа Иван Харизанов, казваше го и на старите македонски революционери Мишел Герджиков, Туше Деливанов Ванчо Сандански и др.

Въпреки уверенията, които Георги Димитров и Трайчо Костов

са дали на Иван Харизанов, не мина дълго време и в Пиринския край се отвориха македонски училища и книжарници, в които се продаваше противобългарска литература. Но това не беше всичкото. Административните власти и партийните организации заставяха гражданите от Пиринския край да се отказват от българския си произход и да възприемат македонската нация[X]. Това разбира се отмина, но в Македонския дом и сега, необезпокоявани от никого младежи и възрастни проповядват идеята за македонската нация. Най-усърдни в това отношение са хората от Костурската секция на културно-просветното дружество "Гоце Делчев".

Едно изказване на Колишевски за Гоце Делчев

По случай откриването на паметника на Гоце Делчев в Скопие през 1946 г., 11 октомври, Колишевски произнесе реч, в която между другото каза: "Гоце имаше правилно отношение и ясна перспектива за характера на борбата, която трябваше да води македонският народ. Макар Гоце да не остави писмен документ за своите възгледи във връзка с националното обособяване на македонския народ, понеже цял бе погълнат от конкретна, организаторска и революционна дейност в условията на дълбока нелегалност все пак целокупната негова идеология и особено неговата революционна практика го отразяват и потвърждават процеса на националното оформяване на македонския народ като отделна национална единица между южнославянските народи."

Каква голяма фалшификация, да се отрича българската национална принадлежност. Истината е, че Гоце Делчев се бореше не само за автономията на Македония, но и за Тракия и затова организацията, която представляваше Гоце, се казваше ВМОРО. Гоце

[X] Нареждането, населението от Пиринския край да декларира, че не е с българско съзнание, а с македонско, бе дадено от областния комитет на БКП Благоевград, начело с Кръстьо Стойчев, Георги Йосифов Мадолев, Асен Чаракчиев и др.

всякога приказваше: "Ние българите, трябва да се сдружиме с другите националности и дружно да поведем борбата против тиранията на султана. А ако скопяни дирят документи за българския произход на Гоце, той е оставил кръщелно и турски нафуз. Също така да се заинтересуват колко български училища е открил.

Лазо Колишевски за ВМРО /обединена/

По този въпрос той е изнесъл доклад пред първия конгрес на Комунистическата партия в Македония, състоял се на 19 и 20 декември 1948 година. В него между другото Колишевски казва : "Но още в самото начало на работата - дейността по линията на ВМРО /обединена/ се сблъска и намери отпор в членовете на комунистическата партия, макар и да бяха длъжни да провеждат линията на ВМРО /обединена/ по националния въпрос не бе в крак с правилното отношение на ЮКП по националния въпрос."

Според Колишемски, ако ВМРО /обединена/ беше възприела сръбската колонизаторска политика в Македония, тогава щеше да бъде в унисон с ЮКП и щеше линията да бъде правилна.

По-нататък Колишевски в доклада си казва:"В периода на дейността на ВМРО /обединена/ изникнаха много остри спорове в Покрайнското партийно ръководство около дейността й. Много партийни организации се отрекоха от класовата борба и се впуснаха на националистически позиции. Така например Кавадарската партийна организация, та дори се противопостави на КП".

Колишевски не се изяснява на коя комунистическа партия отхвърля нареждането. Преди всичко за периода, за който ни говори Колишевски, в Югославия нямаше общ ЦК на КП, а всеки народ, в това и българското население в Македония си имаше своя комунистическа партия. А що се отнася до градските и околийски партийни организации, те живееха свой автономен живот и се учеха от БКП.

Що се отнася до Кавадарската комунистическа партия,

която Колишевски спомена, водачите и бяха стари членове на ВМОРО и до един бяха с високо българско съзнание, но продължаваха да бъдат членове на Комунистическата партия. Тия водачи бяха учителят Христо Михов, Никола Ярев, също учител, Владо Митков - обущар, основател на социалистическата група през 1895 година в Кавадарци, наричан от беговете и чорбаджийте "Цуцулиста" и др. Тези ръководители на македонската организация и на Комунистическата партия народът ги обичаше като бранители на българското население и ги подкрепяше във всяка тяхна акция. Красноречив акт бяха общинските избори през 1920 година, когато водачите излязоха с листата на Комунистите и спечелиха изборите. Общинското управление в Кавадарци стана комунистическо и Христо Михов стана председател, а помощници му бяха Блажо Линин и Никола Ярев. От този успех на Кавадарци се стреснаха не само сръбските буржоазни ръководители, но и ръководителите на сръбската Комунистическа партия. Тъкмо за това със съдействието на шабовете на сръбските буржоазни партии - Радикалната и Демократическата - беше улеснена сръбската комунистическа партия да изпрати своя емисар - адвокатът Никола Пантич за адвокат в Кавадарци и превземе партийната организация. Но Пантич удари на камък.

Кавадарската комунистическа организация, от която е недоволен Колишевски, на времето беше с отрицателно отношение към българските емигранти в Сърбия. Мразеха ги и ги наричаха предатели на родината, особено бяха злъчни към емигрантите от БЗНС, които бяха храненици на сръбската полиция.

Лазо Колишевски и Белградските му господари знаят тези чувства на Тиквешкото население и затова се заеха да му преустроят съзнанието, като през 1945 г. инсценираха известната "Дисанска" афера, приложиха нечувана инквизиция и създадоха партийна организация измежду синовете на продажни чорбаджийски

семейства и мнозина от тях настанени на големи държавни постове, както в правителството на Македония, така и във Федералното правителство в Белград. Старите ръководители и основатели на Комунистическата партия в Кавадарци, като учителя Христо Михов, бяха дамгосани като български агитатори и затваряни и измъчвани, а някои и унищожени. За да оправдае тези злодеяния, Колишевски бележи, че Кавадарската организация не се подчинявала на нарежданията отгоре.

В своя доклад Колишевски не забравя и Методи Шатаров - Шарло и за него пише:"Шарло още в 1940 г. отворено застана против решенията за организиране на стачки и за по-нататъшната борба на работническата класа в Македония. Особено беше пакостно и неправилно становището на Шарло по въпроса за колонизаторите колонистите".

Но както се говори за тези колонисти, трябва да се знае следното: След 1912 година сърбите настаниха в много градове и села сръбски семейства, докарани от сърбия, Босна, Херцеговина и те се ползуваха с големи привилегии. Държавата им даваше най-хубавата земя, която се отнемаше от местните селяни. Правиха им се нови къщи, доставяше им се добитък, инвентар и големи кредити. Целта бе асимилация на местното българско население и гонене на комитите. Тъкмо за тази именно политика на сърбите Методи Шатаров Шарло не бе съгласен. И по тази причина Колишевски в доклада си за Шатаров казваше:"Изхождайки от национал шовинистически позиции, Шарло бе на становището - всички тези колонисти да бъдат изселени от Македония. С това си становище в същност Шарло раздухваше национална омраза срещу сръбския народ и то в момента, когато като основна задача се поставяше изграждането и заздравяването единството на югославските народи в борбата против огентите на петата колона и за защита на държавата."

Става ясно, че Методи Шатаров - Шарло е бил много загрижен за участта на българското селско население в Македония, което колонистите са го лишавали от и без туй малкото земя. И тъкмо за това Шатаров е застанал на становището, че тези колонисти трябва да си отидат за там от гдето са дошли. Това негово становище Колишевски нарича националшовинистическо и пакостно за сръбската държава.

И за да се аргументира, Колишевски в доклада си по този въпрос казва:"Колко бе погрешно становището на Шарло за колонистите идва да докаже факта, че същите колонисти на призива на КПК влязоха в редовете и в борба против фашистките окупатори и се включиха в борбата на македонския народ".

В същност колонистите се бореха против всичко българско, независимо дали са фашисти или комунисти, какъвто е случая с Методи Шатаров - Шарло, Страшо,Пенджурев, Мирче Ацев, Крум Българов, Методи Чентов, Кузман Йосифов и др. предадени от агентите на Колишевски, а Методи Чентов лично унищожен от самия Колишевски.

След като хвърля куп мръсотии по адрес на Методи Шатаров и БКП Колишевски в доклада си казва и следното:"Тогавашният български ЦК не само не отхвърли това му държание, ами и нещо повече даде му пълна поддръжка и го насърчи в неговата фракционна и антипартийна дейност против ЦК на КПК все до решението на Коминтерна през август 1941 г."

За българското население от Македония и особено за онези, които познаваха Шатаров и бяха запознати по-отблизо с борбата, която той водеше, известно им бе, че решението, за което се говори, че е взел Коминтерна, това е изгонването на Шатаров и българското население знаеше, че това решение е било продиктувано от всесилния тогава Сталин. Въобще скопяни дължат много на Сталин,

защото той им даде на тепсия Македония и я постави под югославска власт.

За друга една реч на Лазо Колишевски

Става дума за речта, която той произнесе пред учителите във Велес по случай стогодишнината на Велешката гимназия на 2 ноември 1958 година. Интересно е за коя гимназия говори Колишевска, на която той празнява стогодишнината. Ако става дума за първото българско училище открито във Велес, то е през 1810 година и следователно през 1957 година то навършва 148 години. И без да се срамува Колишевски нарича тази българска светиня във Велес македонска гимназия.

Но понеже знае, че ще прави очевидни грешки, ако продължава да говори за годишнината на училището, Колишевски пременава в речта си на друга тема - говори за македонското революционно движение и отправя упреци на Балканския буржоазен печат, обвинявайки го, че той не е отбелязвал националния характер на македонската борба, а я белязвал като борба на българското население в Македония, което се борело за български национални права, а нито ред не бе отбелязано за строежа на македонския народ македонския народ към своя държава.

Всъщност нападките на Колишевски против Балканския печат потвърждават, че негова теза за македонска нация е празна работа. Ровил се толкова много в това, което Балканския печат писал и никъде не намерил подкрепа за своята теза - за македонска нация. Вестниците навсякъде писвали за борба на българско население.

Понеже Колишевски говори пред учители и чевствува някаква въображаема македонска гимназия във Велес, Колишевски се спира да посочва имена на македонски просветители, с които също като него радеели за македонска нация. И на кого се спира? На прослобутия Кръстьо Мисирков, един човек, който се е лошкал от една

теза на друга, изказвайки ту едно мнение, ту друго, живял ту в Белград, ту в София, ту в Москва и най после завършил земния си живот в София в Александровската болница и то от каква болест... от сифилис... И Лазо Колишевски издига този човек - просветител за знаме на новата македонска държава. Да ви е честит!

Изказванията на Колишевски са много - в речи, доклади и статии. Но те имат само една цел: да ругаят Методи Шатаров - Шарло, да нападат БКП и всичко българско и да защитават идеята за македонска нация и пази да остане Македонската държава в Югославия.

За една книга на Диньо Кьосев

Лазо Колишевски беше си разпасал поеса - държеше речи, пишеше статии, печаташе книги, защото нямаше кой да му възразява Нашите ръководители от Македонския дом мълчаха по това или изказваха одобрение чрез уредените от тях беседи в Македонския дом. Към техните беседи дойде като принос на Лазо Колишевски книгата на нашия публицист Диньо Кьосев "История на македонското революционно движение". Тази история на Диньо Кьосев предостави полезен материал за скопяни, за да ни ругаят и да всяват вражда сред българското население в Македония против България и българите.

Така на стр. 532 от тази книга Диньо Кьосев казва, че великобългарските фашисти и шовинисти празнували окупацията на Македония през 1941 г. Ще рече, българското население не било се радвало, че са пристигнали там български войски. Това не е истина. Аз не зная къде е бил по това време Кьосев, но аз който бях там, както и всички други, добре знаят как бе посрещната българската войска, с какво невиждано одушевление бяха посрещнати българските войници, как възторжено се носеха на ръце. Това е истината. А като се говори, че само фашистите и великобългарите

тържествували, услужва се на скопяни и на техните цели. Тоест населението не се радвало. Друг е въпросът, че тези хубави чувства на българското население скоро се изпариха от действията на изпратената там полиция и администрация, която нем можа да спечели обичта на населението.

В книгата на Диньо Кьосев има и друг един неверен пасаж, от който скопяни могат по всяко време да се ползват. Така казано е: "Но едновременно с това окупаторите пристъпиха към изсмукване жизнените сокове на страната: чрез масови реквизиции, нарядно и безнарядно изкупуване продукти на безценица, бързо обезценяване на валутата и пр. Македонското население непрестанно бе ограбвано. Ден и нощ дълги влакове с храни, продукти и индустриални суровини се отправяха за Германия." и старите предели на България".

Всъщност истината е друга. От Македония храни и продукти не са се изнасяли нито за България, нито за Германия. Обратно, от старите предели се пращаха в Македония храни за гладуващото там население, нещо повече, пращаха се храни и за гладуващото българско население в Леринско, Костурско, Воденско, Стружко и пр

Вик едно е вярно, че през 1943 година от Серско и Драмско се внесоха в старите предели малко количества храни, а от другата част на Македония зърно не е било изнасяно.

Не е вярно също така, че от Македония се изпращали жита за Германия. Нашият "историк" добре знае, че храни се изпращаха за Германия, но изключително от старите предели, фашистите правеха това с готовност, но от Македония не вземаха.

Такива неверни сведения всъщност услужват на скопяни и когато Диньо Кьосев пише това, трябваше да има пред вид.

В книгата на Диньо Кьосев, стр. 537, има и друг един пасаж, от който можем да разберем, че авторът съжалява, че не цялата, а по-голямата част не е била освободена, извоювала свобо-

дата си. Съжаляваме, че цяла Македония не е поднесена на тепсия на Белград.

Туше Деливанов и Мишел Герджиков

Тия двама видни наши македонски революционери, участвували с такъв жар в борбата, за съжаление не оставиха свои трудове върху историята на македонската революционна организация, което днес би ползвало нашите историци. Причината за това е, че те бяха прекалено скромни, както в частния си живот, така и в обществено-политическия. Аз често съм ги запитвал, защо не са написали нещо, което да остане за спомен и поука на поколенията, а те и двамата ми отговаряха: "Ние сме хора на делото, а не на перото. Да пишат историците, макар че не всички историци се придържат в истината."

Те наистина не пишеха, но затова пък ни разказваха на нас младите. Винаги, когато ги заобикаляхме около тяхната маса, те все намираха да ни кажат нещо, което ще ни ободри и вдъхне вяра.

Намирам за уместно понеже имената на тия видни дейци се преплитат в много събития, през които мина нашето революционно движение, редно е да дам кратки биографически черти и за двамата. От техния жизнен път, който те са извървяли, поколенията ще видят величието на техния дух, мъжествената сила и хладния разум, който те са имали при всички случаи и обстоятелства.

Мишел Герджиков

Мишел Герджиков е роден пред 1877 г. в Пловдив. Започва ученето си в първите години на нашето освобождение, когато неговият роден град Пловдив бе столица на автономната Южна България. Още в прогимназията той проявява интерес към политическите борби. Като гимназист Мишел е вече под влиянието на Захари Стоянов и Пере Тошев, които до 1890 година са пребивавали в Пловдив. От

трудовете на Захари Стоянов Мишел научава българското революционно движение, а от Пере Тошев се учи за трагедията на поробените българи в Македония и Тракия под турската власт. Като ученик в гимназията Мишел чете усилено Бакунин и Кропоткин и се оформява като един от първите анархисти в България... Заедно със Славе Мерджанов те образуват и анархистически кръжоци. След като завършва гимназия Мишел заминава за Италия и Швейцария, за да продължи образованието си. В Швейцария Мишел и Мерджанов образуват анархистически кръжоци, в които впоследствие влизат и солунските атентатори. В тоя кръжок Слави Мерджанов бе определен за инструктор.

От Швейцария, въоръжил се със солидни знания, Герджиков се връща в България, а от там в Македония. Препоръчан от Пере Тошев, на Гоце Делчев, той е приет като равен техен другар и е определен за организатор на Одринския революционен окръг. Тук Мишел заедно с Лазар Маджаров и други учители в Одринската гимназия, изгражда голяма мрежа от организации в целия Одрински вилает. Турската власт го подушва и влиза в дирите му, но младият и смел революционер избягва десетки устроени му засади.

Връща се в България, за да вербува четници за Македония и Одринско, но същевременно създава много анархистически групи в някои гимназии в България. Паметен е следния случай: в Кюстендил той свиква събрание и говори пред насъбралото се мнозинство за свободното комунистическо общество. Но в момента, когато той произнася речта си, в салона нахлуват полицаи и дежурен военен патрул. Ораторът не се уплашва. Изважда бомби и предупреждава полицаите, че ще действува. Присъствуващите младежи бурно аклами-рат оратора и всички се вдигат, за да изтласкат полицията. Настъпва суматоха и Мишел използва случая, за да се измъкне от залата и се укрие. От тук той става вече нелегален.

122

Търсен от полицията – нашата и турската – Мишел Герджиков си сменя името. Изважда си паспорт като Тодор Луканов от град Плевен и под това име заминава за Македония и става учител в Битолската гимназия, където предава френски и български език. Но Мишел не стои мирен. Тръгва през свободното време да обикаля селата и като сладкодумен увлича всички селяни, с които се среща.

Мишел Герджиков не остава задълго в Македония. Той заминава за Одринско, за да готви въстанието там. През време на пребиваването си в Битоля Мишел се сближава с Даме, но делото – да организират въстанието единият в Македония, другият в Тракия, ги разделя. И двамата скърбят, че се разделят, но делото е неумолимо, трябва да действуват в два района. Единият дава сигнал за въстанието от Пелистър, а другият – от Странджа. Останалото се знае.

За Мишел Герджиков има обширна биография от професор Л. Милетич и затова аз дадох само няколко щрихи, които все пак очертават Мишел като личност и борец.

Пустнаха се слухове всред македонските прокуденици в България, че Мишел Герджиков, Туше Деливанов, Павел Шатев и други стари революционери, че през 1941 година са изпратили писмо изложение до Сталин за да утвърди македонската нация и държава в рамките на Югославската федерация.

Двамата: Мишел Герджиков и Туше Деливанов след 9.IX.1944 година отказаха да отидат в Скопие, също отказаха и да застанат на чело в Македонския дом в София. Нещо повече: Мишел Герджиков отказа да приеме и поднесените му награди, а Павле Шатев отиде в Скопие, стана и министър, но поради българските си позиции бе осъден на дългогодишен затвор и почина като затворник...

Дино Кьосев не само със своята историческа книга държеше за македонската нация, но пишеше статии и държеше речи и ругаеше такива като нас – противници на македонската нация. За всички тия

писания и речи мнозина негови приятели се отдръпнаха от него.

Интересно е, че старите наши революционери като Туше Деливанов и Мишел Герджиков останаха на старите позиции. Те до девети септември очакваха, че Втората европейска война ще донесе свобода на народите и че македонския въпрос ще се разреши правилно - автономна Македония в рамките на Балканската федерация. Но това, което стана - Македония включена в Югославската федерация - не ги задоволи. Техните очаквания не се сбъднаха и радостта им се помрачи. Те си останаха честни и не се поддадоха на никакви примамки. Бяха канени да влязат в управата на Македонския дом, но те отказаха, защото не можеха да провеждат политика, каквато бе желана от Белград и Скопие. Те се чувствуваха българи, както когато се бореха с пушка в ръка, така и сега след като бяха заживели мирен живот. Имал съм случай да разговарям с тях след девети септември. Те ми казваха: "Това, което става в Македония е само денационализация, тоест от българското население се създава нова македонска нация".

Спомням си за една среща между Туше Деливанов, Мишел Герджиков и Павел Шатев, след като последния беше пристигнал от Скопие. Двамата - Мишел Герджиков и Туше Деливанов почнаха да нападат своя другар стария гемиджия Павел Шатев, че е изменил на старите си разбирания. Павел Шатев, без да им се сърди за нападките, отговаряше им: "Аз отидох в Скопие, за да спася това, което можеше да се спаси, иначе аз стоя на старите си позиции и ще стоя до края на живота си. Стоиш на старите позиции - отвърна му Герджиков - та ние не сме слепи, виждаме какво се върши тук в Македонския дом и в Скопие. Нашето дело във Вардарска Македония се руши, като се спекулира с името на организацията. Избиват се наши другари, като им се прикачват обвинения, че са фашистки сътрудници. И какво е твоето отношение към всичко това ? Моето

становище – отвърна им Павел Шатев – е известно и скоро ще имаш случай да се увериш в стария си другар, че не е променил нито с йота старите си разбирания".

Павел Шатев наистина устоя на думите си. Застана на старите си позиции за целокупна Македония, но Белград остана недоволен от това и даде нареждане да бъде арестуван. И Павел Шатев макар член на президиума бе съден и осъден. Той завърши живота си като голям българин.

Туше Делииванов

Роден е в град Кукуш. Завършва там основно училище, а гимназия в Солун. Още преди основаването на ВМРО той в гимназията ръководи революционен кръжок и запознава своите другари с дейността на Ботев, Левски, Караджата и др. Набавил си революционна литература от западни, руски класици и български писатели, Туше използва тези материали за да се въоръже както себе си, така и другарите си със знания по революционното дело.

През 1893/4 учебна година, когато се поставят основите на ВМРО, Туше учителствува в град Щип заедно с Дамян Груев. Двамата поставят основите на революционната организация, първата революционна организация за Щип и околията. Същата година Туше Делииванов довежда от София изгонения от военното училище юнкер Гоце Делчев, който бива назначен за учител в Щип. По този начин в Щип се образува една прекрасна тройка, която се сдушава и в едно общо разбиране по въпроса за борбата, която трябва да се води за освобождението на Македония и Тракия. Фактически тук в Щип се запалва факела на македонската революция, който се разпръсва из цяла Македония. Поемат го в Битоля Пере Тошев и Гърче Петров и така се разнася по всички краища.

От Щип Туше Делииванов отива директор на трикласното училище в град Кавадарци. Като директор Туше е в същото време и

ръководител и организатор на всички селски организации в околията. В Тиквеш Туше е известен и като основател на читалищното дело и организатор на взаимопомощта.

Освен в Тиквеш и Щип, Туше Деливанов е учителствувал и в други градове на Македония и навсякъде застава на чело на революционната организация. По-късно Туше бива изпратен за член в създаденото Задгранично представителство на организацията със седалище София. През 1902 година, когато организацията получи откуп от турското правителство 14,500 лири срещу пленената американка мис Стон, парите бяха предадени в София на Туше Деливанов. С тия пари се взе оръжие и изпрати в Македония, по специално в Битоля.

След катастрофата през 1918 година, както е известно като реакция срещу образувания Изпълнителен комитет на Ал. Протогеров и Тодор Александров, старите членове на ВМОРО решиха да образуват Временно представителство и Туше беше един от неговите ръководители. Въпреки, че беше противник на Тодор Александров и Протогеров, все пак те го уважаваха като човек честно мислящ и последователен в разбирания и в действия. Всички признаваха, че Туше Деливанов е носител и продължител на идеите, на които служеха Гоце и Даме. Той до края на живота си не измени на делото, което бе свято за българското население в Македония. Скромността на Туше бе пословична. По това той си сходдаше с Гоце и Даме. Туше остана скромен и до края на живота си. В предсмъртния си час той поръча да не му се прави тържествено погребение. Той почина на 14 януари 1950 год.

Иван Харизанов

Роден е в град Дупница и произхожда от адвокатско семейство. Основното си образование и гимназията завършва в родния си град, а висшето - по правото - в София. На времето Дупница бе

126

кръстопът и през там минаваха четите за Македония. Иван Харизанов още малък виждаше в дома им да кондисват воеводи и четници. Особено къщата на Харизанови стана средище на революционери след като неговия роднина Яне Сандански застана на чело на Серския революционен окръг. В началото Иван възприема социалистическите идеи и става член на Социалистическата партия. Като студент той е пламенен агитатор на социализма пред студентите в Софийския университет. Като студент Иван Харизанов заминава за известно време с чета при своя вуйчо Яне Сандански. След завършването на университета Иван преминава в Радикалната партия, а по късно, когато се образува Демократическия сговор, влезе в Сговора и мина в редовете на заговорниците, които свалиха Александър Стамболийски от власт. През 1925 година при атентата в черковата Св. Крал Иван бе тежко ранен и остана с едно око... От този случай Иван стана голям враг на комунистите. Той бе и член на европейските юристи, противници на комунизма и ходи няколко пъти делегат в тия европейски конгреси на юристите.

Иван Харизанов бе неспокойна натура и скоро напусна Сговора и мина в политическия кръг Звено. Програмата на Звено за Иван Харизанов бе възприемлива, понеже по въпроса за Македония кръгът признаваше автономна Македония. Иван Харизанов и Димо Казасов също член на Звено, изработиха програма за авторитарна власт, която бе приложена на 19 май 1934 година и той продължи до 9 септември 1944 година. През време на борбата между протогеровисти и михайловисти Иван Харизанов не взе открито страна, но симпатиите му бяха на страната на протогеровистите. При образуването на Отечествения фронт Иван Харизанов заедно с приятелите си Кимон Георгиев, Дамян Велчев и др. като стар приятел на Георги Димитров, Иван Харизанов след завръщането на Георги Димитров от Съветския съюз доби голяма опора. Иван Харизанов почина през лято-

то на 1947 год. в град Милано, Италия след една операция от язва. По нареждане на Георги Димитров тленните останки на Харизанов бяха пренесени в столицата и погребани в Софийските гробища на държавни разноски.

Петко Пенчев

Роден е в град Варна. Още като ученик той се интересува от положението на българите в Македония. След като завършва висшето си образование Петко заминава за Пирина при четата на Яне Сандански, където както всички други родени в България, стажува при Яне Сандански и се учи на комитлък. След чентичеството си при Яне Сандански Пенчев учителствува в няколко градове на Македония, но най-продължително в Щип и Битоля.Като учител в Солунската гимназия Пенчев става член на ВМОРО след убийството на Гарванов. Хуриета го заварва в Битоля и през Солун се завръща в България. Петко се противопоставя почти на всички почини на Яне Сандански и по примера на Яворов се причислява към противниците на Яне. Знаейки отношенията на Петко към Яне Сандански, по личното признание на Петко, Фердинанд искал да го използва за премахването на Яне. В една изповед,направена лично пред мен през 1947 година, значи няколко месеца преди смъртта му, в Широката механа, че по поръчение на цар Фердинанд организирал два атентата срещу Яне Сандански в Солун през 1908 година и 1909 година, но и двата несполучливи. Това признание Пенчев направи пред мен в присъствието на Туше Чопов и Иван Сандански. Призна също, че за тия си действия получил от Фердинанд голяма парична сума.

Петко Пенчев стана член на Демократическата партия, ръководена от Ал. Малинов и Н. Мушанов. Той участвуваше във всички политически събития след Първата световна война, разбира се на страната на реакцията. След убийството на Протогеров Пенчев като директор на в. Знаме се обяви на страната на Протогеров. Той написа няколко статии с името си против Иван Михайлов. Впоследствие

Пенчев мина в политическия кръг Звено и когато звенарите бяха на власт през 1934 година той бе директор на Обновата. Почина на 64 годишна възраст в София през 1947 година.

Едно важно признание на Иван Михайлов

В предните части на моето изложение аз изнесох случая с "бягството" на Иван Михайлов от България. Всъщност от всички се разбра, че военната лига го улесни да замине безопасно за Турция, където се установи на местожителство. Но не мина много време и на Иван Михайлов бе му осигурено постоянно местожителство в столицата на Полша – Варшава. Разбира се той не се откъсна от връзките си с България. Поддържаше редовно връзки с директора на вестник Зора Данаил Крапчев посредством разни "туристи", а главно чрез журналиста Васил Саизов, който по ходатайства бе назначен за аташе по печата при българската легация във Варшава, а преди това бе изпратен от Съюза на журналистите като стипендиант за журналистическа квалификация.

Немското нахлуване в Полша завари Ив. Михайлов във Варшава. На времето не се знаеше как той е бил приет от немците, окопирали Полша. Но затова пък сам Михайлов по-късно разказа случая в в. Народна трибуна, излизащ в Америка. "Когато германските войски – пише Иван Михайлов в тоя вестник – влязоха във Варшава, аз и моята съпруга Менча Карничева бяхме арестувани и живота ни висеше на косъм. Ние бяхме обвинени, че получаваме пари за издръжка от поляците и другите врагове на Германия. И тук Менча Карничева не изгуби самообладание и смелост и тъй като владееше добре немски език, обърна се с една тънка ирония към гестаповските служители и им каза:" че до тук ли ви се простира разузнавателната служба – да не знаете кой е Иван Михайлов, за да припишете тежкото обвинение, че служи на враговете на Германия. Иван Михайлов, аз и цялата организация сме били издържани, сме служили

на германските интереси и винаги сме били издържани с германски пари".Това изказване на моята съпруга – продължава Иван Михайлов във вестника – направи обрат в разследването от страна на германските гестаповци и ние бяхме освободени".

Какво цинично признание на македонския "водач". То ще бъде особено полезно за историците, които ще пишат история на македонското революционно движение. Разбира се това мнозина знаеха, но личното му признание тежи още повече.

Не мина дълго време и Иван Михайлов пристигна в Хърватско когато немците през 1941 година предадоха на хърватските усташи Анте Павелич да управлява Хърватско като "самостоятелна" държава. Иван Михайлов бе един от първите помощници на Анте Павелич. На времето се говореше, че той е бил изпратен там с някаква цел, между другото да принудят софийските управници да бъдат по-скромни по отношение претенциите си за Македония. Дори според думите на Йордан Чкатров, един от най-приближените на Иван Михайлов, германците правили на няколко пъти намеци – да се даде цяла Македония под властта на Иван Михайлов, както това е било направено за Хърватско. Лично аз не смятам, че се е стигнало до там – да пренебрегват българските държавници за сметка на Иван Михайлов. Но ако бяха го направили, може би по друго щяха да се развият събитията.

В Загреб Иван Михайлов беше поставен много добре. За това приказваха всички наши съотечественици, които минаваха през там. Живеел в голяма сграда, същински дворец, пазен усилено от полицията на усташите. Когато неговите приближени научиха за пристигането му в Загреб, побързаха да отидат и се срещнат с него. Пръв му направи посещение Данаил Крапчев. На времето се приказваше, че те разговаряли по македонския въпрос, за начина по който трябва да бъде разрешен – отделна държава или присъединение към

България, а Иван Михайлов бил на становището за независима държава. Разбира се Крапчев не отстъпил. Това се разбира от статията, която той помести в Зора след завръщането си от Загреб. Между другото Крапчев пише:"От сега нататък целокупният български народ ще живее в обединена България под скиптъра на цар Борис-обединител". Същият лозунг бе и за вестник Целокупна България, излизащ в Скопие. Взетото от Крапчев становище не бе одобрено от Иван Михайлов, но той открито не се изказа. Нямаше реакция от негова страна нито с позиви, нито с друга агитация. Нещо повече мнозина от привържениците на Иван Михайлов като Никола Коларов, Коста Църнушанов, Сотир Нанов, Киро Дрангов, Стефан Стефанов, Страхил Развигоров, Кръстьо Белянов, Гошо Атанасов и др. бяха назначени на отговорни постове в Македония и то с благословията на Данаил Крапчев. Така Никола Коларов бе назначен за главен редактор на в. Целокупна България, Коста Църнушанов - за областен училищен инспектор в Битоля, който толкова поклонничество проявяваше към Иван Михайлов, че в кабинета си държеше само портрета и бюста на Иван Михайлов. Но интересното е, че всички привърженици на Михайлов, изпратени в Македония, макар че славословеха своя шеф Михайлов, но никой нема смелостта да излезе против лозунга за целокупна България, хвърлен от софийските управници. Така продължи положението до катастрофата, като и двете страни живееха с взаимни подозрения. Михайлов мълчаливо си създаваше своя мрежа, но всичко се вършеше тайно, нищо не излизаше на мегдан.

Важното бе, че въпреки съществуващите подозрения връзките между Иван Михайлов и българското правителство не се прекъснаха и не се изродиха в стълкновение. Особено след като бе назначен за пълномощен министър в Загреб журналистът Йордан Мечкаров, а журналистът Васил Сеизов бе назначен в редакцията на в. Обзор,

който излизаше в Белград и бе в услуга на Хитлеровото командване.

Българските управници, за да разбият позициите на Иван Михайлов – автономна Македония – предлагаха на негови най-близки министерски постове, какъвто е случаят с Йордан Чкатров. Но не успяха. Те можаха да приобщят брата на Чкатров – Димитър Чкатров и Димитър Гюзелев и двамата от известния Скопски процес, но все пак нямаха им доверие и затова постоянно ги следяха. За това сам Чкатров ми призна през 1941 г. в Кавадарци.

Преди немското поражение, както ми е разказвал Борис Бунев, много приближени на Иван Михайлов, в Скопие била свикана конференция на своите другари. На тази конференция присъствували Кирил Драганов, Страхил Развигоров, Борис Бунев, Стефан Стефанов, Никола Коларов, Кръстьо Белянов, Гошо Атанасов, Динката Василев, Милан Гюрлуков, Йордан Чкатров, Димитър Чкатров, Димитър Гюзелев, братята Светневи от Битоля, д-р Туджаров, Рампо Честното от Прилеп и др. На конференцията, която се състояла в началото на м. септември 1944 година присъствувал и Иван Михайлов, след което е пристигнал в София.

За тази конференция Борис Бунев разказва: "Постави се на обсъждане въпроса – реално ли е да се образува едно македонско правителство, за да може да се спаси каквото е възможно. Същото след войната да настоява пред великите сили Македония да остане самостоятелна. Това се предлагаше, защото вече се виждаше какъв ще бъде краят, затова може би и правителството на България беше съгласно да се направи тази маневра. Мнозина от присъствуващите се изказали одобрително, но аз казва – Бунев взех думата и казах, че с подобна маневра не можем да заблудим никого, след като е очевиден факта, че цялото македонско население се е вдигнало на въоръжена борба, насочена не само срещу немците, но и против нас. Моето предложение бе подкрепено от Йордан Чкатров, а Иван Михай-

лов се задоволи да каже думите:"късно е вече и то много късно. Катастрофата наша настъпи и след това вече ние не видяхме Иван Михайлов - завърши Бунев.

Аз бих искал да прибавя нещо за самия Борис Бунев. Той наистина проявил голяма далновидност и може би имал е нещо пред вид. Той бе сътрудник на Иван Михайлов и пълномощник в Неврокоп. Тежат му редица престъпления срещу прогресивни борци в България. След девети септември 1944 година Борис Бунев с повече от десетина негови другари умесени в престъпления от 1923 до 1934 година задържани от народната власт, но след време за изненада на всички, видяхме да шетат отново по софийските улици.

След немската катастрофа Иван Михайлов изчезна от сцената. Хората не разбраха къде е отишъл. По-късно се разбра, че американското разузнаване го е укрило и го е завело в Южна Америка. В македонските среди имаше слухове, че той в Мексико е организирал някаква фабрика за коприна, понеже се говореше, че Михайлов тръгнал от Загреб с много пари... Така се мислеше до 1949 година, когато той се появи в Европа - Италия и Белгия, където както твърдяха неговите привърженици, образувал силни организации. Изглежда, че той през цялото това време е шетал, защото след Италия и Белгия се появяваше и в Америка и в Канада. В Канада вестник Народна трибуна бе и продължава да бъде под негово влияние и той взе крайно борчески позиции против комунистите, против партиите им, а особено остро против ЮКП и скопяни.

Аз искам да припомня един твърде важен факт, за който на времето много се приказваше, но имаше и хора, които не вярваха. През време на Народния блок знае се какво бе държанието на Иван Михайлов и как той беше си разпасал пояса и тръбеше, че в София ще прави Вартоломеева нощ. Тогавашните управници търпяха всичко това и даже се стараеха да получат неговата милост. На времето

се твърдеше, че Никола Мушанов, за да издействува благоволението на шефа, пратил свой член от кабинета министър Гичев да се срещне с него. Твърдеше се още, че срещата е станала в Рилския манастир. Правителствените среди, разбира се, отричаха тази среща и казваха, че това е злокачествена интрига.

По след като минаха години сам Иван Михайлов заговори за тази среща в Рилския манастир. Впрочем не била една, а две. Преди няколко месеца във вестник Народна трибуна, излизащ в Канада, се появи статия, написана лично от Иван Михайлов във връзка със смъртта на Гичев. Иван Михайлов е сметнал за належащо да каже няколко думи за своя стар приятел, с когото са кроили разни планове в Рилския манастир. Статията излезе в брой 1942 от 23 юли 1964 година на вестник Народна трибуна. Смятам, че е любопитно българските читатели да прочетат това откровенно признание на Иван Михайлов. За това предавам го текстуално. Ето и съдържанието му:

"Неотдавна се е поминал в България един между познатите първенци на Земеделската партия - Димитър Гичев. Тези няколко думи пиша в знак на почит към него, като към един корав българин. Той виждаше щастието на българския народ преди всичко в неговата свобода. И ясно е, че не можеше да бъде с онези, които му я отнемат.

Тия, които днес потискат България, нямат нищо общо с народа, а особено с неговото подавляващо мнозинство - селяните. Те нямат нищо общо с основните за селяните интереси, нито за селските схващания за живота, нито с мерилото за свобода и правда. Гичев бе там, където беше народът и затова се намери окован във веригите след 1944 г."

За Гичев бе ми дал преценка Симеон Евтимов още в ония дни, когато македонското освободително движение имаше остра

разпра с полицията и политиката на Стамболийски. Независимо от царуващите в момента възбудености, Гичев е показал правилни схващания по българските национални интереси въпроси, разглеждайки обективно македонската кауза.

Аз съм го виждал два пъти. Първата ми среща с него - близо 7 години след превратa 1923 г. в България - стана съвършено случайно. Отишел бях с двама, трима приятели в Рилския манастир. Като пристигнахме, научихме, че там се намира и Димитър Гичев със семейството си и свои близки. Един от другарите ми заяви, че вред компанията на Гичев са узнали за присъствието ни.

- Узнали или неузнали, намирам, че е сгодна случай да се запозная с Гичева, казах аз.

Свиждането стана съвсем непринудено на един от манастирските чардаци, а сетне се спряхме за малко в една от стаите. На свободния разговор, който се разви в течение на един час, присъствуваха още шест души - от неговата и моята компания. Прилепили се бяха шофьори и един монах.

Стана дума за конфликта на нашето движение с властите на Стамболийски. Изтъкнах някои подробности, които ако не бяха се случили на времето невярвам този конфликт да стигнеше до известна острота. Но прибавих, че това минало трябва да послужи на всички за поука, за да станат невъзможни в бъдеще подобни разпри между българи. Не може да се погребе това, което е вече история, не на нея трябва да се спираме, не за увековечаване на умразата, а за изтегляне на полезни за българщината заключения. Гичев бе съгласен. Когато се разделихме и аз тръгнах с другарите си към нашата стая, той завършвайки последните си думи ми каза съвсем неочаквано:

- Вижте, господин Михайлов, как се развиват още при нас работите - и съвсем неочаквано измъкна ризата си от панталоните

и ми посочи голото си тяло – от кълката до горните ребра и към гърба. Цялото това пространство бе синьо, като да бе полято с мастило.

– Ето как стават у нас изборите – ми обясняваше набързо Гичев. И ако това е ставало с мене, можете да си представите с колко души от народа се случват и по-тежки неща.

– Една от причините да се създаде македонското революционно движение – му отговорих аз – са били и произволите побоища в Македония, но това е било най-малкото зло. Възмущавам се, че подобно безправие се случва в България и то заради изборите. Имате абсолютно право да се борите, както се борят и останалите партии, но не с тояги, а с доводи и бюлетина. И добавих: Знаете колко усилия и жертви изисква нашата освободителна борба. Но ако в утрушна свободна Македония така се правят изборите, малцина биха искали такава свобода.

Разделихме се с Гичев. Тяхната партия спечели изборите и в правителството той бе всъщност човекът с голям капитал, защото бе най-авторитетен представител на най-силната партия.

Както приятели ми известиха, в коридорите на Софийския парламент се появили тогава коментарии и недоумения във връзка със срещата ни. Появили се бяха тенденциозни и съвсем лъжливи тълкувания и в сръбските вестници. Някой са твърдели, че се касаело до съюзяване между земеделската партия и македонската организация за сваляне на тогавашното правителство на Демократическия сговор. Измислици на хора загрижени за властуването си.

Трябва да признаем, че и сега има българи, които се изненадват като чуят нещо добро от страна на македонския деятел за някого от земеделската партия в България. Те живеят със заблуждението, че поради конфликта със Стамболийски и антуража му македонското движение трябва да стане неизменен противник на тази

136

партия. А в същност то по начало, следва да е най-близко до селските движения, защото самата ВМРО е била фактически най-селското движение на балканите, макар в нея с еднаква вярност да са участвували цялостно и всички останали съсловия и в Македония селяните представляват огромния процент от населението както в България.

Македонският българин следователно не може да забравя и факта, че огромното мнозинство от свободните ни братя, както по бойните полета гинеха като войници - с убеждението, че воюват за свободата на Македония, бяха селяни. В случая не трябва да взимаме в съображение сметките и плановете на отговорните фактори относно държавната политика на България.

В оня едночасов разговор с Гичева разбрах, че за селянина и народа разсъждаваше така, както се е разсъждавало и в македонското движение. Доколкото чух от него критика против държавната политика, тя почти с нищо не се различаваше на македонските деятели, особено що се отнася до фаталната грешка от 1912 год., извор на всички по-сетнешни изпитания за българщината. Все още е позволено войниците да пеят..."планини ще преминем ние, целият свят ще победим.." но отговорните за политиката и войната лица не могат да се ръководят по думите на тази песен.

Комунистическата партия в България, която възнамеряваше да впрегне в своята политика земеделските водачи или в противен случай да ги обезвреди, е приписала на Гичева след повече от 15 изминали години като престъпление споменатата му случайна среща.

Послужиха си в съда и със свидетелството на не един свой приближен - протогеровиста Шанданов, за да се удостоверяло, че Гичев е имал разговор с мене в Рилския манастир, като че ли срещата е била нещо осъдително.

138 ?

И естествено Гичев с години бе държан из лагери и затвори. Мнозина млади българи от Македония, попаднали без причина както Гичев, в същите затвори, най-благоприятно са се изказвали за него. Той се отличавал с твърдия си дух и охрабрявал с държанието си затворниците. Проявявал голяма симпатия към македонците и разбиране за цялата македонска борба против робството. Тия младежи са запазили отличен спомен за него. Но и в много други български среди името на Гичева, както това на Кръстьо Пастухов се е произнасяло с голяма почит през последните 12 тежки години.

Патилата на целия български народ под комунистическата тирания са известни. Днес протеста на народа се изразява и там понякога само през вицове. В далечното бъдеще поколенията ще виждат образа на тая епоха във фолклора, какъвто не поникне и не може да бъде подтиснат. Защото бъдещето е неминуемо на последния победител - свободата". - Иван Михайлов.

Ив. Михайлов за убийството на Т.Александров

Макар и късно Ив. Михайлов заговори за неща, за които той до сега мълчеше. В същия брой на в. Народна трибуна Михайлов прави изявления и за убиството на Т.Александров. Огговаряйки на зададени въпроси, Михайлов казва: "Тодор бе убит от конспирация, в която бяха преплетени двата върховизма - старият българския върховизъм и новият - комунистическият".

Явно Михайлов е променил становището си. По-рано той твърдеше, че Тодор е бил убит от комунисти и агенти на Москва. Сего като се прибавя нов елемент - стария върховизъм, то доколкото мнозина знаем и той влизаше в тоя върховизъм. Значи?...

В случая важни са и изявленията на съпругата на Тодор Александров, която на гроба на Кочанския войвода Панчо Михайлов заяви, полагайки венец, каза: "На героя Панчо Михайлов убит по-най-подъл начин от същия център, от който бе убит неговия другар

Тодор Александров". Преди тази нейна декларация тя твърдеше, че Иван Михайлов е знаел и е бил умесен в убийството на Тодора. Същото признание правеше и Бладо Куртев, който бе член на ЦК на Ив. Михайловата ВМРО. Докалко§§ е бил замесен в убийството и Иван Михайлов, остава да си каже думата историята.

Иван Михайлов отговаря и на друг един зададен му въпрос: За кого от убитите другари най-много скърбите. Иван Михайлов не отговаряN направо на въпроса, а заобикаля много теоретично: "Този въпрос ми идва много тежък. Всички загинали борци ми са скъпи. Сетне и размера на човешката тъга често е обусловена от редица околни обстоятелства, някой от тях могат да я облегчават, а други могат да я задълбочават. Имайки на ум всичко това ще се задоволява все пак да спомена името на Тодор Александров, чиято загуба силно съм почувствувал. Разбираемо е защо тук не мога да изреждам други имена."

Колкото и да се старае да дава различни философски извъртвания, всички, които познават добре Михайлов, че ако трябваше той да бъде искрен, щеше да каже и градира любимците си така: Симеон Ефтимов, Йордан Гюрков, Димитър Михайлов, Йордан Чкатров, Иван Параспуров, Кирил Дрнагов и т.н. Истината е, че за Тодор Александров от останалите му другари скърби само един - Перо Шанданов, който всячески се мъчи да реабилитира Тодора от всички престъпления и го покаже като борец, преустроил съзнанието си и загинал като комунист...

На Иван Михайлов Тодор Александров е нужен като знаме, за да приобщи към себе си по-голяма част от реакционно настроената емиграция в Америка, Канада и Австралия, както и на онези в Македония запазили българското си съзнание. А Перо Шанданов; работейки за реабилитацията на Тодор, целта му бе себе си да реабилитира пред прогресивната емиграция в България. И разбира се, пред

властта е успял в това отношение: признат е за борец против фашизма и получи орден 9 септември - I-ва степен.

За престъпленията си до 1934 г. Михайлов никога не може да бъде оправдан, макар че той напоследък върши нещо полезно от гледище на българската кауза в Македония. Много често отговорни личности защищават българската кауза. Вестник Ню Йорк Таймс често помества статии в полза на българите в Македония. За такова отношение на американския и чуждестранен печат не може да се отрече заслугата е на Иван Михайлов.

Днес в Македония под Титова власт българската пропаганда се шири и провежда изключително от михайловистите. Внасят се множество пропагандни книги и в. Македонска трибуна. Тази печатна пропаганда намира прием дори и между младите. За Иван Михайлов в Македония се говори много - тия които са на власт, говорят със страх, а тия, които се чувствуват българи - със симпатия.

Иван Михайлов е роден в гр. Щип. Гимназия следваше в Солун, но поради събитията през 1913 година не можа да завърши там, а учи и държа изпити в София. През 1919 година той се записа студент по правото. По това време Тодор Александров и Ал.Протогеров образуваха в София тъй наречения Изпълнителен комитет, ръководен от Иван Каранджулов и Д-р Никола Стоянов. Към Изпълнителния комитет беше образувана младежка организация, наречена Сговор и Иван Михайлов е един от първите членове на тази организация. Освен Тодор Александров крило на Иван Михайлов е Георги Баждаров, който бе му учител в Солунската гимназия.

По-късно бе образувано и Задгранично представителство, в което ведущ член бе Георги Баждаров, който настани своя ученик пунктов на ВМРО в София. След убиството на Т.Александров на конгреса, станал в с. Сърбиново, Горноджумайско през февруари 1925 г. Иван Михайлов бе избран за член на ЦК на ВМРО заедно с

генерал Протогеров и Георги Попхристов. През юни 1928 година Иван Михайлов уби генерал Протогеров и пое шефството на организацията. През периода от 1928 до 1934 година Иван Михайлов, за да крепи своята власт, ликвидира голям брой свои противници както в България, така и вън от нея. През този период Иван Михайлов ликвидира и своя учител Георги Бъндаров. Но произволите на Иван Михайлов продължиха до 1934 година, когато Звенарите разтуриха организацията му без и малкото съпротивление. Иван Михайлов избяга от страната и сега се подвизава в Европа и Америка.